POLIROM

Bogdan-Alexandru STĂNESCU

Caragiale

Scrisoarea pierdută

biografii romanțate

BOGDAN-ALEXANDRU STĂNESCU (n. 1979) este scriitor, eseist, traducător, editor. A debutat cu cronică literară în revista *Luceafărul* (1999), pe când era junior editor al *Ziarului de Duminică*. A publicat proză scurtă în majoritatea antologiilor „Prima mea...“ de la Editura ART. În 2010 a publicat împreună cu Vasile Ernu volumul *Ceea ce ne desparte. Epistolarul de la Hanul lui Manuc* (Polirom), iar în 2012 a debutat ca poet, cu volumul *Apoi, după bătălie, ne-am tras sufletul* (Cartea Românească), nominalizat la premiile revistei *Observator cultural* şi la premiile Radio România Cultural pe anul 2012. În 2013 a publicat la Editura ART volumul *Enter Ghost. Scrisori imaginare către Osip Mandelştam*, iar în 2014, cel de-al doilea volum de poeme, *anaBASis* (Cartea Românească), nominalizat la premiile Radio România Cultural. În 2017 a publicat romanul *Copilăria lui Kaspar Hauser* (Polirom), pentru care a primit Premiul pentru „Proză“, în cadrul Premiilor „Nepotu' lui Thoreau“, ediţia 2017, Premiul Radio România Cultural la categoria „Literatură“, ediţia 2018, Premiul Festivalului primului roman de la Chambéry, Franţa, ediţia 2018, a fost nominalizat pe lista scurtă a Premiului European pentru Literatură, 2019, şi este în curs de traducere în Franţa (Phébus), Ungaria (Jelenkor), Bulgaria (Janet 45), Croaţia (Fraktura) şi Macedonia (Antolog). Din 2012 este doctor în filologie, cu teza *Emil Botta: Ars moriendi*. A tradus din Alberto Manguel, James Joyce, Tennessee Williams, William Faulkner, Sandra Newman, Edward Hirsch, Paul Auster şi Daniel Mendelsohn.

biografii
romanțate

© 2019 by Editura POLIROM

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Pe copertă: ilustrație de Radu Răileanu

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1,
et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

STĂNESCU, BOGDAN-ALEXANDRU

Caragiale: Scrisoarea pierdută / Bogdan-Alexandru Stănescu. – Iași: Polirom, 2019

Conține bibliografie

ISBN: 978-973-46-7920-1

821.135.1.09
929

Printed in ROMANIA

Bogdan-Alexandru
STĂNESCU

Caragiale

Scrisoarea pierdută

POLIROM
2019

Stimate domnule Profesor,

Probabil că nu vă amintiți de mine. N-am fost nici student eminent, mai curând chiulangiu și bețivan, nici nu am avut un talent deosebit la vreuna dintre materiile predate la Litere, însă eu vă cunosc bine pe dumneavoastră. Cursul de Mari Clasici pe care-l predați în anul terminal a fost singurul de la care nu am lipsit niciodată. Așteptam cu înfrigurare, din ultima bancă a amfiteatrului Odobescu, la cucurigu, cum îi spuneam noi, să vă urmăresc pașii șovăitori, silueta de cocostârc elegant – batista de la buzunarul sacoului, eșarfa din mătase neagră –, traseul alambicat pe care-l urmați până la catedră, apoi gesturile lente, de scafandru, cu care scoteați din servietă lupa imensă pe care o foloseați pe post de scrumieră pentru cele 10-15 țigări pe care le fumați în timp ce ne predați Eminescu și Caragiale, privirea imprecisă, nesigură pe care o aruncați înspre tavanul sălii. Dar,

mai mult decât atât, vă sorbeam cuvintele, pe care nu le-am uitat nici până azi, afirmații care mi s-au înșurubat în creier și care poate că m-au ajutat decisiv să parcurg aceste decenii fără a apela la vreun gest extrem. „Adevărata literatură e cea care merge împotriva societății și împotriva literaturii"; „Evitați operele conformiste, feriți-vă de interpretările cuminți"; „Nu există mare scriitor care să fi oferit publicului contemporan exact ceea ce se aștepta de la el". Și, mai presus de orice, ca un adagiu la interpretarea freudiană a lui Eminescu, „În fond, doamnelor și domnilor, orice om care trece de o anumită vârstă și trăiește lipsit de zbucium autodistructiv poate fi considerat erou".

La examenul final, când ne-ați spus „să scriem orice vrem noi despre unul dintre marii clasici", iar eu am interpretat pasiunea eminesciană din postume pentru adâncurile acvatice înghețate drept *regressus ad uterum*, dar într-un uter dușmănos, care expulzează un om bolnav într-un mediu violent, omenesc, prea omenesc, și v-am înmânat foaia pe care o umplusem frenetic cu scrisul meu urât, de nevrotic bine disimulat, mi-ați zâmbit, dându-mi semn că m-ați fi remarcat. Apoi mi-ați dat singurul 10 curat din seria mea și probabil acela a fost ultimul

meu moment de optimism dintr-o viață marcată de eșec și lașitate.

Probabil că vi se pare ciudat să primiți de la un asemenea ipochimen un pachet precum acesta – și mă rog proniei cerești să nu-l aruncați cumva înainte de a trece de această jenantă *captatio* pe care încerc s-o încropesc aici.

Vă trimit o poveste, domnule Profesor. Nu e a mea, însă am devenit stăpânul ei printr-o aruncare de zaruri. S-ar putea ca propria mea ratare să fi făcut ca destinul să mă aleagă pe post de Luntraș al acestui manuscris pe care vi-l trimit. Nu, nu vă temeți: nu e literatură! V-am ascultat sfatul și v-am deprins oroarea față de scribălăii de revistă literară: am încetat să mai fac eforturi în direcția aceea încă din anul al doilea de facultate. Am știut de la bun început că pot dobândi cel mult o glorie de cârciumă și un public de trei-patru prieteni, așa că am ales calea care în acel moment (anii 2000) mi s-a părut mai onestă. Vă trimit așadar un plic cuprins în alt plic: o poveste adevărată trecută prin mâinile și pe sub ochii mei. Sunteți, în acest moment și în acest areal geografic, singurul om care posedă decența și pregătirea necesare pentru a judeca și a lua o hotărâre *umană* legată de pachetul pe care-l țineți în mână.

Vă rog doar să nu săriți paginile, să citiți totul *da capo al fine*, din delicatețe față de mine. O să înțelegeți la final ce vreau să spun. Iar acum, vorba poetului, mă voi retrage-n spatele zidului de cuvinte:

Într-o după-amiază de vineri, spre finele lui octombrie 2018, când mă pregăteam de închiderea ediției și urcam ultimele știri pe site-ul ziarului nostru generalist, *Redeșteptarea*, cotidian quality de informație, a venit la mine, cu obișnuita-i mină plictisită, frumoasa secretară Medeea Scarlat (alintată în redacție Medi), care, cu incredibilele-i unghii roșii, de un stânjen (m-au uimit mereu dexteritatea ei de a scrie la computer cu asemenea unghii, precizia pe care o are de a bate tastatura doar cu buricele degetelor), mi-a lipit pe monitor o hârtiuță galbenă, pe care stăteau scrise următoarele cuvinte, de neuitat după ce veți înțelege ce anunțau: „Babă, recepție, vrea cu tine". Laconismul mesajului se explică printr-o foarte scurtă aventură pe care o avusesem cu mitologica făptură cu un an în urmă, aventură în urma căreia am realizat că probabil nu sosise vremea să mă leg

de o ființă aparținătoare sexului frumos, drept pentru care i-am comunicat duduii respectiva hotărâre. Imediat, ca într-un basm, blândețea și delicatețea ei s-au evaporat și au scos la iveală o creatură răzbunătoare, Erinie cu dinți de un cot și gheare ca niște hangere, arătând lumii o corcitură mitologhicală asemănătoare unei harpii. De atunci, forțați să lucrăm în aceeași redacție, ba chiar să colaborăm, în virtutea postului ei, reduseserăm comunicarea la aceste bilețele pe care mi le lipea ostentativ pe birou, mesaje la care eu mă supuneam fie răspunzându-i verbal, fie trimițându-i câte un mail. De data asta însă, fiind pe picior de plecare, m-am ridicat și am urmat-o spre recepție, unde, într-adevăr, am întâlnit privirea nerăbdătoare a unei bătrâne de o eleganță deloc românească și oarecum vetustă, cu un păr mov înfoiat deasupra ochilor conturați cu negru, ca o Cleopatră scăpată de veninul șerpilor și dispusă să-și ducă viața în anonimat. Doamna s-a prezentat „Müller", după care mi-a comunicat sec că are să-mi spună lucruri de o importanță inestimabilă și că recurge la mine pentru că i-am fost recomandat de o terță persoană, cunoștință comună, de la Institutul „Călinescu", care i-ar fi spus că o investigație cu tentă literară și cu un foarte înalt coeficient de risc ar trebui întreprinsă

de un reporter cu veleități literare, nicidecum de cineva ca el, cercetător științific grad 1, plătit foarte prost și de aceea nu foarte dispus să alerge după cai verzi pe pereți. L-am înjurat în gând pe amicul Micu și am invitat-o pe doamna Müller la o cafea în lactobarul de pe Sfinții Voievozi, „La Relu", unde ieșeam de regulă toată redacția la o bere după închiderea ediției, iar domnia sa a acceptat cu o ușoară reticență.

Așezați în fața câte unei cafele de o calitate îndoielnică, am ascultat povestea spusă cu accent străin, dar cu o gramatică română impecabilă, chiar pedantă a acestei femei stranii, dar, mai presus de asta, a manuscrisului care stătea între noi, într-un plic maroniu, format A4 și care, pe măsură ce povestea înainta, începuse să-mi atragă din ce în ce mai des privirea. Trebuie să recunosc că asemenea aventuri literare ieșite din comun au avut întotdeauna darul de a mă atrage precum un fluture de noapte e momit de flacăra lumânării. Iar lucrul acesta mi-a creat un prost renume nu doar în rândul jurnaliștilor „serioși", ci și în acela al literaților. Doamna Müller s-a prezentat drept strănepoată a menajerei familiei Caragiale din perioada berlineză, menajera Roza Wiemme, ce ar fi urmat îndeaproape familia și după

moartea marelui scriitor, fiind astfel martoră a morbidei rătăciri a sicriului cu trupul neînsuflețit al dramaturgului, care s-a văzut purtat prin țară timp de două săptămâni, ca sfintele moaște, înainte de a-și primi locul de veci la Bellu. Doamna Müller și-a întrerupt aici povestea pentru a sorbi din cafea, apoi s-a strâmbat fără a-și tăinui dezgustul și a continuat, rostind apăsat consoanele:

— Strebunica meea, Roza, a fost prima care a ajuns lângă cadavru, când l-a găsit madam Didina, nevastă-sa... Dăduse un țipăt de-a răsunat toată casa, și atunci ea s-a repezit afară din bucătărie, dărâmând în drum pe domnișoara Delavrancea, care rămăsese înlemnită-n hol și-și ascunsese fața-n palme.

— Cella Delavrancea locuia atunci la ei, așa-i? am întrebat de formă, pentru că știam toate legendele ce ar fi pus fericirea ultimei perioade din viața lui Caragiale pe seama unei legături prea strânse cu tânăra femeie, legătură consimțită de Alexandrina, soția.

Legendele începuseră să circule prin gura bârfologului Alexandru Piru, care pretindea că știe de la Călinescu însuși, care nu știu de unde aflase.

— Da, a răspuns madam Müller, privindu-mă cu ochii ei reci și conturați *à l'égiptienne*. Iar când nu

stătea, o însoțea el prin turnee, în toată Germania... În fine, strebunica, o femee mai din topor – așa se zice, nu? –, s-a repezit să dea primul ajutor, căci doamna și domnița erau înlemnite. L-a suit înapoi pe patul de unde căzuse, l-a pus pe-o rână și a început să deretice prin cameră, în timp ce doamna Caragiale chema prin Luchi pe medicul curant. Atunci, i-a povestit bunicii mele, a găsit căzut lângă pat un plic de format mare, pe care stătea scris „Către Herr Doktor Philologikus Paulus von Zarifoupolus", iar sub acestea, subliniat, dar cu o grafie tremurată, care spre finalul ultimului cuvânt pierea în linie șerpuită: „A nu se trimete!". Străbunica Roza a pus plicul cu nepăsare pe biroul lui, peste alte hârtii, apoi, prinsă în vâltoarea evenimentelor, a uitat de el.

— Nu l-a văzut nimeni altcineva? am întrebat cu un fior de interes, spre propria mea surprindere.

Bătrâna s-a uitat în ceașca de cafea, pregătindu-și cu grijă răspunsul. I-am observat vinele îngroșate, albastre-vineții, sparte din loc în loc, ca și cum pe parcursul acelor tuneluri ar fi avut loc explozii sau niște plante de junglă ar fi înflorit, hrănindu-se din sângele bătrân.

— Nu, a avut ea grijă să nu-l găsească nimeni... Înțelegeți – aici a ridicat iarăși privirea spre mine –,

ea nu știa limpede, doar bănuia... cine e Caragiale. Era un domn străin, un scriitor amabil, dar, până la moarte, când prin casă s-au perindat o groază de personalități, nu a înțeles cu totul. Abia atunci i-a trecut prin cap că un document pesemne important ar putea valora foarte mult peste câțiva ani...

— Și l-a luat!

Aproape c-am sărit de pe scaun, speriindu-l pe nenea Relu, care trebăluia pe la bar. I-am făcut semn cu mâna să-l liniștesc și i-am zâmbit, apoi m-am întors febril spre doamna Müller.

— Continuați! Vă rog!

Însă chiar când spuneam asta, privirea mi s-a îndreptat spre plic și mi-am dat seama că aș fi în stare să omor pe cineva ca să pot citi ce e înăuntru.

— L-a pus bine, se zicem. Noua ne povestea bunica adesea cum ar fi vrut de nenumărate ori să-l returneze, dar că i-a fost frică. Urmase familia în România, apoi a venit războiul și... a uitat! A uitat timp de zece ani, timp în care s-a măritat aici, a avut o fată, pe bunică-mea, căreia i-a povestit totul și i-a dat plicul.

— Bun, și bunica de ce nu l-a scos la lumină, măcar după moartea mamei? Zarifopol a mai trăit ceva vreme după Caragiale, la fel fiica scriitorului...

— Nu pot răspunde la întrebarea asta. Ce știu sigur e că plicul ăsta a fost îngrijit și ascuns ca o comoară în familia meea timp de un secol. Vreți să vă spun ce a fost în mintea a patru generații de femei, timp de 100 de ani? Pot să vă spun ce a fost în mintea meea...

N-am vrut să-i pun întrebarea care mă tulbura și care-mi stătea pe limbă: „Ei bine, ce?". Dar doamna Müller oricum nu m-ar fi lăsat s-o întrerup:

— Strebunica Roza, care avea 35 de ani în 1912, a murit în 1935, la nici 60 de ani. Infarct sau poate un AVC. Nu e limpede. Bunica a crescut alături de tatăl ei, un șvab din Sibiu care a măritat-o tot cu un neamț, ceasornicar. La 20 de ani o avea pe mama, Sibile, și au trebuit să părăsească casa veche, negustorească și să se mute într-un cartier muncitoresc nou. În localul esta se fumează, oare?

— Nu, nu se fumează nicăieri, i-am spus cu părere de rău, nu e ca-n Germania, aici ne plac extremele.

Mi-am dat seama c-am făcut o gafă, dar am văzut-o zâmbind.

— Și nu putem ieși la țigară?

I-am ținut paltonul, pe care și l-a pus pe umeri, și i-am simțit pentru o clipă oasele mici, fine, ca de

pasăre, apoi s-a întors și mi-a zâmbit din nou, când i-am ținut ușa.

În fața barului a scos o țigară lungă, albă, cu o dungă aurie care secționa filtrul în două. I-am aprins-o și apoi mi-am aprins și mie una. Când a tras primul fum, i s-a luminat chipul și a părut mult mai tânără, ca o stafie a fetei din ea care hotărâse să-și arate chipul pentru o clipită.

— Eu am făcut facultatea la București, am stat la cămin. Limbi streine, a adăugat. Am fost prima fată cu studii superioare din familia meea.

— Eu am făcut Litere. Aveam cursuri și-n Pitar Moș. Ce limbi ați făcut?

— Germană, normal. Și engleză cu Bantaș. În 1980 am primit permisiunea să parasesc țara. Am fost unul dintre nemții vânduți de Ceaușescu. De atunci trăiesc la Berlin. Mă credeți ca, odată instalată în noua mea casa din Pankow, când mi-am aranjat lucrurile și am deschis cutia cu amintiri și bijuterii de familie, mi-am reamintit întreaga poveste?

— Vă cred, i-am spus cu sinceritate.

A mai tras un fum, prelung, și a privit în zare, spre Bulevardul Dacia, înspre Romană.

— Atunci l-am și deschis. Era un vraf de hârtii îngalbenite, ascunse în plicul care se ferfeniițise, și a

fost ca și cum o mână vrăjită mi-ar fi luat uitarea de pe pleoape, așa mi-am amintit toate poveștile cu străbunica nemțoaica și I.L. Caragiale.

Am tras adânc aer în piept și am întrebat-o:

— Ați citit documentul?

A încuviințat din cap și a lăsat iar privirea în pământ:

— Da, și așa am înțeles de ce nu a vrut să i-o mai trimită.

— O? Trimită?

S-a uitat amuzată la mine, probabil păream perplex:

— Da, e o scrisoare. Netrimisă lui Paul Zarifopol. O foarte lungă scrisoare și foarte personală, ca o poveste de viață, o... autobiografie.

A fost ultima picătură:

— Doamnă, ce trebuie să fac ca s-o citesc și eu?

A stins țigara în scrumiera cu picior și mi-a făcut semn să intrăm. I-am ținut ușa și am urmat-o prin pătura de aburi care năvăleau din bar. Ne-am așezat la masă și am lăsat-o să vorbească, pentru că simțeam că urmează ceva important.

— Cred că familia mea a făcut o mare nedreptate. Și am purtat câteva generații această vină... într-un fel, și poate o să râdeți, cred că scrisoarea aceasta furata, pierduta – am zâmbit amândoi – a fost un blestem pentru toate femeile din familia mea, timp

de patru generații. Am murit toate tinere, am fost toate nefericite.

— Doamnă, dumneavoastră sunteți aici, am adăugat pe un ton glumeț.

— Da, dar nu pentru mult timp, mi-a tăiat-o rece. Metastază.

Am înghețat.

— Cred că scrisoarea asta trebuie scoasă la lumină, așa cum e. Cu minime intervenții, fără a fi dosită în vreo bibliotecă, ci publicată ca atare. Am nevoie să știu că puteți face asta ca să v-o pot da. Nu am nici o pretenție, luați-o ca pe un act de... izbavire.

Am observat că-i tremurau mâinile și am făcut un gest care nu-mi stă în fire. Am întins mâna și am pus-o peste harta aia tremurândă, din pergament, cu râurile venelor albastre palpitând.

— Puteți avea încredere în mine.

M-a privit în ochi, a zâmbit, s-a ridicat cu greu, refuzând orice ajutor, și a dispărut din viața mea la fel de neașteptat cum apăruse. Am rămas acolo, în aburul și strigătele lui nea Relu, uitându-mă la plicul maroniu în care se afla scrisoarea pierdută a lui Caragiale și gândindu-mă fără să vreau la blestemul de care-mi vorbise femeia. Apoi m-am ridicat, am pus plicul la piept, pe sub palton, și am plecat spre

primul loc unde mă puteam apuca de citit, adică în redacția goală.

Ceea ce urmează este chiar scrisoarea lui Caragiale, așa cum am primit-o, având doar câteva adnotări necesare înțelegerii unor aluzii sau trimiteri la diverse persoane, inaccesibile cititorului de astăzi.

Drăguțule,

a-ntre greci, acum, și scuză caligrafia, căci m-am culcat la 4 azi noapte (audiție *in extenso* Bach), ți-o spui pe șleau: mi-e rău. Nu, nu răul pe care mi-l bănuiești (deși admit că am ținut colocviu doar eu și jupânul Justus[1], și la sfârșit am fost bine de tot), unul mai adânc. Am adormit pe sofa și ca prin vis am auzit pe-acoperiș cum îngheață pojghița de apă. Aici e-un frig nemaipomenit și, deși i-am spus amicului Vlahuță că-mi prieste aerul, adesea, mai ales spre dimineață, mă trezesc că duc dorul duhorii călduțe de acasă. Dar doar atunci, și-mi trece când mă duc la fereastră și

1. Aici, Caragiale se referă, probabil, la marca de bere germană Justus Pfungstädter, de care se atașase în perioada berlineză.

văd cafeneaua de peste drum ițindu-se prin șirul ordonat de plopi.

Herr Doktor, știi că nu-ți scriu neapărat mult, mai curând des, de data asta însă simț că doar conversația cu matale, în care – fără supărare – nu-mi răspunzi, mă mai liniștește. Nu-i răul meu de-acum nici lehamite, nici dor de țară, mai curând o scârbă care mi-a intrat în vene și mi-a ajuns, în sfârșit, la creier. O scârbă rea, ca un rahat moale care-mi curge prin trup și pentru prima oară în viață parcă simț că ceva ce nu pot împiedica urmează să se-ntâmple. Ți-am mai povestit, în lungile noastre taclale, de perioadele din viață când m-am mai simțit așa, când cu Eminescu și cu Micle și a lor *colère indiscrète*, când cu gunoiul de Caion (omul cu nume de comparație, ca să dzic așe), cu neamurile topite după bani, cu lucrătura de la Teatru și, mai recent, vilegiatura amoroasă a bătrâneții mele, cu Cella. Nu, n-are legătură cu ea, dar simț din ce în ce mai des nevoia să mă scufund în sofa cu o be'e, cu puterea de observațiune stinsă și doar cu organul amintirii treaz, și parcă atunci îmi par mie însumi mai puțin monstruos, ca și cum aș deschide o ușă și aș lăsa

să intre un băiat subțirel, cu mustața mijită înainte de vreme, care mă ia de mână și-mi vorbește despre toate cele care-au fost. Și, tot atunci, parcă nu-i mai urăsc, mă! Să fie semn de senectute iertăciunea asta generală?

Îmi cer iertare și matale că mă lungesc despre augusta-mi persoană, dar știi că mai rău decât să zaci și să vegetezi oriental nimica nu-i, mai bine clămpănești așa, în gol. Știi ce greu îmi vine ca să scriu, dar la fel, când apuc să conversez cu matale aici, parcă mă mai lămuresc cu mine. Atâta m-am jucat cu măștile de scenă, că uneori nu mai pot nici eu să le osebesc: cine-i Caragiale? Îs eu cel ce face conversațiune spumoasă o noapte-ntreagă și vrăjește cuconetul, îs eu cel căzut în melancolie, îs eu urechea (fără aluzie la amicul) care-l ascultă pe Bach sau ochiul care-l citește pe-al dumitale Schopenhauer? Și, ca să-nțeleg, alunec adesea în iarnă, nu orice iarnă, nici a vrajbei noastre, dar nici a vreunei concordii, o iarnă neutră, Herr Doktor, despre care-am mințit adesea, inocent, cum mi-a plăcut mie să mint toată viața. Dar oamenii oricum se mint ei înșiși despre ceilalți și, vorba maestrului tău insuportabil din Königsberg, greu

ajungem la lucrul în sine. Ți-am mai spus părerea mea despre părerea lor: Caragiale, umoristul, să rămâie doar al lor, că știm noi mai bine.

Așa, deci cu iarna ceea din pădurea Mărginenilor, în satul de haimanale, m-am născut iarna, pe fine de ianuarie, anul una mie opt sute cincizeci și doi, dar nu cum spune Vlahuță, cu sentimentalismul lui adesea ieftin (îl iertăm, că-i băiat de aur), ca domnul nostru în iesle, ci cu toate condițiunile la care te-ai aștepta să le aibă soția contabilului mănăstirii de hacana. Acuma, satul era într-adevăr sărac, dar tata se ocupa de gospodărie și mama, deși femeie simplă, nu era nici leneșă, nici proastă, așa că aveam cam de toatele. Tu mă știi, drăgu-țule: pot merge pe străzile unei cetăți cu 2.000 de ani de istorie și să nu văz nimic, n-am ochi pentru peisagiu, dar, dacă auz o conversație interesantă, n-o pot uita cu săptămânile. Acuma, închipuie-ți mătăluță pe micul Ion prins în frumoasele împre-jurimi ale Mărginenilor, în feeria naturii pe care Eminescu n-a uitat-o până la moarte: plictiseală cruntă, amice! De mic mă apucau pandaliile, căci mă lăsau să zburd de unul singur pe coclauri, iar eu, în loc să pândesc ondine, nimfe, să ascult cum susură izvorul, să urmăresc paserile-n zbor, mă

țineam prinprejurul casei și numai de drăcii, că o exasperasem pe mama Catinca. Abia aștepta să vină tata cu careta de la mănăstire și să mă predea la urecheală. Și tata, deși mă iubea, știa să fie aspru, dar numai ce pleca a doua zi, că o luam de la capăt. Numai când mama credea că nu-s prin jur și se simțea în largul ei, câteodată, nu des, începea să cânte de-ale ei, ardelenești, și atunci mă furișam s-ascult de după ușă. Știi cum amintirile astea vechi, din copilărie, sunt mai puternice decât orice urmă a vreunui eveniment recent... asta, a Catincăi, tânără femeie, cântând cu nostalgia unor locuri părăsite pentru totdeauna sau a unui bărbat pe care nu avea să-l mai vadă vreodată, îmi rămâne în suflet și-mi aduce lacrimi așa cum doar „Ombra mai fu", deschiderea lui *Xerxes*, mai poate acum (de altfel, îți amintești că m-ai surprins lăcrămând anul trecut, la concertul de la Akademie). Despre mama se șoptea pe la colțuri că ar mai fi fost căsătorită înainte de tata, pentru că numele-i de domnișoară era Caraboaz, iar în certificatul de căsătorie semnase Muru, și tot despre ea se mai zicea că ar mai fi avut un copil, o fetiță, dar despre asta n-a vorbit niciodată, nici cu mine, nici cu Lenci. Știi cât am

urât și urăsc spălarea izmenelor în public și cum m-am zbătut să-mi las viața în afara ghearelor criticii, dar dumitale, Herr Doktor, îți pot spune toate acestea, încredințat fiind că vor rămâne ferecate între granițele creierului tău și că, așa cum te rog acum, de va veni ceea ce e de așteptat de noi toți, vei face bine și vei arde această scrisoare ascultând *Oratoriul de Crăciun* al geniului din Lipsca (îmi și imaginez scena și, ca să scap de o lacrimă ipocrită, mă văd sărind de după o perdea convenabilă, producându-ți o surpriză de iarmaroc).

Dar văz că divaghez, Herr Doktor, și divagația, vorba nemuritorului M.C. Rostogan, e meșteșug ghe perzagnie. Ca să revin la mutoanele noastre daco-romane, am fost ceea ce se numește „un drac de copchil" – și, după unii, cum ar fi chiar jupâneasa Didina, așa am și rămas. Nici o reprimandă paternă nu mă făcea să-mi vin în fire mai mult de-un ceas, dar acum, gândind înapoi, ca racul (aliment ghivin, de altfel), cred că zbânțuiala asta-mi venea din plictiseală, pentru că și acum, stând aici, cu ploaia care-mi picură mocănește pre nervi, mă macin și mă sucesc, mă tot uit la plopii odicolonului mă-sii de oraș teuton și doar gândul

la un grătar și un preacinstit pahar de Justus Hildebrandus Pfungstaedterius cu matale și Costică[1] mă mai scoală din mortăciunea asta de stare. E, așa și-n pruncie, doar că nu sufeream din cauza viținului, ci a ne-stării (ia-o ca pe-un tremurici, Herr Doktor, *s'il te plaît*) mele congenitale, care numai necazuri mi-a adus și cu părinții, și cu damele, dar mai ales cu farfurizii și derivațiunile lor.

Intermezzo – am audiat ieri cu furori *Orfeul* jidanului de Offenbach. E mare, domnule!

Mi se-ntâmplă tot mai des în ultima vreme să mă gândesc la nefericitul de Eminescu. Nu neapărat la pozna mea cu Veronica – regretată post-factum, pentru că știm de la ghivinul Aristoteles că *post coitum omne animalium triste est*, dar și pentru că mi-a fost milă de bietul sălbatec care mă alerga prin târgul Ieșilor să-mi facă ce? Să mă taie cu lama verbului, să mă bată cu ciorapul lui găurit, să mă amețească cu privirea tulbure de vin și nebunie? Am regretat că l-am făcut pe sărmanul

1. E vorba despre criticul socialist Constantin Dobrogeanu-Gherea, socrul lui Paul Zarifopol.

câine romantic *ca să* sufere, că mare aplecare mai avea spre așa ceva, dar, în același timp, fără suferință nici nu se-nchidea în odaie să scrie, că avea aceeași teroare-n fața foii albe pe care știi c-o-ncerc și eu, azi mai abitir ca niciodată.

Dar n-aș vrea să sar atât de mult în timp, fiindcă epistola asta a mea către tine, dragă Păvălucă, trebuie să aibe o rigoare pe care arvanitul n-a dovedit-o-n viață. Să fim artificiali, ori să nu mai fim, zâc și fac!

De la capăt: tata, Luca. Dinspre el vine lungul șir de arvaniți care trece prin mine și se va continua cu Luki și cu Mareșalul Boier Mateiu, Mare Inchizitor și Maestru al Lojei Dunărene de rit sclifosit. După cum șed lucrurile acum, în Luki-mi pun speranța să ducă neamul mai departe, căci fandacsistul Mateiu pare mai curând aplecat spre nebunia heraldică și spre o existență închipuită decât spre un amor cinstit și viguros. Tata îmi povestea ades despre începuturile neamului de cofetari pe tărâmul daco-roman, ale cărui rădăcini merg până hăt departe, în vremea războiului ruso-turc, pe la 1770, dar nu am de gând să te scobor încă acolo, ci vreau să zăbovim nițel în fața oglinzii. Dacă ai vreuna la-ndemână, privește-o,

adică privește-te, pentru că asta fac eu acum: deși din ea îmi întoarce privirea un bărbat aproape bătrân, de sub cărnurile veștejite, de după mustața încărunțită râde încă un copil, iar asta, dragă Păvălucă, e tragedia omului. Îmi vine adesea să mă-ntreb: cum e posibil să mi se-ntâmple tocmai mie așa ceva? Dar mai bine facem haz, nu-i eschivă mai potrivită din fața glonțului, așa cum nu-i leac precum amintirea pentru durerile de piept și de șale, pentru melancolia grea care mă-ncearcă din ce în ce mai des, o lehamite și-o lentoare-n mișcări pe care greu le mai ascund de fete sau de Luki.

Tata, Luca, avea darul povestirii, îi plăcea, mai ales iarna, când se aduna de pe drumuri, când sosea cu careta – și eu îl pândeam ascuns după uluci, ca să văd în ce dispoziție îi, dacă vine cu parapon sau dacă zâmbește, dar el mereu zâmbea când o vedea pe madam ex-Caraboas și, când apăream eu, se prefăcea că se-ncruntă, dar știam că nu e aievea, se prefăcea prost, pentru că, și atunci când mă pedepsea, pe merit, când mă lua pe genunchi, cu capul în jos, și-mi dădea palme la fund, iar eu țipam ca din gură de gheonoaie, amândoi jucam teatru (ce să-i faci, avem teatrul în familie), el că dă tare, eu că mă doare. Deci în

serile de sâmbătă, în sătucul Haimanalelor de lângă Mănăstirea Mărgineni, satelit al Republicii de la Ploiești, ne aduna și mai întâi citea gazeta (obicei ce-l am și eu acum, deși *Universul* numai gazetă nu-i, mai curând sursă de inspirațiune, de râs cu plâns, balegă de mânz), în timp ce eu abia m-abțineam să n-o tulesc, pentru că știam că l-aș fi supărat, iar Catinca, după ce termina de dereticat fantast prin casă, se așeza în fotelul de lemn cu pernuță verde și privea în foc, și-ar fi stat așa la nesfârșit, drept care, uitându-mă la ea, cum îi jucau umbrele focului pe chip și cum îi luceau ochii, înțelegeam că amestecul cela de fericire casnică și melanholie e ceva adevărat. Și stând așa, Luca punea gazeta brusc pe policioara sobei și începea, ca și cum ar fi continuat povestea de unde-o lăsase abea cu vreo câteva minute-n urmă, începea să vorbească despre numele nostru Caragiale și-ale sale aventuri prin vremi, de ziceai că-i un personaj în carne și oase, o struțo-cămilă de-a lui Cantemir-Vodă, venită de pe meleaguri parfumate și pârjolite de soare. Acum, Caragiale – numele e un iatagan cu două tăișuri, stă cu un picior în limba otomanilor, iară cu celălalt în noua limbă a aheilor. *Cara* le dziceau turcii creștinilor mai arși

de soare, ca mine, și însemna „negru". O să-l găsești mai des prin Sudul Basarabiei, Caragheorghe, Caravasile, dar de origine e transdanubian și a trecut încoace-n timpul resbelului menționat mai la deal. Cealaltă jumătate a medaliei, *giali*, e de origine grecească și însemnează „Oglindă" Pune-le tu, Herr Doktor, laolaltă: Oglindă Neagră! Apăi nu de asta m-au acuzat românii verzi? Că pun o oglindă neagră-n fața soțietății milenare daco-romane? Așa o fi, deși aș zice mai curând că fundul oglinzii e smolit, iară ce reflectă ea, oglinda smolită, nu-i cu nimic mai negru decât ce cetesc săptămânal când poșta teutonă mi-aduce *Universul*. Nu-i scriitor mai ferice ca cela ce găsește material de-a gata în faptele zilnice ale semenilor săi. De-aia am zis mereu că nu-s decât un copist, lipsit de fumurile genialoide ale unui Eminescu. Și-ncă cela era talentat, nu vreu să mai zic acum de alții, cari au avut ghinionul să trăiască mai mult, cum ar fi omul cela mic și ipocrit din capul falangei junimiste.

Dar iară văd că m-am îndepărtat de la drum. Luca povestea de un strămoș de-al nostru de prin părțile macedonene, cari în timpul resbelului ruso-turc s-ar fi strecurat în Țara Românească.

Era tânăr, să tot fi avut 20 de ani, și era un spirit aventurier, din spița lui Odiseu, numai că pe el ața-l trăgea departe de casă. Îl chema Vlidico Caragiale și auzise pesemne că-n Țara Românească se găsea pâinea legată-n copaci cu funii din cârnați, așa că s-a travestit în călugăr (aici un mitolog ar zice că se pun bazele ființei noastre teatrale) și a ajuns până la Giurgiu, într-o barcă de pescari, cărora le-a predicat precum domnul Iisus apostolilor pe Marea Galileii. Ajuns în Țară, leapădă sutana și îmbracă uniforma, chiar ca-n romanțul franțuzului ăluia deștept, și se-nrolează soldat mercenar în solda Cantacuzinilor, care pregăteau în secret răsmerița-mpotriva turcilor, auzind pesemne că se pregătește sosirea moscalilor. Vlidico al nostru era băiat isteț și priceput, atât la vorbă, cât și la arme, căci altfel nu ar fi ajuns după aceea om la curtea lui Vodă Caragea. Aici, iarăși vâna teatrală își spune cuvântul, căci pizmașii au văzut în asemănarea de nume dintre el și domnitor o secretă înrudire, așa că repede a ajuns om de bază, element de influență în politichia de vârf. De aici povestea spune că ar fi îndeplinit niscaiva misiuni secrete pentru Vodă în Ardeal, unde a cunoscut-o pe viitoarea lui soață și, spre deosebire de strămoșul

lui, Odiseu, nu s-a păstrat pentru vreo Penelopă de la curte, ci s-a căsătorit cu această Calypso meșteră într-ale fripturilor cu dulceață de mure. Au fost fericiți împreună, pentru că la noi, la Caragiali, nu-i fericire mai mare decât cea casnică, cu toate că ne place să mai călcăm strâmb din când în când, dar de fiecare dată ne întoarcem spășiți acasă. Au avut un singur copil, pe Natis, cari s-a născut la 1780. La scurt timp după înscăunarea lui Vodă, Vlidico a cerut dispensă și s-a retras de la Curte, presimțind oarecari necazuri, deschizând comerț cu cofeturi la București. Nu avea să trăiască mult după aceea, căci s-a stins de o chinuitoare boală de piept, pe care din păcate a transmis-o urmașilor săi și a cărei gheară o simt și eu din ce în ce mai des. A murit în 1815, la trei ani după înscăunarea lui Vodă.

Cercetând eu mai apoi cum stau lucrurile, mi-am dat seama că Luca nu ave, cum s-ar zice, „o privire critică" asupra poveștilor întemeietoare, adicătelea le scuipa nemestecate. De exemplu, dacă Vlidico a murit în 1815 însemnează că a prins abea trei ani din domnia lui Caragea, de unde s-ar infirma latura sa de condotier la curtea fanariotului, căci n-ar fi avut prea mult timp. Dar pe vremea ceea,

când tata povestea și madam Caraboas asculta vrăjită, nu mă interesa altceva decât vocea lui și focul care juca umbros pe chipul mamei. Și-n fond, de unde atâta rigoare pe plaiurile daco-romane? Zic să-i lăsăm pe teutoni s-o exerciteze, noi să ne vedem de povești, că așa am fost de la aedul cu afecțiuni la ochi încoace și așa ne șade bine. E destulă rigoare la alții și nu întotdeauna poartă rod prielnic omenirii. Ce-ți scriu eu, dragă Domnule Doctor, sunt povești pe cari le-am auzit și scopul lor nu-i altul decât delectarea sufletului tău ostenit, așa cum m-au delectat pe mine când priveam lumea de la înălțimea mesei.

Acum o să-mi acorzi divina-ți iertăciune, cât îl cinstesc pe jupân Justus cu o halbă – prescripția medicului curant – și fumez o țigaretă. Căci ce am fi fără viițiile noastre, hein? Dinspre partea mea, nimic, căci le am pe toate, nu-s așa de cumpătat precum domnia ta.

Stimate Domnule Doctor,

Nimic nu-i mai revigorant ca o lectură matinală din *Universul* patriei. Cetesc, așadar, azi o știre ce mă cutremură de-a dreptul și-mi trimite prin pieptul șubrezit săgeata regretului de a fi părăsit plaiurile milenare ale nației noastre nemuritoare. Zice, așadar: „Ieri a fost la Focșani un duel cu pistolul ghintuit între dnii Vartan D. Manuc, avocat, vs. V. Mamigonian, avocat și ziarist. – S-au schimbat două focuri fără rezultat".

După ce m-am cutremurat și-am apelat întru calmarea emoțiunilor la Doctor Justus (ein Glas, nimic mai mult, căci ochiul Didinei prin taberi mii de morți împarte, vorba fostului confrate rătăcit întru Nirvana), am luat pana în mână și, cu slova tremurândă, am comis următoarea poemă, pe care o supun atențiunii dvs., fără a

clama valoarea ei fruntașă pe firmamentul literaturii patriei, însă, nădăjduind măcar la o poziție secondară, cam ca cea a amicului Vlahuță. Mi-ar fi de-ajuns și o mențiune într-o viitoare *Istorie a Literaturii daco-române de ieri până azi*. Supun, așadar, bunăvoinței matale următoarele versuri inspirate din realitatea danubiano-pontică, ot Focșani, mai precis:

Ieri, în urbea cea divină,
în Focșaniul fără vină,
doi armeni, plus avocați,
s-au plesnit cam înfocați,
la duel s-au provocat
cu pistoale-nvârtoșate
s-au pus ambii spate-n spate,
zece pași au numărat
și-au tras fără rezultat.
pe-ormă umed s-au țucat
și la mezelic au stat,
c-așa-i datina la noi
neam de daci și de eroi:
cerul să îl găurim,
onoarea să ne-o izbăvim.

Ținând seama de dragostea ce-am pus în viersuri, mă aștept să le cetești cu multă aplecare și să lași celebrul matale simț critic întru adormire.

Iar acum, *revenons à nos moutons daco-roumains*. Sângele de condotier în retragere al lui Vlidico a ajuns subțiat de pâinea ardelenească la fiul său, Natis, care a preluat integral însă firea lui visătoare. În tot neamul Caragiale s-au bătut ceste două laturi: omul de acțiune preia adesea frâiele, dar e încetinit și domolit de artistul visătoriu, cari știe să guste o poveste, un pahar în plus și disprețuiește vulgara activitate. Avea Natis însă și ceva-ceva din aventurierul de taică-său, așa că, părăsind negustoria paternă, și-a depus armele în fața fiicei lui Zeus și a Mnemosynei, muza cu sânul mic și sprințar. Norocul a făcut să-i placă Domniței Ralu, fiica mai mică a lui Vodă Caragea, căci a jucat în fața ei în câteva piese grecești. Natis, ca și taică-său, era bărbat frumos și nu rareori frângea inimi, mai ales la curte, de unde și zvonurile, transmise de Luca cu voce tremurândă, căci era din spița pudibonzilor, mai ales în fața mea, că între el și Domniță ar fi existat chiar *une affaire du cœur*. Fiind însă o legătură intolerabilă, frumosul actor trebui să se reorienteze

spre cineva mai la îndemână, o tăcută și sfioasă admiratoare a sa, Maria, fiica clucerului Ion Nestor, care avea să-i dăruiască patru copii, ale căror nume deja îți vor suna cunoscut: Costache, Luca, Iorgu și Nastasia.

Mai facem amu o incursiune în legendă, care spune că, luat de valul succesului (ce e val ca valul trece), Natis și-ar fi modificat numele chiar în Caragea, din pură admirațiune față de domn. Auzind zvonul, Vodă Caragea l-ar fi chemat la curte, întru justificare, plin de mânie.

— Cum te cheamă, bre caimeni?

— Caragea, să fie cu iertăciune, Măria Ta.

Foc și pară, domnitorul îi zice:

— Eu Caragea, tu Caragea, atunci care dintre noi e Domn?

— Măria Voastră sunteți, prea luminate domnitor.

— Păi, dacă eu sunt Caragea, cum poți să fii și tu tot Caragea?

— Ce-am greșit eu, prea luminate stăpâne, dacă părinții mi-au lăsat numele ăsta?

— Să-l schimbi, bre chiopek! Nu pot fi doi Caragea într-o țară ca asta.

— Cum porunciți, Măria Voastră, ca să-l schimb?

— Să te numești Caragiale.

— Sunt prea supusă slugă a Măriei Voastre, spune, smerit, Natis, retrăgându-se[1].

Natis s-a prăpădit și el de anghină pectorală, la 1841, dăruind însă celor trei fii talentul teatral și o tendință sălbatică întru risipă și visare. Mereu balanța înclină în neamul acesta între acțiune și domoală petrecere a timpului visând cu ochii deschiși. Până la mine, dragul meu, care scriu cuvintele acestea, deși tare drag mi-ar fi să mă întind pe sofa și să privesc vârfurile teilor de pe Wilmersdorf, pe care se-așază atât de lumeștile ciori și pe care plouă în neștire. Mare blestem e vremea-n țara aista! Te înfofolești pe dinafară, te căptușești pe ghinăuntru cu licoare, aprinzi o țigaretă, GHE JABA! Intră austrul pe sub uși, prin ferești, prin ochii damelor, de n-ai bortă să te-ascunzi, n-ai clipă de răgaz din tremurici. Mă ridic de pe sofa să-mi aduc prinosul Thaliei, dar

1. Povestea aceasta, purtând parfumul oralității, a fost preluată și de primii biografi romanțioși ai lui Caragiale, B. Jordan și Lucian Predescu.

mă pomenesc suflând în pumni și trec așadar direpț la scrisoarea de față, căreia domniei tale o să-i producă probabil un șoc.

Intermezzo. Ascultat aseară, cu Didina, Luki și Tushki, *Messiah*, oratoriul lui Haendel. Trebuie să-ți mărturisesc ignoranța mea, dar și revelația cumplit de fericită ce am avut în noapte că în sfârșit înțeleg de unde se trage Beethoven. Nu că „știu", ci că „înțeleg", dacă mă-nțelegi...

*

Din cei trei fii ai lui Natis, numai tata n-a urmat calea teatrului. Ceilalți doi, cunoscuți ție și cărora teatrul daco-roman ar trebui să fie recunoscător pe vecie, și-au purtat fiecare pașii pe o scenă cari, trebuie dzis, nu exista de la bun început. Deschid un pilsneraș și merg mai departe cu povestea aista menită *seulement* urechilor dumitale: ca să mă mai scoată din plictis, tata mă lua cu el în cariolă, mai până la Mărgineni, mai până la Ploiești, cari încă nu era respublică. Dar din fuga cariolei, lângă Luca, mă-ncerca ades visul evadării și numai

gândul la încă slabele mele forțe și la supărarea ce le-aș fi pricinuit mă oprea să-mi pun planul în aplicare. Sau poate mint, defect profesional, căci știi cât de dedicat am fost mereu familiei și cât am avut de tras din pricina asta.

După nașterea lui Lenci, situația s-a schimbat în rău pentru mine, fiindcă mama era mai puțin îngăduitoare și mai puțin melodioasă, dacă se poate dzice așe, iar urechelile ei se transformau ades în chelfăneli și starea ei, mamă aproape singură cu doi copii, căci Luca era tot timpul pe drumuri, fie pentru mănăstire, fie în interes de afaceri personale, de unde venea doar seara târziu, se apropia de exasperare. Așa că decizia lor comună, după un an de școlarizare la domițil (cu Luca pe post de profesor foarte sever și pe apucatelea), a fost să mă dea la Ploesci, dintr-a doua primară (pentru prima dădusem examen de echivalare, trecut fără mari bătăi de cap, că-mi plăcea învățătura), la Școala Domnească no. 1. Asta se întâmpla în Anul Domnului 1860. Tata m-a dat în gazdă la unul, Hagi Ilie, lumânărar la Sf. Gheorghe, căruia i-a lăsat îndemnul de a mă ține din scurt, că sunt ghiavol, nu copchil. Acum, Domnia Ta să giudece, după rezultat: am fost ghiavol sau om?

Ce pot dzice însă e că la școala din Ploiești s-a schimbat kalimera, căci pedagog era domnul Zaharia Antinescu, om învățat, autore de poesii și profesor cu vocație, dar mai presus de orice un om blând, de care-mi amintesc cu drag și pe care atuncea-l așezam în balanță lângă tata, cu mustața lui sbârlită și ieșirile nervoase, cu stilul aspru de predare, care numai drag de slovă nu-ți înrâurea. Antinescu, în schimb, te făcea să-ndrăgești învățătura, fie și numai prin exemplu propriu. Stau și mă gândesc, acum, după cinci decenii și mai bine, ce mecanism ocult face pe un copil să-și privească mai întâi tatăl ca pe-un zeu, apoi, în decurs de numai un an, să-l abandoneze precum îndrăgitul dumitale Nietzsche și să caute în alt matur modelul și figura paternă? Iar apoi, în proximitatea senectuții, să dea-n grea melancholie și gândurile-i să meargă ades la acel zeu prăfuit, pe care-l dezgroapă din hrubele amintirii și-l repune la locul său, lipsit de strălucire, dar învelit acum într-o duioșie nebănuită? Căci acum știu ce greutăți înfrunta Luca, cum încerca să le facă pe toate ca să ne meargă bine, Luca cel muncitor, Luca cel aspru pentru că nu-i plăcea aparenta mea zburdălnicie, în care cetea semințele

superficialității și-ale unei înclinații pentru joc și uitare pe care le știa prea bine de la frații săi... Luca apostatul, care-a-nchis ochii la chemările Thaliei și pe care-l rodea un vierme-al invidiei în fața succesului celor de mai sus. Luca, însurat din amor și blestemat cu o viață grea și scurtă!

În fine, am terminat clasa al treilea și-am primit premiu mai multe cărți, dintre care-mi amintesc miturile grecești, cu desene frumoase, carte pe care am purtat-o mereu cu mine de atuncea prin toate gazdele și casele pre unde m-am perindat în viață.

Dar nu aveam să bănuiesc că adevărata întâlnire providențială va să vie în clasa a treia, când profesor ne-a venit Basil Drăgoșescu, un om împătimit de hățișurile gramaticale, un pasionat al sintaxei, cari nu admitea erorile de limbă și de la care am deprins rigoarea ce m-a făcut mai târziu celebru printre tipografi și urât de astrele literaturii daco-romane. Abia domnul Basil, cari ținea și un curs public, gratuit, de limbă română, a reușit să facă om din mine. La sfârșitul clasei a treia eram pe un meritat loc I și nu uit nici acum cele trei cărți primite: o *Caligrafie*, un *Desen liniar* și o *Istorie a Românilor*.

În a IV-a am trecut la clasa domnului director Mihail Georgescu, cari făcuse din Școala Domnească un adevărat model pentru întreaga țară, lucru ce-a atras chiar vizita Domnitorului Cuza, pe care Ploesciul n-a uitat-o niciodat, așa că la plecare l-am condus cu toții până la Bărcănești și l-am fi condus și mai mult, de nu s-ar fi oprit, ridicându-se-n picioare în caretă, ca să ne țină o frumoasă precuvântare de despărțire, încheiată cu următoarele: „Acum duceți-vă acasă, că nu puteți merge cu mine până la București!". De unde se vede că, în ciuda celor zise de gura lumii, Cuza avea intuiție, căci, la cât de avântat ne era spiritul, chiar l-am fi dus până la cetatea de domnie. Am rămas în minte cu imaginea Domnitorului ridicat în picioare, cu mâna întinsă spre ceriu, rostind vorbele celea aparent banale. Acum, când știu cum a sfârșit și cât de „modern" a fost destinul lui (ah, cât urăsc prețiozitățile, prefăcătoriile și aparenta tehnicalitate a cuvântului „modern", în spatele cărora se ascunde un munte de prostie, înalt câtu-i Ceahlăul!), tind să așez imaginea ceea într-un cadru aurit. Și mai tind să crez că prin asasinarea politică a lui Cuza România a perdut

o șansă pe cari n-o s-o mai aibă niciodată. Exact, șansa „modernității"!

*

Amu, din clasa a IV-a au început complicațiunile, odată cu cursurile de franceză, avec Musiu Picq, cel cu limba ascuțită, de jărmană, cu Sachellarie, și de greacă, cu I. Dumitriu. Dintre tăți ăștia, doar Sachellarie mi-a rămas în minte, și nu pentru că ar fi fost bun, ci pentru că, ai să fii uimit, e tatăl stimabilului M.C. Rostogan, cunoștința noastră comună. Doamne, odicolonul și anafura ei de viață, cum mai maltrata omul aista limba română! Era de râsul clasei și, o admit, al meu în special, căci partea de ghiavol nu murise-n mine, dormitând până la proxima ocaziune. De altfel, ghiavolul a și făcut să ies al zecelea pe clasă abia, din cauza mediei la purtare, căci directorul Georgescu avea puțină îngăduință pentru obrăzniciile mele. În clasa a V-a au apărut materii noi, pe cari le făceam cu profesorul Pavel Iliadis, cum ar fi fost contabilitatea, căci specializarea clasei era una comercială,

fiind dorința nespusă a lui Luca de a mă ține departe de vâna teatricală a fraților săi și cât mai aproape de cea „realistă" pe care o reprezenta. Sărmanul Luca! Ce-a mai tras cu mine până la moarte! Și dacă am vreun regret (pe lângă cele *concernant les dames*) e că nu a ajuns să mă vadă întru câtva realizat, ci doar luptătoriu veleitar pentru Respublica Ploescensis.

Între timp, ce am uitat să-ți comunic, Coane Păvălucă, e că bruma de noroc a tatei se risipise, așa că familia se mutase dupe mine la Ploesci, unde tata era supleant la Tribunal, așa că, deși scăpasem din ghearele lui Hagi Ilie, reintrasem într-ale sărăciei, căci treburile nu mergeau mai deloc pentru noi și fiecare zi venea cu o nouă umilință. Eram însă tânăr și sănătos, condițiuni pe cari începi să le iubești abea când nu le mai ai.

La încheierea ciclului primar am solicitat Școlii eliberarea certificatului de absolvire, printr-o epistolă ce dă, într-o măsură, dovada unui oarecare talent retoric și a cărei ciornă am păstrat-o tot timpul cu mine, ca dovadă a începuturilor mele pe tărâmul literelor. Nu aș ocupa din spațiul comunicării noastre, de n-aș fi oarecum mândru de

mititelul Iancu, ce scria la 12 ani aceste ghidușii prea puțintel mascate:

„Domnilor! Creatorul mi-a apreciat încă patru ani de viață materială și D-voastră în acești patru ani ați așezat piatra fundamentală a întregii mele vieți morale.

M-aș socoti și mai mult chiar decât ingrat, dacă împreună cu născătorii mei naturali nu aș *amá* și estima pe născătorii mei morali.

Domnilor! Am trecut sub patronagiul și instrucțiunea D-voastră acele patru clase primare, cu succesul ce vă este cunoscut. Sunt decis împlinind dorința mea, a născătorilor mei, datoria către patrie a urma calea învățăturei.

Vin dar prin aceasta a vă ruga ca, neconsiderând verice nemulțumiri veți fi întâmpinat din parte-mi în timpul petrecerilor mele de elev pe băncile școalei, să-mi eliberați un certificat constatator al succesului meu în menționatele clase.

Acest certificat îmi va reînoi în toată viața mea, recunoștința mea către Dv. și-mi va aminti tinerii mei ani.

Primiți, respectabilii mei profesori, stima, recunoștința și supunerea ce vă datorez și vă voi datora și păstra toată viața mea, în verice condiții mă va așeza destinul, și-mi permiteți a mă subscrie.

Al Dv., devotat și supus elev,
I. Caragiale"

Să facem excepțiune de șubrezenia limbii române încă neformate, atât în sine, cât și în copilul cari scria, și să remarcăm deschiderea furtunoasă a cererii, parcă demnă de o declamațiune, iară nu de-o biată cerere fonctionărească. De altfel, Herr Doktor, matale, în calitate de amant al logosului, vei aprecia și acel *amá* demn de un personagiu cunoscut nouă. Ce să facem? Gnimic nu se naște din gnimic.

*

Nu știu cum o hi în cazul matale, dar la mine sunt perioade care dispar în negurile memoriei, lungi și tulburate, iar altele răsar cu asemenea

claritate, ca de oglindă, încât nu arareori stau și meghitez asupra acestor fenomene. Iar Justus certamente ajută la meditațiune. Par exemplu, dacă din cursul primar îmi vin clar în minte toți profesorii, toți dascălii de care ți-am vorbit, gimnaziul urmat în Ploiești nu-mi e la fel de limpede. Îmi sunt însă vii în amintire altele, pentru că, pe lângă școală, au început să se aprindă în minte și pasiuni distincte, înrudite pesemne cu zburdălnicia obrăznicăturii de la Haimanale. Învățătura mergea bine, mediile erau *prea-bine*, mai ales la Română, la Franceză și la Istorie, dar ce s-a întâmplat cu adevărat hotărâtor a fost sosirea unchiului Iorgu Caragiali, cu a sa trupă, în oraș, la care Luca-mi interzicea să merg, așa că făcusem obicei să iau colegii după mine și să sărim ulucile-mpreună, ca să vedem reprezentațiile. Atunci am văzut pentru prima oară TEATRU și-ți spui din capul locului că nu spre actorie m-a dus gândul, ci la cela care face să se-ntâmple prefacerea de pe scenă. Adică la scriitor m-am gândit, Herr Doktor.

*

În timp ce-ți scriu aceste cuvinte pe care probabil nu le vei ceti vreodată, pentru că nu m-am hotărât încă dacă să ți le trimit au ba, la biroul pe care mi-l știi, din odaia ce dă-n stradă, îmi ridic ochii spre fereastra întunecată, pe cari am deschis-o puțin, să intre aerul de vară, chiar dacă aici vara înseamnă mai puțin zăpușeală și parfum, ci un aer proaspăt, ca de-nceput de ani. Îmi scot picioarele din papucii mei orientali, cari mă fac să mă simt ca acas, și le afund în covorul turcesc. Din salon, de alături, se aude, din ce în ce mai corect executată, *Sonata în fa diez* de Schumann, declarația pasională pentru Clara, și interpretarea nu poate fi, cum bine știm, decât un semnal de un anumit fel, întrucât muzica se naște din mâinile unei june frumoase, de 25 de ani. Îți scriu aceste pentru că știu, din toți, că dumneata, dragul meu Păvălucă, nu mă vei judeca. Îți scriu pentru că vreau mai mult să-mi limpezesc (adică să curăț, să spăl, nu-i așe?) mie ceva ce am încercat toată viața să trag sub preș, de teamă că ce-oi descoperi nu-mi va plăcea. Știu că witz-ul dumitale poate

să cetească sub masca „umoristului" Caragiali, sub torentul meu verbal sau sub acțiunile grecoteiului atins de aripa orgoliului politic. Știu că ai ghicit sub toată spoiala aiasta că se-ascunde grea și bolnăvicioasă melanholie, o langoare ce mă trage spre visare și îngândurare, așa cum sub genuina plăcere a familistului de a-și petrece zilele alături de microbii mei[1], Luki, Tușki și Didina, stă o nerăbdare și o vițioasă (oare?) atracție pentru sexul opus. N-am ce-i face, Herr Doktor, asta-i lumea și ca dânsa suntem noi. Ce mă nedomirește-i plăcerea Celuilalt de a simplifica lucrurile, chiar și când e vorba despre inimă, despre artă sau caracter. E ca și cum sonata pe care o descifrează în salonul de alături draga de Aghiuță[2] s-ar putea reduce la „declarație de dragoste a lui Schumann pentru Clara" Ei bine, un așa-zis critic muzical asta va face, la fel cum piesele mele sunt comédii și-atât. Când am început a scrie și-am opus maniei romantismului deșănțat daco-roman (cu-ale sale filomele, sâni sfâșiați de harpii, mormânturi și amoruri,

1. Așa-și numea Caragiale, în glumă, cei doi copii.
2. Poreclă dată de Caragiale Cellei Delavrancea încă din copilăria pianistei.

oftaturi și stele reci, toate într-o limbă română ce făcea să mi se chircească sufletelul meu de fost învățăcel al domnului Basil Drăgoșescu) un clasicism al expresiei exacte și-al spiritului critic, m-au caracterizat drept grecotei cinic, ființă superficială, cu zâmbetul mereu în colțul gurii. Dar cu Eminescu ce-au avut, te întreb atunci? Când, mai târziu, am scris teatru și mi s-a jucat, am devenit repede un fel de circar de la cari se cerea humor, humor, humor cât cuprinde. Iar când am publicat *Năpasta*, nedomerire mare. Când am scris despre masacrele unei guvernări imbecile, la 1907, nedomerire și mai mare, ba chiar indignațiune: Grecoteiul defăimează nația. La fel, am simțit întotdeauna apăsarea lui Caragiale causeurul, a limbutului pe care știi prea bine că nu-l pot încătușa, pentru că-i parte din mine, atâta doar că nu el scrie: el pregătește personajele, el își ascute urechea, el umblă prin piețe și cafenele, el stă până dimineața la grădină și-și face rolul, dar nu el scrie. Caragiale care scrie e, cum bine știi, omul năpăstuit de o frică atroce-n fața paginii albe, legat în chingile unei sintaxe pe care doar o mână de oameni din țara asta știu s-o folosească, blestemat cu negre melancolii și insomnii. Caragiale

nu e nici spontan, nici genial ca Eminescu, ci e un truditor cu ureche fină. Iar așa ceva n-a fost iubit niciodată pe plaiurile daco-romane, unde ne place imaginea geniului prin care curje esența de muză așa cum picură gospodina esență de vanilie-n cofeturi.

*

Dar să nu anticipăm, lucrurile e bine să-și urmeze calea, oricât am fi de tentați să ne lamentăm – și știi bine, Coane Păvălucă, despre mine că am năravul plângerii de sine – în legătură cu prezentul. În timpul Ghimnaziului am descoperit teatrul și am învățat să-mi îndrept toată zburdălnicia care-l supăra pe Luca în personagii pe care le descopeream pe stradă. Agiuns acasă, îmi jucam rolurile cele mai trăsnite în fața oglinzii, iar pe ulițe și pe bulevardul Ploieștiului urmăream oameni transformați de imaginație în personaje până le deprindeam ticurile, mișcările, trăgeam cu urechea și tot timpul în mintea mea se scria pagină după pagină dintr-un caiet de exerciții în care personajele căpătau trăsături și apucături

care se completau de la sine. Tot atunci am îmbinat noua mea pasiune cu una și mai nouă, pentru muzică – de fapt, nu nouă, pentru că-ți amintești cum îți povesteam despre cântecele lui madam Caraboas, cari mă îmblânzeau, precum Orfeu pe fiare –, drept care mă țineam scai după lăutarii Ploieștilor, după Dobrică, după Magheru ori Vasile Muscalagiul. Au fost ani frumoși, probabil ultimii liniștiți dintr-o viață plină de parapon și agitație. Odată cu absolvirea Ghimnaziului, în 1868, Luca a căzut la pat și viața care deja părea grea a devenit neagră ca apa nopții. Cu sentimentul că părăsesc nu doar casa părinților, ci și copilăria, am plecat la București, la școala de artă dramatică a unchiului Costache, convins că viitorul meu trebuie să aibă în vreun fel de-a face cu teatrul. Visam să fiu actor pentru început, partea aceea din mine care înflorește în fața unui public, histrionul, oratorul de cafenea credea că are un viitor pe scenă. Am studiat la cursul de declamație al lui Costache și, după absolvire, m-am alăturat imediat, ca sufleor, trupei lui Iancu, pe care mai deunăzi o urmăream prin Ploiești, sărind gardurile ca să pot asista la spectacole. Nu era tocmai ce visasem, dar îmi plăcea atmosfera și cunoșteam

tot soiul de oameni. Da, știu ce ai vrea să-mi spui, printre ei pe Eminescu. Tocmai se întorsese după un lung vagabondaj prin Ardeal și aducea cu el aura unui tip interesant, mai ales că era mai mare decât mine cu vreo doi ani. Pe vremea aia era un băiat slăbuț, scund, cu plete lăsate pe spate, fruntea înaltă, purtătorul unei adânci melancolii care pe mine nu mă atinsese încă: vorbea cu tine, era politicos și cursiv, apoi, dintr-odată, dispărea. Adică el era acolo, dar se vedea cu limpezime că mintea lui pleca în altă parte. Încă dinainte să-l cunosc am avut sentimentul că stau în preajma unui om deosebit, pe care-l așteaptă lucruri mari. Senzația asta am avut-o mereu în legătură cu el, până-n clipa morții: am știu că așteaptă să facă un lucru mare, numai de-ar putea trece peste chinurile pe care i le transmisese o familie blestemată să poarte în ea nebunia, ca un măr frumos și stricat pe dinăuntru. L-am abordat cu respectul pe care îl ai la vârsta aia pentru un băiat mai mare, dar și pentru unul care era evident mai citit și mai cu miez decât mine, ale cărui preocupări se reduseseră până atunci la piesulețe traduse pe genunchi și gramatică. Dacă a fost vreodată între noi o prietenie, sinceră, în acei doi ani s-a întâmplat.

Poate și pentru că slujba noastră de sufleori nu era una tocmai fromoasă. Și nici ușoară. Eram tratați ca talpa teatrului, unii de cari era nevoie, dar așa cum ai nevoie de menajeră ori de tejghetar. Am cunoscut atuncea disprețul și găunoșenia actorilor, o rasă umană pentru a cărei vanitate am învățat să-mi ascund ura cea mai adâncă. Copiam piesele pentru ei, cari știau a citi pe sponci, făceam de toate și o dată puțin a lipsit să nu-mi iau lumea-n cap, când uneia dintre actrițele lui Iancu i s-a năzărit că suflam cu mai multă dare de inimă pentru dușmanca ei și m-a pălmuit după reprezentație, spunându-mi „mă, Iancule" De aceea, când am aflat că tata a căzut la pat, mi-am luat adio de la cariera în teatru și am zburat spre Ploiești, la țanc ca să prind nașterea și moartea măreței Respublici. La 14 august 1870, fluidele sfinte ale nației s-au urcatără spre suprafață, isbucnind în tării ca apele înfierbântate ale unui gheizer și s-au întrupatără în persoana nemuritorului Candiano Popescu, autorele plachetei de versuri *Când n-aveam ce face*. Eu eram acas, la mama, unde tata trăgea săracul să moară, suferind de boala caragialeștilor, adică de foale, iar când am văzut agitațiunea de pe străzi, șarpele vanității m-a

mușcat de sfârcul inimii mele de patriot daco-roman întâiaș dată pentru prima oară de când îl văzusem pe Domnul Cuza în caleașcă, în copilărie, și-am dat fuga, alături de norod, să apăr Respublica. Vremea era infamă, căldură mare: ne-am bulucit pe la diferite instituțiuni, strigăte, urale, parapon, tiribombe, carnaval curat și fel de fel de eșeterale. Când am intrat la comisariat, să-l luăm pe sus, eu, printre primii, cu pumnul ridicat în tării: ne iese înainte, tremurând ca varga și galben de frică, un biet subcomisar de serviciu. Eu, de colo, îl iau de piepți și-i strig să-mi predea sabia, căci zilele împilării s-au scurs. Ăla, leșinat, se dezghioacă și mi-o întinde, iar eu mă încing cu sabia la șold, curat Napoleon, chiar când trecea pe lângă mine... Președintele Republicii. Acesta, văzând ardoarea cu care înfrunt dușmanul și ghicind pieptul meu tânăr tresărind de amor republican, îmi puse brațul presidențial pe umăr și, cu voce aspră, mă numi subcomisar în locul celui destituit. Am șezut toată noaptea la secție, uitând și de mama, și de tata, iar de dimineață, când se crăpa de Auroră, m-a luat o spaimă teribilă de ce mi-o face mama, așa că am alergat într-un suflet, încă încins cu sabia la șold, să-mi iau papara. Aveam dreptate: madam

Caraboas era foc și pară, nu pusese geană pe geană, împărțindu-se între grija pentru odorul republican și obligația de a-i ascunde tatei ultima mea năzdrăvănie. M-a făcut cu ou și cu oțet, n-am uitat niciodată ce mutră avea când m-a văzut cu părul vâlvoi, cu ochii roșii de nesomn în cap și cu săbioiul cela încins la șold. Era mai mare fierul decât mine, cari pe vremea ceea mă purtam slăbuț și fin ca o demoazelă. Mama, spre desamăgirea mea, nu-mi împărtășea valorile republicane, dovedindu-se o reacționară sadea ce nu se dădea înapoi de la a folosi violența împotriva martirilor republicii, așa că mi-a fript o pereche de palme de nu m-am văzut și m-a pus să dau îndată jos hangheru de la brâu. Dar cel mai rău a fost când mi-a spus că-i grăbesc sfârșitul tatei, că-s un derbedeu și-un coate-goale, bun de nimic și lipsit de suflet. Și mai mare nenorocire a fost că avea dreptate. Așadar, madam Caraboas mi-a luat sabia și a ascuns-o pe nu știu unde și mi-a pus ghetele și pălăria sub cheie, ținându-mă închis în căminul părintesc timp de o săptămână. Așa am scăpat de schingiuirile și anchetele împilatorilor cari au nenorocit pruncul revoluției.

*

Tot în anul acela a murit tata. S-a stins un om pe care nu am putut a-l cunoaște foarte bine și, pe lângă tristețea normală pentru un tânăr care-și pierde tatăl, luat de grijile înmormântării și apoi de cele impuse de situația precară a familiei, îmi dau seama că nu am prea apucat să-l jelesc cu adevărat. Abia acum, în pragul propriei senectuți, mă trezesc adesea gândind la el, la ce-o fi fost în sufletul lui când știa că se prăpădește și că-și lasă nevasta singură cu doi copii, dintre care unul era cam aiurit, puțin spus. A fost un om pe care mi-l amintesc doar în două ipostaze: muncind și zăcând de boală. Și nu poci să nu mă-ntreb ce bucurii o fi avut el în viața asta? O fi avut vreo clipă de mulțumire sufletească, de liniște? Mă întreb, pentru că abia târziu am înțeles că aceste clipe de liniște, lipsite de spectacolul entuziasmului, de exaltare, sunt adevărata fericire.

Așa că, în 1870, anul Respublicii Ploieștene, ne-am trezit pe drumuri. În Ploiești nu mai era de trăit, așa că am luat calea pribegiei, Mama, Lenci și cu mine. Am plecat spre Bucureștiul care

în nările mele purta mirosul puhav al actriței asudate ce mă pălmuise, iar acum avea să-l capete pe cela, nu mai puțin grozav, al milogelii. Ne-a primit în gazdă, până ce aveam să ne punem pe picioare, verișoara mea, demoazela Cleopatra Lecca, ființă originală, cu cele mai grozave vopseluri în păr, iubitoare de frumos și iubită de mulți, printre alții chiar de amicul Eminescu, ce i-a compus și nemuritorul pohem *Pe lângă plopii fără soț*. Mademoiselle Lecca era dezvorțată la acea vreme, numai ce-și desfăcuse destinul de-al colonelului Poenaru. Participa la ședințele Junimii, din casa logicianului de import, și la simpla apariție stârnea oftaturi și rumoare. Cel mai înflăcărat se dovedea Eminescu și din pricina ei am avut noi încă un conflict, pentru că, trebuie să-ți spun, Eminescu era teribil când se amoreza. Nu îndrăsnea prea multe în fața obiectului pasiunii, dar era o fiară cu posibilii concorenți. Și în mine a văzut un asemenea pretendent la inima Cleopatrei. Nu că n-ar fi fost adevărat, așa cum e adevărat că am fost și dispus să-i cedez câmpul de luptă, dar săracul nu știa ce să facă, se bâlbâia, se înroșea, își frământa mâinile și gata, o lua somnul pe madam Lecca. Pe vremea când am stat noi în gazdă

la mamă-sa, nu era încă ființa originală și vopsită de mai târziu, nici eu nu căpătasem îndrăzneala masculină și insațietatea de care ți-am mai vorbit, așa că nu mi-a rămas decât admirația mută față de ea, pe care o urmăream diminețile și seara, când abia o întrezăream înainte să plece la sindrofii. Dar mai mult timp decât pentru atâta nu aveam, pentru că, drăguțule, devenisem peste noapte, prin voința Moirei, singurul sprijin al maică-mii și al lui Lenci, adică trebuia să fac bani. Și așa am ținut-o până la moștenirea Momuloaiei: alergătură cu limba scoasă după bani. Știu că-mi umblă vorbe c-aș fi arghirofil, dar toți ăia care-mi scornesc această trăsătură ignobilă de caracter uită că, la vremea când ei se giucau de-a studența pe la Berlin sau Paris, eu mă trezeam noaptea lac de sudoare și-mi imaginam pe madam Caraboas internată la azilul de săraci și pe Lenci vânzându-și farmecele pe ulițele dosnice ale capitalei. M-am hotărât așadar să urmez Dreptul, activând, în același timp, ca sufleor și copist în trupa lui Mihai Pascaly, unde l-am întâlnit iarăși pe Eminescu. Leafa era de 167 de lei și ne ajungea cât să trăim. De-aș fi fost singur, de-aș fi fost amorezat de *geniul* meu, ca Eminescu, mi-ar fi ajuns banii cu

prisosință, așa însă, abia ne rămâneau cât să punem un leu, doi deoparte, în eventualitatea că madam Lecca s-ar fi hotărât să ne dea afară. M-am scufundat cu măsură în boema teatrală, fără a mă lăsa dus cu totul, pentru că niciodată nu m-a părăsit simțul critic ce mă face să văd ridicolul din oameni și din mine. Am avut în acel an parte de zeflemeaua Caragialilor bătrâni pentru rigoarea gramaticală ce-o puneam în copierea pieselor de teatru, pentru caligrafia îngrijită și pentru mania ce-arătam în punerea virgulelor. Tot atunci m-am angajat corector în tipografie și la două gazete, iar de aici până la publicarea primelor cronici satirice nu a fost decât un pas. Nu aveam curajul de a-mi semna bucățile, pentru că, așa cum bine știi, să-ți pui numele sub un text necesită o responsabilitate pe care atunci nu o simțeam. Așezam un *Car.* sfios sub bucățile din *Ghimpele* și nu mi-a luat mult timp să înțeleg că aceeași delăsare și superficialitate din lumea scenei o găsesc și aici, în cea a literelor. Spoială, laudă, vorbe și atât. Când îi luai la bani mărunți, genialii scriitori ai literelor naționale nu știau a conjuga corect, citau din franțuzește trunchiat și preocuparea lor de seamă nu era să transmită un mesaj complet

și corect, ci să-și vadă numele cât mai des tipărit. Totul se reducea la Eu, iată de ce mi-am refuzat mult timp acel Eu. Mi-a ajutat experiența scenei aici, căci, dacă ești obișnuit cu masca în teatru, poți mai ușor să te dezbari de păcatele orgoliului și-n scris. Un alt păcat de care m-au ferit bunul Dumnezeu și-al său duh a fost cel al lirismului. Am înțeles destul de repede că n-am nici geniu, nici talent în poezia lirică și că trebuie să-mi canalizez energiile într-altă parte. Eram încongiurat de poezie proastă prin redacții și-n tipografii, curgea cerneala ieftină ca apa Dâmboviței și atâta m-a scârbit excesul acesta de prost-gust și oh și ah și istorie națională măreață, că am început s-o iau la forfecat și-am descoperit că-i mult mai pe structura sufletului meu s-o parodiez și s-o iau în derâdere decât să mimez a poetiza. De aici am trecut la satira și parodia în proză, unde-mi venea mult mai ușor să iau la refec faptele sforăitoare ale conservatorilor, în frunte cu Tit-Liv[1]. În tot acest timp dădeam lecții particolare câtorva copii, de gramatică română, de

1. Caragiale se referă, mai mult ca sigur, la Titu Maiorescu.

franțozește, de istorie. Munceam de dimineață până seara, așa încât ne descurcam mai apoi destul de bine cu banii. Dar ce e mai importat e c-am cunoscut din interior casele burghejilor, ale închipuiților cari se vedeau egalii unora asemeni de prin arondismentele Parisului și care-și țineau puii în puf și răsfățau fără măsură, gata oricând să încalce legea, să facă intervenții și să măsluiască pentru ca odoarele să ia medii bune și să ajungă imediat fonctionari de instrucțiune publică spoiți cu o brumă de cultură și agramați până-n fundul sufletului. În același timp, spiritul meu se simțea din ce în ce mai strâns în chingile anonimatului, așa c-am simțit nevoia să scot mai mult capul în lumina satirei și să-mi exprim năduful în fața sforilor oftânde ale poeziei lirice. Acuma, dragul meu Kir Paulică, mă știi: poți să mă pui în fața celei mai grozave cascade din lume, a piscului celui mai înalt și-nzăpezit, că mă ia căscatul. Or, în poezia ce-mi trecea prin mână era așa un exces de descriere naturală, că adormeam cu capul pe masa zețarilor. Atunci mi-am făcut primii dușmani, care-au devenit curând cohortă, cohorta armată, până m-au alungat din propria țară. Cel mai important dintre ei a fost închipuitul și

crăcănatul de Macedonski, care-și scosese *Prima Verba*, unde copia cu nerușinare pe Lamartine, dar nu asta era important, ci că o făcea atât de prost. Cât de stulți erau confrații mei am înțeles abia după ce am început să primesc mulțumiri de la cei pe care-i elogiam de formă, doar pentru a-i distruge. Atunci am înțeles cât de lipsită de umor e patria daco-romană, cu al său Tâmpitopole, și ce pâine albă de mâncat m-așteaptă dacă merg pe calea asta. I-a luat lui Macedonski o lună să-nțeleagă că atunci când scriam că Lamartine se răsucește-n mormânt de invidie când îi cetesc îngerii poemele din *Prima Verba*, asta nu-i laudă. Și de atunci m-a urât cu-nfrigurare și fără de tăgadă. De altfel, sufletul lui mic și negru, spoit și-mpodobit cu rubine, nu conoaște sentiment mai arzător ca ura. De ce, Paștele și sinaxarele, nu s-o fi făcut el politician? Ce-l mână-n luptă, vorba amicului? Talent, nema, simțăminte frumoase, ioc. Dar tu te ții cu ghearele de poezie ca vulturul de miel și ragi împotriva vântului: modernism, simbolism etc.

Între timp am ajuns responsabil cu ediția și corector la *Unirea Democratică*, unde, contra a o sută și ceva de lei, ceteam toată gazeta și îndreptam

inepțiile redactorilor, inclusiv ale șefilor, Laurian, Cantacuzino și Ciurcu. Așa de des fugeam din redacție, cari erea pe str. Doamnei, până la zețăria lui Gobl, din Pasajul Român, că a trebuit să renunț a mai merge la prima și m-am mutat cu totul în zețărie, unde-mi pusesem o mesuță chiar în mijloc și lucram în forfota ceea de plumb izbit. Mi-era mai ușor să supraveghez așa și pe elevii cari nu știau de capul lor și adeseori stricau mai rău corecturile ce le făceam. Nimic nu mă înfuria mai tare decât o loază cari venea după corectura mea-n creion și tipărea greșit. Așa de tari m-am înfuriat, că-ntr-o zi, când venise chiar Ciurcu-n inspecțiune, tocmai loasem pe unul dintr-aceștia de gât și-l izbeam cu prostul de masă, poate-poate i-o intra-n cap ce-i acela desacord. Ciurcu m-a luat cu duhul blândeții, în pauza de masă, mi-a ținut o prelecțiune romantică despre soarta bieților elevi, cari vin din mahalale cu noaptea-n cap ca să-nvețe meserie și mor ziua-ntreagă de foame, inhalând miasmele de plumb și vai și oh, până l-am întrerupt, nemairăbdând:

— Ciurcule?

— Da, Iancule!

— Mă, tu ești băiat sensibil, mă!

— Păi, mă, dacă mori de mila lor, angajează-mi, frate, lucrători, cari să nu-mi înlocuiască *presumțiune* cu *previsiune* și *Eraclit* cu *cumplit*, și-atunci nu ți-i mai dau cu prostul de tejghea. Păi, voi faceți economie pe munca mea și tot tu vii să-mi ții discursuri socialiste? Păi, te bag de unde-ai ieșit, una-două. Hai, la revedere!

Adevărul e că de atunci m-am limitat la-njurături, că oricum mă răcoream la fel de bine cu ele. Nu-i limbă pe lumea asta cu înjurături mai frumoase și mai pline de fantezie cum e daco-româna, puiule. Și cum să nu isbucnești cu Paștele și anafura, când tu îi dai boului să culeagă „Libertățile publice au fost câștigate cu prețul..." și cornuta halitoare de tutun culege „Libațiile pubice"? Zi matale, căci ești philologos!

Ca să nu mai spui că patronul, ca orișice patron, uita să ne dea avansurile cu săptămânile și adesea mâncam cu cornutele, cot la cot, pe trotuar, ridicând din când în când pălăria la vreo damă bine cari își preumbla fustele plăcut mirositoare prin fața mea. Dar nu era rău, mă știi, când se prezintă situația mai neagră, mă pufnește râsul, și așa eram și la tinerețe. De altfel, mi-erau dragi

cornutele, mai dragi decât redactorii cari-mi trimiteau textele agramate din str. Doamnei. Ăștia de-aci, din subsoluri, măcar aveau scuza neștiinței asumate și, ca mine, mergeau cu banii acasă, la familie. Marea mea problemă, încă de pe atunci, era pohta: îmi plăcea biftecul, îmi plăcea litra mea de vin și, când nu le aveam, nu rezistam fără un împrumut. Tremeteam pe Jenică, elevul meu preferat, să ceară cu împrumut câte 2-3 lei de la administrator, apoi de acolo direct la Franchetti, băcanul, să ia salam, franzelă și câte-o licoare. Ăsta, pezevenchiul, că-i plăcea să-mi joace feste, băga banii-n buzunar și cerea de la italian pe datorie, în numele meu, până când venea, după vreo săptămână, două, acela cu jalba-n proțap. Și dă-i și-aleargă pe Jenică pe după dulapurile cu litere de plumb, până-l prindeam și cară-i la pumni-n cap: Na salam, Jenele, na franzelă, tu-ți pasca mă-tii!

Și tot așa, iar noaptea începusem să ies prin birturi cu redactorii și scriitorii, nu pentru consum, Kir Paule, ci pentru că-mi descoperisem vocația monologului de birt. Îmi plăcea, după două-trei halbe, să improvizez, să imit și să declam, iar acum, viața mea fiind mai bogată

ca-n școala de la Ploiești, aveam material din bielșug. Doar mă știi: cum sunt în soțietate, încep să mă clovnesc. Îmi plăcea și să fac paradă cu tot ce ceteam noaptea, cu tot ce aflam, pentru că m-ajuta memoria și, vorba trunchiată a spaniolului, viața era o scenă.

Numai că-n 1877 s-au petrecut două lucruri importante: a dispărut *Unirea Democratică* și, chiar mai important, a început Războiul de Independență. Armata română a trecut Dunărea, s-a unit cu cea a muscalilor și a început să bată la turci ca la fasole pe tărâmul cultivatorilor de roșii și castraveți. În tot entuziasmul acela popular, primesc într-o dimineață belet de la amicul Frédéric Damé: „Treci îndată pe la mine. E important" Pun pălăria, iau bastonul și plec spre el. Acolo, să-l vezi: Byron curat, părul ridicat în cap ca la un leu, agitațiune mare, cămăși descheiate la guler, pieptul gol în fața gloanțelor șuierânde ale Ideii. Despre ce era vorba? Să facem noi doi gazetă independentă, fără coloare politică, cu știri de pe front, cum nu a mai văzut nația daco-romană. La-nceput, cum mă știi, l-am privit cu ironie pe neo-romantic, dar apoi a început să-ncolțească ideea-n mine. Și atunci începem a căuta un titlu

potrivit și caută și caută, nimic nu ne suna bine. Apoi îl aud pe Damé cum deschide gura și zice, pe un peremptoriu ton: *Națiunea Română*! Aruncă pălăria-n aer, o arunc și eu pe-a mea și ne-mbrățișăm în urale: Trăiască *Națiunea Română*!

Ne-am apucat apoi imediat să schițăm gazeta cu creionul, să împărțim coala-n pătrate, dreptunghiuri, să schițăm colontitluri, titluri, rubrici, colo cu verzale, colo coloane, aci subsolul, rubrica de știri et caetera. În trei zile aveam gazeta tipărită: toate știrile le loam de prin gazetele străine, apoi le traduceam și le adaptam pentru cetitorul dac. Am tras primul număr în 12.000 de exemplare și entuziasmul clocotea-n inimile noastre ca Dunărea la Cazane. Gazeta are mare succes, pentru că o vindem pe viu, în stradă, nu pe bază de abonament, și avem mereu știri proaspete, cari vin să ostoiască nevoia populară. Ajungem îndată la 18.000 de exemplare și apare din ce în ce mai tare nevoia unui corespondent de războiu, cari să trimită știri de pe front. Stabilim cu acela un dicționar cifrat și-l trimetem pe front, chiar la Plevna. Într-o dimineață sosește telegrama cifrată de la acela: *Médoc fini, Votca, Tzuica dedans!* Pun

mâna pe dicționarul cu cheie și-ncep să descifrez: Médoc – Plevna, fini – luată, Votca – muscalii, Tzuica – daco-romanii. Simț cum îmi plesnește inima-n piept, mă reped în zețărie și urlu:

— Opriți tot, avem o știre sensațională: a căzut Plevna!

Oamenii, muncitori și elevi laolaltă, se îmbrățișează și lăcrimează unul pe umărul celuilalt, urale, hip hip ura!, mucozități, mă sui pe masă și țin un discurs emoționat despre vitejia acestui tânăr popor care, deși nu are în spate istoria milenară a Eladei, își făurește acum un destin cu arma-n mână și cu direptatea-n suflet. Muncitorii se apucă de lucru cu entuziasm, eu scriu textul pe genunchi, facem șapoul cu litere de-o șchioapă, verzale, drepte, tot tacâmul, rotativele se rotesc și cât ai zice peșteă băieții de la vânzare sunt pe străzi urlând din toți bojocii: *NAȚIUNEA ROMÂNĂ* ANUNȚĂ CĂDEREA PLEVNEI! Lumea se îmbulzește să cumpere gazeta, văz oamenii adunați ciopor la colț de stradă cu ziarul nostru-n mână, discutând aprins și cu zâmbet pe chipuri, a venit primăvara-n sufletele noastre. Damé vine și el la redacție și mă-mbrățișează fericit: *Mon vieux*, zice

dânsul, iar fața-i roșie ca mărul, vorba amicului, *notre fortune est faite!*

Și chiar în clipa aceea începe să se audă un zumzet, apoi un vuiet ca al talazului în furtună ce se prăbușește asupra stâncilor, ca-ntr-o operă de Wagner se adună norii negri și cu o neagră presimțire trag și eu cu ochiul prin jaluzele. Spre redacție se-ndreaptă un grup de oameni cari nu par foarte fericiți, ba chiar huiduie și agită pumnii-n aer. Damé se agață de mine ca un prunc înspăimântat și atunci intră un elev din tipografie, palid la față și cu o vânătaie-n jurul ochiului:

— Fugiți, fugiți, că vă crapă ăștia capul!

Ne luăm de mână ca două orfeline și o tulim prin ușa din spate.

*

Te vei fi întrebând, Herr Doktor, ce se întâmplase. Se întâmplase că mâna lungă și vânjoasă a lui Bachus se amestecase în fericirea noastră. Corespondentul, Paștele și anafura lui, se luase de cu seara la băut cu niște muscali și, după câteva sticle bune de votkă, ăia-i dăduseră asigurări, în

batjocură, că în chiar timp ce ei se veseleau, Osman-Pașa depunea steagurile în fața celor două armate aliate. Spre dimineață, ăsta, mort de beat, dă fuga și ne trimite telegrama blestemată. Din nefericire, Médoc nu era încă *fini*, nici Votca și Tzuica încă nu erau *dedans*!

Și aista a fost sfârșitul *Națiunii Române*, gazetă inimoasă, cu viața mai scurtă decât a unei păsăruici de care-i zice fute vânt. Peste abia o lună a predat Osman-Pașa armele și atunci am dat fuga la Damé și iar ne-am îmbrățișat, plângând pentru gloria armiilor crucii ce au supus semiluna necredincioșilor.

Între timp însă m-am văzut iarăși pe drumuri, căci sufleor nu-mi mai ardea să fiu, nu de alta, dar mă înghițise gazetăria cu totul. Publicam pe unde puteam, pe la *România liberă* mai ales, și-mi amintesc lunile acelea de fericire națională, din 1877, ca de o perioadă neagră pentru mine. Nu era vorba de bani neapărat, ci de sentimentul că viața mea stagnează. Știi că am momente în care mă las cuprins de cea mai neagră disperare, când boala sufletească parcă îmi trage și trupul în jos. Mă plimbam prin mahalalele capitalei, intram prin cafenele, unde nu mă puteam abține să arestez

câte o masă unde vorbeam numai eu, imitând ba pe unul, ba pe altul, însă ce era-n sufletul meu numai eu știu. Și, așa cum se întâmplă în aceste cazuri, de aici m-a salvat ironia. Așa s-a născut *Claponul*, fițuică hazlie și populară, pe cari pretindeam c-o trag în 33.333 de exemplare, iar numai cel conștient de inapetența poporului daco-roman pentru litera scrisă își dădea seama că totul e doar bășcălie. Cel puțin aici am început să-mi fac în voie mâna de scriitor satiric, pentru că nu trebuia să dau seama nimănui. Am început să colind mahalalele cu ochiul larg deschis și cu urechea ciulită, pentru că aici se afla întreg repertoriul meu: aici mi-am găsit două dintre personagiile mele dragi, pe Șotrocea și Motrocea, cei ce-aveau să-și schimbe mai târziu, în *Moftul*, numele în Lache și Mache. Tot în *Claponul* și în *România liberă* am început să țin cronica dramatică, pentru că experiența scenei cum o aveam eu nu se prea găsea: eram uimit și iritat de calitatea execrabilă a pieselor, de cârdășia dintre administrația Teatrului Național și criticii dramatici. Toate lăturile puse în scenă, mai ales de Pascaly, erau elogiate ca geniale, fără excepțiune, toate

demoazelele cari-și ofereau serviciile amoroase vreunui critic sau regizor de scenă erau în scurtă vreme rivalele lui Sarah Bernhardt. Într-o răbufnire nervoasă am pus mâna și am tradus, destul de bine, zic eu, *Roma învinsă* a lui Parodi, doar așa, ca să arăt ce înseamnă cu adevărat o piesă de teatru. Ai să râzi, sau să zâmbești fin, în colțul gurii, cum ai obiceiul matale, însă, când am tradus piesa lui Parodi, am simțit că pot scrie teatru, pentru prima oară. Până atunci crezusem că mi-am găsit făgașul în parodia și satira din proză, dar, așezând în românește versurile tragediei lui Parodi, am priceput ce forță se află în acela care poate desfășura pe hârtie, având în minte spațiul sacru al scenei, toate vocile care-i bubuie-n minte.

Dar aș vrea să ne despărțim nițel de teatru, căci pe final de 1877, când nu credeam să mai ies din puțul acela negru în cari căzusem sufletește, primesc depeșă de la cine crezi? De la vechiul amic Eminescu, cari, alături de Slavici, ardeleanul, mă cheamă redactor la *Timpul*. Pe Eminescu-l destituiseră din postul de revizor școlar, căci căzuseră conservatorii, cu Tit-Liviu-n frunte, așa că mai mult stătea și legumea prin bojdeuca lui Creangă.

Acuma, ăștia doi m-au chemat ca pe Sfântul Duh, pentru că față de ei eram singurul care știa să facă un ziar cap-coadă. Ei mai mult cu părerile, cu Schopenhauer, cu Kant, Goethe și alți teutoni de seamă. Cât am fost la *Timpul*, cu Eminescu m-am înțeles bine, căci aveam amândoi un cult al formei, eu al gramaticii, el al slovei frumoase. Imaginează-ți că, până la instaurarea triumviratului nostru, articolele erau trimise direct la cules, redactorii veneau ca la birt, când li se năzărea, și că apărea gazeta cu regularitate nu era decât o mică minune. Le-am pus orar strict, să fie-n redacție la 8, cu articolul scris frumos și citeț, apoi am instituit regula lecturii. Ceteam articolele cu voce tare și le comentam împreună. Se iscau aici certuri aprinse, dar nu se purta pică. Eu aveam ultima opiniune și apoi tot eu duceam articolele la zețărie, unde vegheam să fie culese corect și dădeam ultima corectură, de cap limpede. Am încercat să le bag în cap că scrisul e un meșteșug, că fiecare cuvânt își are locul lui fix în frază și că prea puțin mă interesează sentimentele puse în pagină dacă faptele prezentate-s trunchiate și gramatica e belită. Herr Doktor, pot spune cu mâna pe inimă că noi trei, la *Timpul*,

am născut adevărata presă din România, ca artă a giurnalismului și ca expresie impecabilă gramatical. Ni se spunea pe la spate Sfânta Treime, căci Eminescu verifica etimologia, eu sintaxa, iară ardeleanul topica. Ce trecea de noi era curat ca porumbelul lui Noe, după descoperirea Muntelui Ararat.

Era o vreme de mare efervescență și de multe ori simțeam că ne vine greu să ne despărțim după ce ieșea gazeta, așa că ne înfundam prin bodegi, unde discutam cam tot ce apărea în limba română, iar Eminescu devenea melancolic, cădea, parcă se năruia în el, și mi-l amintesc cu privirea aia pierdută, cu degetele murdare, învârtind câte o ulcică de vin în mâini și povestindu-mi despre pațachina de Veronica, pe cari trebuise s-o lase la Iași, neconsolată și ne... Se enerva când îl luam peste picior pe tema asta și nu o dată a trântit carafa de masă, ca apoi să iasă în trombă, ca-ntr-o piesă proastă, de cele jucate la Teatrul Național. Nu avea simțul ridicolului băiatul ăsta și recunosc că-mi plăcea să-l enervez. Iar de enervat se enerva ușor: era de ajuns să-i arunc o vorbă-n doi peri despre Veronica sau despre Kant, că se aprindea. „Băiete", îi ziceam, „amorul se face în pat, nu sub

stele, că-i frig acolo. Dacă mai oftezi mult și-i citezi din Kant, s-ar putea să pună curu la bătaie cu altul". Abia când am observat că se enervează la fel de tare când mă iau de amorul lui pământesc și de cel pentru maestrul din Königsberg, i-am spus că de fapt n-o iubește pe părăsita din Ieși, că are doar o plăcere abstractă, mai mult oftează decât acționează. S-a enervat atunci teribil, o săptămână nu mi-a mai vorbit. Am spart tot eu gheața, căci m-am dus în spatele lui, la redacție, i-am pus mâna pe umăr și i-am zis că, dat fiind că rațiunea nu poate cunoaște totul, apud Kant, iar eu, grecotei fiind, deci profund rațional, nu pot cunoaște adevărata iubire, așa cum o face el, un idealist. A ridicat ochii ăia apoși la mine și mai să izbucnească-n plâns. Seara am mers la bodegă și ne-am făcut bine. Așa era cu Eminescu, sus-jos, sus-jos, și de multe ori simțeam că numai de mine depinde menuetul aista al nostru. Dar mă știi, am diavolul cela mic pe umăr, care mă face să nu-mi scape nimic din ce-i mai ridicul, așa că peste câteva zile iar îl răneam, iar îmi scăpa ceva ce-i sfâșia sufletul, că așa era el, sensibil ca o domniță. Ce nu am eu, în schimb, e simțul măsurii: e mai puțin Apollon în mine decât ar fi

cazul și prea mult Dyonisos, ca să ajung la nebunul matale din Torino. Atâta l-am frecat pe bietul poet idealist, că a prins o adevărată și onestă ură pe mine. Dacă adaug la asta că nici ardeleanul nu-mi prea înghițea ironiile, cred că mă-nțelegi de ce n-am făcut prea mulți purici acolo. În plus, nici leafa nu era strălucită, iar ziarul îmi mânca tot Timpul, scuză-mi jocul de cuvinte. Eminescu putea să doarmă-n cocină și să mănânce mere, Slavici preda la școală, dar eu aveam o familie de întreținut și un vin de băut. Așa că plecarea mea a fost pe jumătate silită, pe jumătate voită. Am abandonat salahoreala de ziarist și m-am pus să-mi revăd cu atenție traducerea din Parodi, cari era deja gata. Am depus-o la Teatru și din fericire a plăcut atât Baronului de la Mircești[1], cât și lui

1. Vasile Alecsandri. De aici reiese foarte limpede, domnule Profesor, că antipatia lui Caragiale față de Alecsandri datează dinaintea „mizeriilor" legate de conflictul cu Ghica. De fapt, iar aici las judecata finală în grija dvs., cred că ce a făcut Caragiale a fost să provoace acel scandal, așa cum obișnuia, pentru a dau frâu liber antipatiei lui față de intelectualii *mainstream*.

Tit'Liviu. Până una-alta, piesa aceasta mi-a deschis ușile Junimii, fără măcar să bat la ele, și am îndurat câțiva ani, chiar și cu întreruperi, falsa lor joacă de-a literatura și politichia, cari, precum știi, ascundea *der Kynismus* în forma sa cea mai pură.

Stimate domnule Doctor,

eiau interminabila mea depeșă după o pauză de o săptămână în cari am bolit, incapabil să văd lumina soarelui, să dau mâna cu Jupânul Julius sau să schimb mai mult de două vorbe cu Didina. Aghiuță s-a oprit din turneul ei teuton și a tras la noi pentru o lună, și doar exercițiile ei la pian mă mai scot din amorțeală. Nu reușesc să adorm decât spre dimineață și chiar și atunci am senzația că nu am adormit, că mă zbat pe la granițele somnului, așa că primele raze de soare mă găsesc, imagine deplorabilă, cu palma sub obraz și ochii ațintiți spre jaluzelele lăsate, prin cari intră fâșii atât de subțiri de lumină, încât zici că-s lame de iatagan. În casă a pierit buna dispozițiune, se merge pe vârful picioarelor, am oprit orice vizită și zac așa cât e ziulica de lungă, fără a mai putea

să dau piept cu chinul meu de-o viață, hârtia albă. Am rugat pe Aghiuță să uite pe Chopin sau pe rapsodul ungur cari-s acum la modă[1] și să nu mai iasă din trioul Bach, Mozart, Schumann. O aud, în salonul de alături, cum se așază la pian, cum își aranjează faldurile rochiei în jurul picioarelor pe cari i le știu lungi, lungi de când era de-o șchioapă și-o vizitam la Barbu acasă, subțiri și nervoase, ca de cal arab, apoi foșnetul încetează, urmează o clipă de tăcere în cari tăcerile noastre par c-ar vorbi prin lemnul gros al ușii înalte, un dialog senzual cum n-am mai avut de ani de zile, cum n-am avut niciodată, de fapt, căci rare-s femeile cu a căror tăcere să poți comunica. Apoi degetele aidoma de lungi și nervoase mângâie claviatura, mi le imaginez cum gâdilă dinții albi, de carnivor ai pianului, apoi pe cei negri, cariați, de orășean îmbuibat cu ciubuce și cahvele. Și atunci abia mă întorc pe spate, uit lamele tăioase

1. Aceeași antipatie caragialiană față de orice manifestare culturală „la modă" Pe lângă Chopin, pe care-l detesta, Car. face aluzie la Franz Lizst și tare mi-e, domnule Profesor, că mai mult îl deranja „Lizstomania" decât muzica lui Lizst.

ale luminii, uit durerea de cap cari mă ține-n chingi de o săptămână, stomacul balonat, ca de cărăbuș, tremurul mâinilor și reușesc să adorm. Mai ales *Preludiul în C major*, cari îmi aduce sub pleoape stropii unei ploi de vară, o ploaie cari fusese dezlănțuită cu momente în urmă, dar care acum se ostoiește și nu mai izbește pavajul marelui oraș – un oraș oarecare, cu turnuri gotice, ascuțite și străzi înguste pe care rătăcesc adâncit în gânduri și-ntr-o tristețe blândă, *Preludiul* repetitiv, din ce în ce mai intens și mai apăsat, pentru că soarele dispare și lasă-n urma lui o umbră diafană, moale ca o aripă de lebădă, apoi umbra se-ntețește, aripa are osatură nu de pasăre, ci de ființă greoaie, demult dispărută, un animal preistoric cu pene ce ascund tăișuri, gheare și spini nebănuiți, iar eu grăbesc pasul pe strada îngustă străjuită de magazine cu obloanele trase, dughene misterioase, întunecate, iar în ciuda rătăcirii, traseul meu nu are nimic amenințător, simt o ușurătate pronunțată a pasului, cum n-am mai avut de mult cu adevărat, iar apoi obloanele din lemn gălbui ale unei căsuțe din dreapta se deschid și acolo îl văd în geam pe tata așa cum era înainte să se îmbolnăvească, cum era când venea cu

trăsura de la mănăstirea Mărgineni și mă certa, abia stăpânindu-și râsul când îi povestea mama ce prostii mai făcusem peste zi, are o cămașă albă și vestă neagră care-i vin atât de bine în această visare ce a trecut în *Preludiul în C minor*, mai luminos, stă în fereastra joasă ce-i ascunde jumătate din chip, ochii abia-i ghicesc, doar buzele pline, de Caragiale, bine conturate, sensuale, schițează iarăși un zâmbet ca un arc peste timp, dar pașii mă poartă mai departe, oricât aș dori să mă opresc și să mă îndrept spre el, ca și cum m-aș afla într-o trăsură pe cari nu eu o comand.

Iubite Coane Păvălucă, proaspăt ieșit din langoarea ce ne-a plictisit pe amândoi, ca să nu mai spui de casa Caragiale, picată în butoiul melancoliei mele, mă pot întoarce la tutun, cari și-a recăpătat gustul bun, alături de cela amar și răcoros al Jupânului Julius Pfungstaedter, din nou tovarăș de nădejde în solilocviile-mi peripatetice, căci, vorba nemuritorului Catilina, *tres faciunt collegium*. Da, ies din nou, aseară la grădină cu

Didina și microbii, însoțiți de grațioasa Aghiuță cea cu botina fină și geniu în degete, cari a avut umerii goi, abia acoperiți de un voal cu fluturi brodați și de pe a căror forme nu mi-am putut desprinde ochii, spre întristarea doamnei Caragiale, așa că nu a fost tocmai o seară reușită. Cât despre Aghiuță, ea pare a nu observa nimic din tot ce e lumesc – a se ceti aici trupesc –, însă-i surprind câteodată privirea melancolică asupra mea și nu știu dacă să mă bucur ori să mă-ntristez, căci umbra ochilor ei mumoși ar putea fi cauzată doar de spectacolul degradării mele, al trecerii în ținutul bătrâneții. Aș fi luat-o de umerii sculpturali, aș fi scuturat-o să-i scot gărgăunii din căpșorul delicat, urlându-i versurile nemuritoare ale poetului Alecu: „Femeie, *nu de moarte mă cutremur, ci de vecinicia ei*"

Precum observi, sunt mai bine, mi-a revenit verva în asemenea hal, că aseară, după be'e și danțuri teutone, i-am ținut pe toți în salon, la încă un J.P., până spre 2 ale dimineții, făcând pe bufonul, ce știu eu mai bine. Imitația după Tit Liv mi-a ieșit minunat. Aghiuță râdea de se cutremura cămeșa pe sânii dânșii ca două căprioare. Coincidența face să-mi fi scris Barbu în aceeași

dimineață, rugându-mă să am grijă de odor, de *copil. Passons*, ce e vâl ca valul trece...

*

Cum îți scriam înainte de negrul intermezzo, rămas fără ocupațiune după plecarea de la *Timpul*, am tras un șvung și am terminat *Rome vaincue* a lui Parodi. M-am presentat cu traducerea-n dinți la Teatrul Național, la direcțiune, cari, poate de teama cronicilor mele din ce în ce mai mușcătoare, poate și unde piesa era bună, traducțiunea la fel, mi-au acceptat-o pe loc. Prima reprezentațiune a avut loc în mai, țin minte cât de cald era, că-mi venea să ies doar în cămașă. Distribuția a fost grozavă: Demetriad, Aristița, Dăneasca, toată crema. Succes imens, aplauze, bis, urale. Critica? Rece. Dar nu asta importă, ci scrisorica primită de la tribunul Tit Liv, cari mă invită pe șleau să devin membru al Junimii. Agiung așadar la ședința Junimii de la București și-s prezentat ca nou membru, apoi mă retrag în umbră să urmăresc spectacolul. Întâmplător, era o seară de sărbătoare, motivul fiind premierea bardului de la

Mircești pentru oda *Ginta latină*, la Montpellier. Chelbosul era prezent și umflat ca un clapon de emoție, susținând conversație de doi lei cu zâmbet aristocrat pe buze. A cetit și Eminescu, poeme frumoase, grave, cu voce cavernoasă. L-am văzut și pe Slavici, apoi am cunoscut pe Ranetti-Roman, de cari aveam să mă, cum știi, apropiu. După trecerea verii, tot Tit Liv insistă să mă invite la o serată literară, acasă la Kremnitz. Musafiri, aceiași. Amfitrioana clipește des, pare să nu înțeleagă mare lucru. Eminescu, ca de obiceiu, amorezat, pare tâmpit de prezența nemțoaicei, efect ce-l aveau femeile asupra lui. Pare să nu înțeleagă că și tribunul nutrește aceleași sentimente pentru nemțoaică. Bazar curat, mă cuprinde o veselie de nestăpânit și încep să bufonez. Le povestesc episodul republicii de la Ploiești, le povestesc telegrama ce-a îngropat *Națiunea Română*. Zâmbete reținute, Tit Liv pare ușor scârbit, Eminescu, cum am spus, pică din picioare de amor, deci creier vax, doar Ranetti ce râde pe față. De altfel, la junimiștii ăștia, conservatori jucăuși, ce prinde e gluma grosieră, de natură fizică, sau imitația pe înțelesul unui bebeluș. Abia cunoscând floarea intelectuală a nației, Junimea, am preceput că

trebuie să cobor neapărat nivelul ca să pot trăi din scris. La prima mea participare junimistă, când să iau cuvântul, am cerut un pahar cu apă, căci mi se uscase gâtul. La cari Pogor, nemuritorul, începe să ceară, pe nas, ca un popă la slujbă: „Apă, apă, gogomane!" Ăi din jur, prăpăd, râdeau cu lacrimi, ba chiar au început, din entuziasm, să-și care perne-n cap. Am ieșit valvârtej.

Mi-a luat ceva vreme să uit și să iert, căci, mă cunoști, sunt mai sensibil decât par. Abia după o vreme, obișnuindu-mă cu așa-zisul lor umor, am îndrăsnit, acasă la Negruzzi, să le cetesc prima mea piesă mai așezată, *Noaptea furtunoasă de la No. 9*, cari a plăcut în mod deosebit, pentru că o făcusem pe gustul lor, să poată ceti pe sub rânduri critica la adresa liberalismului și a importurilor de tot soiul, fără acoperire în realitatea daco-romană. A fost o seară bună, căci pe Negruzzi îl simpatizam, și s-a nimerit să lipsească și Creangă, țăranul străbătut de geniul pe cari doar ei îl zăreau. Din partea mea, mi se părea insuportabil, cu șiretenia lui moldovenească și cu glumele fără perdea pe cari le făcea indiferent dacă în audiență se aflau dame sau nu. Dar pentru ei erea ceva nemaipomenit, cam ca bătaia cu perne, li se părea că

un asemenea spirit nonconformist se naște o dată la o mie de ani. Până și Eminescu se înamorase de moldoveanul cu poveștile lui pline de tâlc pentru copii de seama ciclului primar. De altfel, nici nu trebuia să facă prea multe, chiar când intra „pe ulița mare" a cenaclului, după cum îi zicea chiar el, se tăvăleau deja pe jos de râs. Apoi, când începea cu țărăniile lui, erau în extaz, chiar și tribunul, cari de altfel cu humorul nu stetea prea bine. Subliniez, Coane Păvălucă, asta a fost întotdeauna problema Junimii și, prin extensie, a urmașilor regelui Duras-Diurpaneus: o gravă, adâncă, structurală lipsă de umor, confundat din ambiție și complex cu gluma grosieră, cu palma dupe ceafă și alte manifestări animalice. Între morga dobitocului, cel cu gușa scoasă înainte și cu citatul (trunchiat) din Cicerone la-ndemână, și tăvăleala pe podea, cu spumele la gură și ochii injectați, după o piedică bine pusă unui neatent, nu există teritoriu intermediar. Suntem așa de plini de noi și de închipuita noastră importanță, ne e mai teamă ca nu cumva să fim mai prejos de alții mai mult decât de moarte, așa că stăm cu paserea-mpăiată a ridicolului pe umăr de pe băncile școlii și până-n lințoliu. Și o spun eu, al

cărui fiu mai mare e întruchiparea ridicolului de asemenea factură... La Junimea mă mai înțelegeam bine cu Petre Missir, profesorul, cari era un spirit de o seriozitate lipsită de morgă, pasional și sincer, așa că-mi plăcea când mergeam în târgul Ieșilor să mă văd mai întâi cu el, să bem câte o be'e, două și abia apoi să descindem la cenaclu. De altfel, berea ceea îmi făcea bine, căci mă ajuta să-mi dau drumul la gură. Cum ajungeam în oraș, îi trimiteam răvaș lui Missir, la Universitate, așa cum îți scriu și domniei tale, Herr Doktor, câte o pastilă mai sensibilă:

Missiraș,
Sunt la Iași
Sau la Ieși.
Dacă ieși
Dela slujbă,
Vin la Cujbă
Al matale,
Caragiale.

După ce beam bine, mă duceam acasă la Negruzzi, om care-mi plăcea, poate cel mai mult din tot cercul Junimii.

Revenons! La puțin timp după lectura *Nopții* la Junimea, Tit Liv aranjează să mi se joace pe scena Naționalului. Pun osul la pregătirea publicului, căci Ghica, cari era director pe atunci, montat de Alecsandri – Lordul ot Mircești nu mă plăcea neam –, nu-mi pune numele pe afiș. Cu Alecsandri era poveste veche de un an, de când luase Premiul la Montpellier pentru *Ginta latină*, când dracul cela de care ți-am vorbit și care-mi șede pe umărul drept m-a făcut să ridic vocea în mijlocul ședinței de adulație publică și să spun că nu mi se pare un poem magnific și că premiul a fost dat pe considerente oarecum politice. Alecsandri nu m-a uitat și nici nu m-a iertat până la moarte. Aproape că și mie mi-a părut rău și poate că unul lipsit de drac pe umăr ar fi tăcut din gură, dar eu n-am putut să pui vreodată căluș gurii netrebnice. Și nici prohabului, amândouă fiind în legătură strânsă de amiciție și consubstanțialitate.

*

A, da, zic atunci, văzând că Ghica-mi pune bețe-n roate dinainte de avanpremieră, las că vezi

tu! Încep să-mi scriu americănește singur reclamele la piesă, că presă ca mine nu știe nimenea să facă-n Dacoromânia, astfel că la premieră se născuse o așteptare frumoasă și sala a fost plină. Reprezentația a fost bunicică și dânsa, Aristița magnifică, publicul cald. Mi-am văzut visul cu ochii, de a mi se juca o piesă pe scena Națională. Am stat pitulat în culise și nu-ți ascund că am și lăcrimat. Părea atunci, coane Păvălucă, că intră lucrurile pe un făgaș bun și abia începe viața. Dar știi la fel de bine ca și mine că asemeni trăiri sunt doar trăiri și ele nu-și găsesc egalul nici în mersul lumii – spune-i Destin, de vrei –, nici în sufletele și mințile celorlalți. Iar loviturile n-au întârziat să apară, chiar de-a doua zi, de unde nici nu te așteptai: primul a fost Slavici, alt ins lipsit de harul humorului, cari n-a-nțeles nimic din piesă. Apoi a venit rândul fostului amic Damé, pe cari nu-l bănuiam de asemenea ranchiună pentru o glumă nevinovată ce i-o făcusem. Și uite-așa franțuzul ipocrit, cari nu-și găsise locul în patria lui Molière, îmi acuză piesa de imoralitate, ba chiar sfătuiește părinții să nu-și ducă fetele s-o vadă. De unde trag concluzia, Herr Doktor, că am scris o piesă pentru băieți, lucru bun, de altfel.

Rezultatul acestor atacuri însă e că se naște curiozitate și la a doua representație publicul e mult mai numeros. Stau iarăși în culise, trăgând cu ochiu-n sală și văz că multe fețe-s deja-ncruntate, semn că au venit oameni cu parapon. Altă trăsătură a poporului geto-dac – ipocrizia cu ifos. Moralitatea lipită de frunke, în timp ce ne luăm neveste fete de 13-14 ani, abia ieșite din scutece.

La representație, surpriză neplăcută: Ghica, cotoșmanul prieten cu Bardul din Mircești, umblase-n text, tăind din scena deloc ambiguă dintre Veta și Chiriac. Publicul huiduie ironiile la adresa gărzii civice, altă parte a publicului aplaudă. Eu spumeg. La final mă reped în biuroul lui Ghica și, sub ochii îngroziți ai lui Marcovici, îi cer socoteală pentru infama cenzură. Aista se apără atacând și mă acuză de imoralitate. Îmi ies din pepeni și doar de hatârul părului alb nu-l iau de guler. Îi arunc însă, otrăvit: *Vieux coquin!* și ies furtunos din biurou.

Lucrurile au degeneratără, așa că m-am văzut nevoit să apelez la experiența giuridică a lui Tit Liv, cari s-a dovedit săritor și curtenitor, scriind cu mâna lui cele câteva adrese către conducerea Teatrului. Așa că, după două representații, *Noaptea*

mea și-a oprit cariera bucureșteană, mai văzând lumina doar în paginile *Convorbirilor* junimiste. Au fost vremuri agitate, cu mari entuziasme și căderi depline, când ba simțeam că începutul e bun, că tot ce urmează se va clădi pe acțiunile inspirate ale prezentului, ba că dracul de pe umăr își bagă coada-n tot ce spun și fac și că nu mă așteaptă decât o viață dusă-n anonimat și sărăcie. M-am agățat atunci de Maiorescu așa cum naufragiatul se agață de un lemn putred, dar încă plutitor. Nu-mi plăcea de el, nu mi-a plăcut niciodată, dar a trebuit să profit de experiența și influența lui, așa cum cred că și el a profitat de talentul și de cinismul meu aparent, sub care știuse să ghicească o sensibilitate aparte, drept care i-a venit mai târziu destul de ușor să mă rănească. Știa să investească în oameni așa cum comercianții investesc în bunuri, o făcea aparent dezinteresat, de te punea pe gânduri și te întrebai ce urmărește: așa a făcut în vara aceea, când m-a invitat alături de familia lui la prima mea ieșire din țară, prin capitala împărătească, la Viana. Nu rețin nimic, cu excepția unei reprezentații la Burgtheater a feeriei lui Shakespeare, *Visul unei nopți de vară*! Minune! Am simțit că aș putea să

mă ridic acolo, în lojă, și să urlu: așa da, vericilor, ciocoilor, mânca-v-ar tata! Apoi, în aceeași seară, depresiune cumplită, sentimentul că nu voiu putea face vreodată așa ceva, că ne zbatem cu orgolii imense într-o țărișoară, o limbă și-o cultură puchinoase cari vor rămâne de-a pururi așa, note de subsol. Hoch!

În același an am cetit la Maiorescu *Conu Leonida*, cari a plăcut înțelepților conservatori, însă au apărut și observațiuni și sugestii de modificare, ce nu au făcut decât să mă enerveze prin îngustimea lor. În genere, ce voiau era să fac piesa mai ușoară, cum ar veni să fac privitorului și cetitorului cu ochiul, ca la vodevil, ca să trebuiască, mititelul, să gândească. Mi s-a mai sugerat că mă repet, moment în care am izbucnit și le-am spus că autorul nu trebuie să fiarbă de grija publicului, că singurul în fața căruia trebuie să dau sama, doamnă, e drăcușorul de pe umăr, atunci când scriu. Am refuzat toate propunerile, spre nemulțumirea lui Maiorescu, dar am avut sprijinul lui Negruzzi. A apărut în *Convorbiri*, despre scena Națională nefiind nici măcar vorba, câtă vreme acolo ședea tartor amicul Bardului de la Mircești, cel cu fruntea senină și creerul la fel.

*

Aicea vremea vremuiește, cum ți-am spus. Teama mea de nevralgii mă ține-n ibernare totală, nu mă raz, nu m-ating de pilsneraș, beau solemente tiutiun și trag cu urechea la concertele lui Aghiuță, cari a dat în pasiunea pentru Schumann. Exersează mititica fără preget *Fantezia în C op. 17* și abea așa îmi face ziulica mai ușoară. Aproape că nu mai suport ideea să ies la concerte, când am aici dialogul zilnic cu degețelele mumoase. S-a născut o intimațiune aproape erotică între muzica ei și urechea mea ciulită, cine-ar fi zis că lemnul e bun conducător de sentiment?

Dar să reviu la avatarurile acelor ani, cari de la distanța în timp și spațiu, după o vieață de om și din zările amare ale exilului, par acum nespus de plini, incredibili, de parcă un altul i-ar fi trăit. Aproape am uitat că în vremea ceea, mânat de sărăcie și de madam Caraboas, am apelat la Urechia să-mi găsească ceva, așa că m-am pomenit revizor școlar, ca amicul Eminescu, și chiar în zona Neamț-Suceava, pe două giudețe, ca să-mi pot ridica două salarii. Vei fi poate nedumerit de

numirea mea de către un ministru liberal și poate ți-or fi trecut pe la ureche zvonurile cum c-aș fi dezamorsat o conspirațiune orientată la *Timpul* împotriva lui Costake Roseti. Dat fiind că nu văz la ce mi-ar servi acum să mă apăr împotriva unor mârșăvii, să mă spăl pe față în ochii dumitale, te rog să mă crezi că totul n-a fost decât scorneala acelui mârșav și nebun de Matei Eminescu, cari n-a putut păstra nici o femeie alături, pentru că avea obiceiul să le bată, și cari a prins ură pe mine de când a recunoscut în Conu Leonida pe socru-su de-al doilea, Leonida Condeescu. Era, ca toată familia Eminescu, ciupit de scufiță și degrabă vărsătoriu de sânge și de aceea bine s-a simțit doar la războiu, pe timp de pace devenind adesea nepotrivit în orice situațiune. A umplut târgul că Mihai, frate-său, i-ar fi povestit cum primise niște acte compromițătoare despre Costake Roseti, să le dea la gazetă, iar eu le-aș fi furat peste noapte, ca să mă pui bine cu liberalii. Acum, matale, fiind mai tânăr și mai raciunal decât Eminovicii, îți dai seama că nici o mișcare politică nu e, ca să zic așa, pură. Găsești liberali ce trag cu ochiul admirativ la conservatori, găsești conservatori ce privesc cu invidie faptele liberalilor. Eu, de exemplu, sunt

conservator prin fire, pentru că sunt vechi și pentru că-mi repugnă ifosele moderniste, cari de multe ori ascund găunoșenie, lipsă de talent și lene. Nimic nu-mi iscă râsul mai mult decât impresiunile de împrumut, aliate cu firea noastră ipocrită și goală de conținut. Dar asta nu m-a făcut niciodată să nu văz și părțile bune ale împrumutului, partea lor creatoare, ca să zic așa. Sau mai curând născătoare de substanță. Pe mine Urechia mă simpatiza, deși liberal, la fel cum foarte mulți junimiști, în frunte cu Bardul, mă urau din suflet. Cât despre celebra mea trădare, ți-o voi spune cu mâna pe inimă că de asta nu mă fac vinovat. Altfel l-am trădat eu pe Eminescu, iar acolo de vină-s pornirile sufletului sau ale prohabului, cum preferi, pe cari n-am știut niciodată a le stăpâni. Pentru că în perioada în cari am fost revizor în circumscripția Neamțului-Sucevii mi-era mai ușor să ajung la Iești decât la București, am loat obiceiul de-a vizita pe Veronica Micle, pe când Eminescu era încă ocupat cu *Timpul* lui. Acum, treaba cu Eminescu era așa: nimic nu-i plăcea mai mult decât să fie înamorat. Și la fel de mult să sufere din dragoste, să sbiere la lună când îl părăseau. Cât despre partea din mijloc,

adică dragostea propriu-zisă, aici n-avea habar să se comporte. Pe Veronica, ființă tragică și ridiculă, după cum vei vedea, o convinsese prin 1876 probabil vitalismul lui venind ca o lumină în casa aceea unde un bătrân trăgea să moară. Un bătrân cari o luase de nevastă când ea avea 14 ani, iar el 43. Popor civilizat, de, pretenții mari, ifose, dar într-ale prohabului oficializat tot ca țiganii rudari ne comportăm. Când Ștefan Micle trăgea să moară, zdrobit de îndepărtarea de la Universitate și exilarea ovidiană la Școala de Arte și Meserii, Veronica era în plină splendoare, avea 26 de ani, era blondă, înăltuță, cu trăsături fine și ochi jucăuși, mâini subțiri, străvezii și începuse a da pe față o nerăbdare specifică femeii cari se apropie de 30 de ani, adică nu-și mai ascundea cochetăriile de prin Copou, unde era mereu însoțită de vreun ofițeraș cu mustăți de morsă. În același timp îngăduia cu aparentă răceală curtea poetului, căruia se zvonea că i-a și cedat. Făceau un cuplu hazos, căci era mai înaltă decât el – nici nu era greu să fii mai înalt ca Eminescu, cari și când stătea în picioare te tot așteptai să se ridice odată – și când purta cocul ăla al ei impresionant aveai impresia că a ieșit cu o maimuță la plimbare,

pentru că Mihai era îndesat, tuciuriu și încruntat, mai puțin când râdea, atunci devenea într-adevăr cuceritor, râdea sincer, cu tot trupul, se zguduia din toți rărunchii. Când am început eu să frecventez Ieșii, Mihai era la București și înamorat tot de micuța teutonă Kremnitz, drept care-i făcea zile amare lui Tit Liv, care împărtășea aceeași pasiune pentru Mite. Cine venea din București știa că Eminescu n-are ochi decât pentru Kremnitz, dar că îi scria Veronicăi epistole înflăcărate și pline de *jalousie*. Deci când am început eu s-o vizitez, terenul era propice unei scurte aventuri, la care mi s-a dat de înțeles că aș fi îndreptățit. Vezi tu, Coane Păvălucă, eu cu femeile am știut întotdeauna cum să mă port, am știut că le place o persoană lejeră, care nu le obligă la nimic și cu care pot împărtăși o oră, două de plăcere, fără a le atârna apoi ocalele iubirii de gleznă. N-am vrut nici să intru între ea și poet, nici nu i-am declarat vreun amor: am văzut-o așa cum era, disponibilă și dispusă, plăcut amuzată de mine și, fără a fi cumplit de indiscret, țin să-ți spui că nici nemulțumită n-am lăsat-o în final. Numai că aici m-am înșelat amarnic: imediat, de a doua zi, a început să-mi trimită scrisorile înflăcărate, să mă cheme

și să-mi juruie credință und amor, lucruri ce eu nu i le cerusem. Simțeam și oarecare remușcare, dar nu una profundă, căci știam prea bine cu ce se ocupau Eminescu la București și ea prin Copou.

Alta a fost greșeala mea, căci am păcătuit prin indiscreția tinereții. M-am lăudat, iar asta nu mi-am iertat-o niciodată. Față de Eminescu, nu de ea. Indiscreția am comis-o în fața idiotului de Bădescu, cari a dat fuguța și i-a povestit lui Maiorescu, despre care știam prea bine că va profita, fie și numai pentru a-i face rău bălăucăi, care slujise ca martoră la celebrul proces de imoralitate dimpotriva lui, de la Școala de fete. Și-a plătit polița cu vârf și-ndesat, spunându-i lui Eminescu tot ce i-am zis eu lui Scipione, înșirându-i așadar întreaga listă de aventuri a Veronicăi, cari se încheia în mod strălucit cu Grecoteiul.

„Canalia", a izbucnit atunci poetul și a ieșit pe ușă, mai s-o spargă. Prima oară când ne-am întâlnit, eram la o be'e, la Cujbă, cu Missir și Ranetti-Roman, eu steteam cu spatele, când îi văd pe cei doi că se-ngălbenesc și-mi fac semne discrete s-o iau la goană. Mă-ntorc și văd piticul îndesat, pe dragul meu de Eminescu, cum se repede ca o harpie păroasă și-mi pune mâna aia

scurtă-n gât, cu ochii roșii ca după beție, părul vâlvoi în creștet și-ncepe-a mă spurca și blestema. Acuma, Eminescu, cum știi, era solid și-avea o forță deloc ca de poet romantic și tuberculos, ci mai curând de salahor în port. Eu, aproape să-mi pierd cunoștința, îi cer scuze și-i îngaim cât regret, apoi mă pune iarăși dracu să-i spun că de fapt regret indiscreția, iară nu fapta, la cari au participat doi, căci nu făcusem păcatul lui Onan. Când m-aude, îl văz deodată că se-nmoaie și-nțeleg că l-am lovit unde-l durea mai tare. Îmi părea rău de bietul om, așa că-ndrăznesc să-i pui mâna pe umăr, acela se scutură ca de lepră, însă îi adaog că îl știam înamorat de nemțoaică, la București, doar așa îndrăsnind eu să înfăptuiesc naturalul păcat. Îi prezint scuze încă o dată, căci mi se înmuiaseră picioarele, dar deja vorbeam singurel, fiindcă privirea i se dusese într-un tărâm străin, cumva înlăuntru, așa cum se-ntâmpla odinioară, când ne beam împreună litra de vin, după ce trimiteam gazeta la tipar. A lăsat să-i cadă mâna și a plecat împleticindu-se, fără nici un cuvânt. Rămăsesem încremenit, privindu-l cum se-ndepărtează, dărâmat, tremurând, și m-a izbit așa o milă de bietul om, că m-au podidit lacrimile. Mi-amintesc

și-acum soarele, roșu ca o ghiulea încinsă de fier, și cerul albăstriu, începând să se-ntunece, iar din ce în ce mai departe, omulețul aista bătut de soartă, căruia din păcate i-am dat și eu o lovitură. Am fost nemernic, știu, dar măcar n-am profitat de el, cum au făcut toți tribunii, imaculații...

Episodul Micle ne-a despărțit definitiv. Ne-am reapropiat, dar de conivență, n-am mai avut niciodată răgazul și inima să stăm la o litră de vin și eu să-mi permit a-l lua peste piciorul meu de arvanit, cum o făceam la *Timpul*. Am regretat? Da, așa cum am regretat mereu episoadele mele de-ale prohabului, dar mi-am asumat. Mi-am asumat ruptura de Eminescu, mi-am asumat paternitatea Lordului Mateiu și multe alte asemenea, cum îmi asum acum căldura tomnatecă ce-o simt când văz și auz pe Aghiuță cântând Schumann, când îi văz umerii goi tresărind deasupra pianului. Te vei întreba dacă privirea tristă a Didinei îmi pune stavilă pornirii bătrânești, pentru că știi cât iubesc pe Didina, însă cred că și ea a înțeles de mult că sunt forțe în mine pe cari nu le pot stăpâni: pornirea de a face teatru-n viață, de a juca serios rolurile vieții, cari nu-i altceva decât o fugă temporară din propria mea carcasă bolnăvicioasă,

pornirea de a câștiga dragostea unei femeie, fără de care nu poci funcționa cum trebuie nici în viața zilnică, nici în fața chinului din hârtie... Toate astea Didina le știe, cum știe că sunt, în ciuda tuturor fugilor mele, din trup și în trup, al ei, că întotdeauna mă întorc alături de ea și de microbii noștri, că e o parte serioasă în mine care-și dorește liniștea căminului, covoarele moi pe care mi le-a așternut în camere, fotoliile adânci, orientale și probabil o moarte liniștită.

Dacă e vreun lucru care să-mi lumineze acea tragică experiență a triunghiului amoros cu Micle și Eminescu, acela e că bietul încornorat și-a regăsit starea care-i prindea lui cel mai bine, de suferință din amor, și că a scris *Luceafărul*. Ba mai mult, cuplul tormentat s-a regăsit mai ambetat de dragoste, mai sudat ca niciodată. Aista nu știu dacă a fost lucru tocmai propițios, că bine nu și-au făcut unul altuia nicicând.

Dar să revin la fapte: dat fiind că nu mai era de trăit în preajma Eminescului, care mă căuta furibund să mă pleznească prin Ieși, am cerut mutarea în Argeș-Vâlcea, cât mai departe de cuplul romantic. Înainte să plec, am întâlnit pe blonda

în Copou și nu-mi părea prea devastată, așa că i-am aruncat de la obraz câteva să mă țină minte. I-am reproșat că n-a urmărit altceva decât să rupă prietenia dintre mine și Eminescu și-am felicitat-o în zeflemea pentru că se pare că-i reușise. De fapt, ce se întâmplase e că trecusem de cu seară pe la ea, dar refuzase să-mi deschidă, oricât aș fi bătut. Pesemne îi intrase frica-n oase sau, mai știi, chiar ținea la Eminescu, deși aici am rezervele mele. Te întrebi ce mai căutasem la ea în toiul scandalului? Mai căutasem o dată... Despre Eminescu însă trebuie să-ți zic că era la fel de generos în ură cum era și-n iubire, iar pe mine prinsese o râcă superbissimă, așa că n-a trecut mult până să mă caute și prin București, să mă provoace la duel pentru că i se părea că aș atenta la vară-mea, Cleopatra Lecca, vopsita, planturoasa, care-i căzuse cu tronc. Acuma, nu zic că n-am avut legătură cu ea, dar nici să stau cu lacăt la vintre nu puteam sau să mă asigur în avans că sensibila creatură în cauză nu intră în vederile Luceafărului etern amorezat sau suferind din amor.

Aproposito de amor, îți las aici un decupaj cu o știre de maximă importanță din patria

daco-romană, așa cum îl redă gazeta mioritică, cu mici sublinieri făcute *cum manu propria*:

> Isprava unui satir
>
> Focșani, 12 februarie. – Individul N. Dinache, în etate de 72 de ani, cunoscut proprietar, condamnat de mai multe ori pentru fals în acte publice și alte delicte, *a sedus prin ademenire* și a deflorat pe copila Rașela Bercu, în vârstă de *12* ani. Părintele copilei a denunțat pe satir parchetului. D. substituit Dimitriu a făcut *largi* cercetări. Instrucția a continuat *până târziu noaptea*. Monstrul a fost depus. Faptul a produs *mare senzație. Amănunte urmează*[1].

1. Departe de mine suprainterpretarea, faptul că-i retrimite lui Zarifopol respectivul decupaj sinistru din presa vremii arată că starea lui Car. nu mai era una tocmai bună când compunea această scrisoare. De altfel, epistola lui finală (căci îi putem spune deja așa, nu?) e plină de repetiții care trebuie puse pe seama unei degradări a condiției fizice și psihice. Aș adăuga și un anumit grad de îndrăgostească care, se știe din străbuni, tâmpește omul, oricât de jenial ar hi.

Vezi dumneata, Herr Doktor, asemenea conzolățiugne mai am și eu: că-n patria noastră nasc monștri mai mari decât mine.

*

Mi-am reluat cu maximă neplăcere drumurile de inspector școlar prin Vâlcea, mai ales că în chiar timpul când o vizitam asiduu noaptea pe madam Micle se întâmplase să mă amorezez cumplit de domnișoara Fridolina Reinecke, o stultă și o încrezută, dar, cum se zice în popor, prohabul nu știe carte, așa că m-am găsit despărțit de nasul ei *momos* și scriam depeșe fierbinți lui Missir să ne reprezinte pe mine și cauza mea în fața familiei Reinecke. Trăiam într-o continuă tâmpire, aspiram în piept aerul primăvăratic din trenul cari mă purta dinspre Bucuresci spre magnifica Craiovă și doar la năsucul *asa* (desenat de Missir în creion și trimis degrabă mie, ca să nu mă inspir doar din imaginațiugne) mă gândeam. Eram nenorocit, plângeam din te miri ce și oftam la fiștecare două vorbe. Na, să mai zică careva ceva de grecoteiul

cinic. Ba mai mult, când am văzut un cuplu de bătrâni cari dejunau împreună în vagon și tare se mai drăgăleau, m-am lăsat cuprins de ghearele imaginației, care m-a dus într-un alt tren, unde eu culcam capul *pețețele* Fridolinii și câte nu-i mai făceam cu tot dragul, până hăt la Viana. Numai că Viana era Craiova, iar nu *pețețe* aveam, ci doar gânduri pline de dorință și nema putirință. La Craiova am înrămat portretul Fridolinii și mă purtam cu el în maniera anticilor, depunându-i zilnic flori proaspete chiar sub nasul mumos, ca să-i miroasă a primăvară. Numai că Fridolinii, Leopoldina pre numele ei real, aflu de la Missir, nu a primăvară-i mirosea, ci a mariaj, așa că-și petrecea timpul cu tot soiul de ofițerași de prin Ieși, aceieși cari anturau și pe Veroniki în tânjirea dânsei după Eminescu. Focul meu s-a stins de la sine, mai ales că prin Craiova disponibilitatea feminină nu lipsea. Așa că, se lesemo tote ațeste...

La finele săptămânii dedeam fuga în capitală, la cafeneaua Fialkovski, unde stăteam până noaptea târziu, dar asta nu însemna că-mi perdeam timpul: am scris tot ce am avut eu mai bun în domeniul comediei în anii aceia. Frecventam Junimea din București, de pe strada Mercur, la

Tribun acasă, unde am cetit *D-ale carnavalului*, *O scrisoare pierdută*, și numele Caragiale devenise destul de cunoscut ca să fiu chemat a ceti piesele în fața reginei Carmen Sylva. Nu era ușor, pentru că nu pricepea tot, mai ales mitocăniile, așa că trebuia să mă opresc din cetit ca să-i explic glumele. Când se prindea, începea să râdă și făcea: „Ach, so!", după care trăgea cu pohtă din țigaretă. Măcar am învățat a-mi ceti piesele pe roluri și a mă scălâmbăia cât mai sugestiv, ca să suplinesc sensul... În 84 am scris cu conul Jacques *Hatmanul Baltag*, care-mi place și amu, în ciuda naivității. Tot atunci, la Junimea, mi-am exprimat cu voce tare preferința pentru poemele lui Eminescu, față de cele ale boiernașului divin de la Mircești, fapt ce numai bine nu mi-a adus. Se terminase și vieața mea de revizor școler, așa că a trebuit să mă angajez la Regie, ca să-i pot trimite Ecaterinei și soră-mii banii în mod regulat, ceea ce făceam de vreo 15 ani. Asta că să-ți faci o impresie exactă despre flușturatecul grecotei, fără mamă, fără tată. La Regie am cunoscut pe Maria Constantinescu, colegă pentru care am avut *un coup de foudre* și care m-a pricopsit repejor, repejor cu Lordul Mateiu. Era brunetă și discretă, dar cu privire

pătrunzătoare și mi-a dat impresiunea că nu-și dorea altceva decât mine, așa că am început a o vizita. Numai că mi-a făcut pocinogul și mi l-a făcut intenționat, considerând că, pus în fața faptului împlinit, voi ceda și-o voi lua de nevastă. Numai că ce n-a înțeles Duduca Maria a fost că iubesc mai mult decât orice libertatea în lumea asta și că, dacă-mi pun cătușe, aș vrea să mi le aleg singur-singurel. În 85 eram deja tată, despărțit de câteva luni de mamă-sa, cari pusese la cale o întreagă cabală ca să mă atragă-n carcerele căsniciei. Știi, Herr Doktor, că nimic nu-mi place mai mult decât spațiul casnic, în cari să mă adun de cu seara, dar ce nu suport e să mă silească careva să mă leg de mâini prin tertipuri ghinekologhike. L-am recunoscut pe Mateiu de fiu, i-am dat numele Caragiale și am încercat toată vieața să-i fiu tată, deși de la un moment încolo n-am mai înțeles nimic din aspirațiunile și gândirea lui. E un băiat talentat, îl paște morbul croșetului pe text, ca pe taică-su, dar în afara literaturii e dezastru. Om închipuit ca el, prețios ridicol și absurd, nu mi-a fost dat să cunosc. E pe jumătate canalie, pe jumătate nebun, dar talentat, băga-l-aș în mă-sa, că nebunia de la ea i se trage.

De cum a prins să treacă cu nasul de colțul mesei, pe la 12-13 ani, a început să mă urască și cu greu puteam mai târziu să-l suport în casă, să-i văd privirea plină de parapon, cu care-mi urmărea orice mișcare. Lipsit de humor și de simțul ridicolului, dotat cu apetit enorm pentru ură și invidie, am simțit mereu că țin în casă un animal mic și veninos, gata oricând să-mi împroaște viața cu mizeria pe care o acumula în el. Am urmărit la început amuzat, mai apoi îngrijorat pasiunea lui bolnăvicioasă pentru heraldică, snobismul care i se dezvolta în sânge ca o ciumă, am încercat a-i struni scrisul plin de morgă, dar agramat (vai, cum pufnea când îl corectam, adicătelea, vezi Doamne, ignarul, popularul de mine nu vedeam pădurea de tufișuri). Când l-am loat după noi la Berlin, am descoperit că nu mai rămăsese nimic frumos în el, că devenise un bețiv, mincinos, obsedat de casele aristocraților de pe lângă Tiergarten și că nu-și dorea nimic altceva decât să se flendure toată ziua pe lângă ele, cu ochii beliți, ca de pește fiert, mai-mai i-o cădea ceva de acolo, poate un titlu de moștenire. Așa m-a scârbit, că l-am făcut pachet și l-am trimes acasă. Nu mi-a iertat-o niciodată și simt că până la sfârșit îmi va purta cel

mai sincer parapon pentru a-l fi adus pe lume în altă parte decât în almanahul *Gotha*. I-am trimes însă lunar o „bursă" pe care a păpat-o cu regularitate, lipsit de recunoștință, prin bodegi, urându-ne pe mine și schițele mele de mahala, pe care le disprețuia *profondément*. Să zicem, Herr Doktor, că așa a știut să mă pedepsească soarta pentru multele scăpări, pentru nedreptățile față de Eminescu, pentru foamea mea de bani și pentru altele încă nespuse și aflate-n plină desfășurare. Mi-a încăput pe mâini o scrisoare trimesă de el unui „prietin", în care mă face cu ou și cu oțet, așteptând să-mi treacă supărarea, în speranța că-l voiu aduce la Berlin, din nou. Își încheie scrisoarea semnând „Matteo, principe Caragiali, chevalier chrétien et penseur français!". Imbecilul! A uitat când l-am plesnit în creștet și i-am zis: „Mateiaș, simți teșitura asta, tată? Creștetul aista plat de Caragiale? De la tava de cofeturi ni se trage, neicușorule! Pune mâna la muncă și nu mai aștepta nimica din cer, că n-o să-ți pice!"

L-am enervat cumplit atuncea și ce era dispreț s-a transformat în ură, pentru că Mateiaș al meu, principe elector de Dâmbovița, nu e altceva

decât un daco-roman sadea, verde precum brazii de pe Caraiman, degrabă urâtoriu de oameni, rău și înnegurat de bila neagră ce-i curge prin sânge. Nici când l-am luat după noi în Ghermania lui Schopenhauer, ca să se vindece după boala grea ce aproape l-a răpus, adicătelea când a văzut că țin la el cu adevărat, nu s-a putut dezbăra de obiceiul Legiunii a XIII-a Gemina, adicătelea de țâfnoșenia superiorității. Dacă veneam seara acasă degerat de frig, iar Tușchi sau Luchi nu puteau veni să deschidă, convalescentul mă lăsa în frig până-și trăgea pe mâinile aristocrate mănușile den piele de Suedia, ca să nu-i frigă gerul pelea sensibilă pe clanță. La masă tăcea retras și nu se remarca decât prin pufnete de dispreț atunci când mă vedea scălâmbăindu-mă și imitând cine știe ce personagiu, fapt ce pe microbii mei și pe Didina-i făcea să râdă cu lacrimi.

Intermezzo. Ghici, Coane Păvălucă, ce cântă când îți scriu acum? Uvertura... *Wilhelm Tell*... Rien à dire.

*

Marele eveniment al lui 1894 însă a fost altul, cari m-a lovit prin ricoșeu: după o îndelungată suferință și după fierbinți rugi secrete ale neamurilor, în special dinspre partea mea, a murit în fine Momuloaia. S-a încheiat, astfel, chinul meu de 15 ani în cari am susținut pe mama și pe Lenci, ferindu-le de mizerie, ba chiar asigurându-le un loc onorabil în rândul micii burghezii. Cine vorbește de Caragiale cel mort după bani, de arvanitul arghirofil, de grecoteiul cari-și numără galbinii-n pungă și ar omorî pe mă-sa și pe tac-so pentru ei uită că eu, spre osebire de orice alt scriitor al vremii mele, mi-am întreținut familia de la o vârstă când alții erau ei întreținuți sau cutreierau codrii, în căutarea inspirațiugnii. Nu, eu muncesc de când mă știu, de când careta tatei venea de la Ploesci să-l aducă la sfârșit de săptămână. Și cum am scăpat de povara aceasta a mamei și surorii, am început a întreține pe Principele Mateiu ot Podul Grant[1],

1. Aici Caragiale comite, domnule Profesor, un anacronism! Podul Grant a fost dat în folosință abia în 1910,

care s-a putut declara rentier pe viață și așa va fi până când voiu urma pe mama-n cer. După aceea, Paștele și grijania cu mila. A, că am găsit plăcere-n muncă, asta-i altceva, că mi-a plăcut să risipesc banii cum am pus gheara pe ei, asta-i iarăși altă *bouillabaisse*, dar pe mine vieața m-a făcut să alerg după bani ca să grijesc pe alții și gândul că voiu vedea pe mama, pe Lenci, apoi pe Didina și microbii noștri sau pe Mateiu umblând rupți în coate și murind de foame, gândul ăsta m-a înnegurat întotdeauna, dar nu m-a împins în brațele deznădejdii, ci m-a făcut să caut mereu și mereu câte ceva de făcut. Și să deie ghiavolii să-nghețe Meister Justus în răcitoare dacă banii în sine m-au atras vreodată. Mi-au plăcut în măsura-n care-i puteam arunca pe ghiurghiuliu, pe nopți de taclale, pe be'e și pe discuții cari doar în prezența celor lichide de mai sus se aprind.

---

deci cu doi ani înaintea acestei scrisori. Probabil că inaugurarea cu tam-tam a Podului i-a rămas în minte, astfel că a extins existența construcției asupra feliilor de istorie pe care le povestește. De altfel, după cum puteți observa, când vine vorba de Mateiu, scrisul devine dezordonat, apăsat până la ruperea hârtiei, ac de nevrotic.

Dar stai, Coane Păvălucă, nu te repezi precum fomeea neîncepută la măritiș, să-ți dzicu despre Momuloaia, ca să-nțelegi cât neadevăr îi și aici și cum și-a băgat dracul legendei coada-n povestea vieții mele, de a ajuns să se zică despre mine și norocul meu legendar că: „de rămâne Caragiale fără bani, pac, îi pic-o moștenire" Aș, de unde...

Păi, și-ți dzic asta turnând oleacă de Just în paharul rece pe cari mi l-a adus scumpa Didina, crezând poate că lucru la deja legendara *Sotirescu and Co*. Așadar, totul începe cu Girolamo Cardini, zis Momolo, cari s-a gândit că la Bucuresci se poate face un ban mai ușor decât în alte părți ale Imperiului Chezaro-Crăiesc, de unde venea el. Și mare direptate a avut: muncitor și speculant, ajunsese a poseda, pe la 1830, terenul unde avea să fie Capșa, parte din strada Quinet de acum. Și-a făcut acolo primul teatru al capitalei, Teatrul Vechi, cari a funcționat acolo vreo 20 de ani. La colț cu Calea Mogoșoaiei țineau cofetărie și cârciumă cu mâncăruri din tot imperiul și de aiurea: mâncai acolo cel mai bun curcan țintirom umplut, înghețate, baclavale, dar și fripturi cu sos de dulceață. Deasupra, la etaj, a făcut o sală de bal, unde se dănțuia nobilimea închipuită, sala

„Momolo", dar unde se făceau și baluri mascate. A murit Momolo în 1859 și i-a lăsat toată averea, imensă, nevestii-sii. Acuma, vezi matale, Herr Doktor, aici intervine coada dracului: Ecaterina Momolo Cardini, Momuloaia, era vară primară cu mama. În 1863, Momuloaia o datără cu piciorul în protecția Chezaro-Crăiască și a cerut împământenirea mică, care-i dădea drepturi egale cu orice român verde. A făcut asta de bună seamă pentru a putea cumpăra moșii, ca să investească banii în ceva sigur, fiindcă prinsese frică de când o jefuise chiar banda lui Serdaru. După cum relata chiar *Resboiul*, Iorgu Serdaru, cari-ți amintești că-l fascinase pe amețitul de Eminescu, se deghizase-n polițist și întrase-n casa Momuloaiei, prefăcându-se a-l căuta pe Serdaru (adicătelea urma un îndemn filosofic, acela de a te căuta pe tine însuți). I-a luat atunci 5.000 de lire și 10.000 de galbini, dar i-a lăsat și chitanță, cum c-ar fi împrumutat de la dânsa banii aceștia, pentru care faptă-i mulțumea.

Bon, așadar moare Momuloaia: avere mare, la vreo 3 milioane de lei în avere mobiliară și nemișcătoare. Imediat m-am repezit să fac parte din operațiunea inventarierii, pentru că știam că ceilalți șacali tot așa vor proceda. Am fost târlă la fața

locului: Constantin Lecca, pictorul, fiul Anastasiei, Zinca Horstman, Maria Popovici, Carolina Mores și Ecaterina Tomescu și mama. Moarta a lăsat moșie la Vlașca, de aproape 5.000 de hectare, și casă cu loc viran în București, pe Batiștei. În casa de fer am găsit cupoane, obligațiuni, rente, scrisori funciare de vreo 700.000 de lei. Ba am mai găsit galbeni ascunși prin salon, la vreo 9.000, napoleoni vechi, din aur. Am găsit prin perne diamanticale, cercei, inele, giuvaere de smarald. Curat peștera lui Ali Baba!

Acum, procesul ce s-a deschis s-a tărăgănat și a durat, în ce mă privește, până hăt târziu, în 1904, așa că poți uita bunăstarea mea bruscă, picată din cer. Au apărut falși moștenitori, fiice inventate, nepoți scorniți, asta pe lângă cei îndrituiți, unde fiecare voia halca mai groasă. Eu am cerut mamei să mă numească împuternicit și am început operațiunile pentru a intra, în numele ei, în posesia a ceea ce i se cuvenea, adicătelea a șasea parte din moștenire. Când au apărut pretinșii nepoți ai Momuloaiei, m-am pus bine cu ei, dându-le act că le recunosc ereditatea, știind însă că actul era nul, dat fiind că certificarea din partea mea nu avea nici o greutate juridică. Așa le-am luat

100.000 și m-am liniștit pentru moment. Dat fiind că procesul, salba de petițiuni, învinuiri și de contestații s-au lungit unele chiar până acum, când îți scriu, nu m-am putut bucura niciodată de banii ăia, ci doar de partea mea de rentă din moșie, cari până la moartea mamei și a bietei Lenci era pe la vreo 700 de lei, cari-mi veneau în două viratii semestriale. Numai că între plăți eu acumulam datorii, pe cari trebuia să le achit. Da, e adevărat că imediat ce soseau banii dădeam câte un praznic de pomină, dar îi ziceam Praznicul Momuloaiei și îi cinsteam memoria babei, lucru ce alți moștenitori nu l-au făcut.

Apele vieții mele n-au fost nicicând limpezi și fără de valuri. În 88, după trei ani în care mama s-a putut întreține singură și când părea că viața ei se liniștește, dacă nu cumva devine de-a dreptul prosperă, a murit. În același an s-a întâmplat un cutremur cari a zguduit lumea politică românească și pe mine m-a afectat atât de tare, încât nici n-am apucat să jelesc bine pe Ecaterina: după 12 ani de guvernare a căzut Brătianu, iar la putere a venit clientela junimistă – la Instrucțiune Publică și Culte, nimeni altul decât Tribunul. Acum, eu junimist cu acte nu eram și nici foarte fidel nu

mă arătasem, dar toate piesele mele mai întâi la ei le cetisem și Maiorescu mă știa destul de bine, ba chiar pot spune că nutrea o simpatie pentru persoana și piesele mele. Cum s-ar dzice, sub raport scriitoricesc, eram junimist, sub cel personal – imparțial, ca tot românul. Așadar, poate e ușor de înțeles de ce mă credeam îndreptățit, datorită succesului meu dramaturgic, dar și a lungii tradiții teatralicești a familiei Caragiale, să fiu pus cap al teatrelor Daco-Române, adicătelea director la Teatrul Național. Când mergeam noaptea la culcare, vedeam pe băiatul cari fusese sufleor acolo, cari încasase și-o palmă de la o actriță de doi bani, ajuns dintr-odată Director. Nutream, de altfel, și năzuințe reformatoare, pentru că – doar mă știi – îmi place să muncesc.

Au trecut însă câteva săptămâni și am văzut că nu vine nici o chemare, așa că am solicitat o audiență la noul Ministru, semnând-o „Cinicul" Caragiale, ca să știe la ce să se aștepte. Maiorescu m-a primit îndată și cu amabilitate, dar de cum am intrat în birou am văzut că zâmbetul studiat, de neamț politicos, ascunde un refuz. I-am expus programa mea, proiectul de reformare a instituției, a repertoriului, de profesionalizare a unei instituții

conduse de urechiști ca Ghica cel Bătrân, adică, din umbră, de Bardul din Mircești. Dat fiind că știa la ce să se aștepte, Tit Liv avea textul pregătit. Că n-am temperamentul necesar, că am criticat atât de mult Teatrul, încât o să mă mănânce de viu, că să-mi văz de scris, că aiasta-i treabă de salahor, nu de artist. Mi-a dat de înțeles că așa cum risipesc banii proprii, pe chiolhane, așa voiu face și cu fondurile teatrului. Impenetrabil și imuvabil precum Sfinxul, amabil de superficiu, mi-a arătat ușa. M-a umilit și asta n-am uitat vreodată.

Dar am intrat pe fereastră... Cum s-a-ntâmplat? Ți-amintești probabil de celebra vizită a Principelui Moștenitor Edward al VII-lea, căruia i-a organizat Carmen Sylva o feerie la Sinaia, la Peleș, de o s-o pomenească țara asta în veci. Ei, în sarcina mea a căzut regia dramatică a evenimentului, cari a ieșit di granda. La sfârșit, regina, aplaudând și trăgând din mahoarcă, a promis c-o să mă propună la decorație, la care eu i-am spus c-aș prefera să mă ajute să-mi văd talentele de organizator puse-n slujba Teatrului Național, crezând eu, fără modestie, că aș fi „the right man in the right place". „Făcut", a aplaudat regina, adăugând că pe ea Maiorescu n-o poate refuza.

Aș adăuga la asta și vorba bună ce mi-a pus-o Petrache Carp: cert e că-n vară ieșise decretul și că trăiam un vis cari-mi încheia tinerețea și deschidea un nou capitol al vieții mele. Am știut de atunci că ușor nu-mi va fi și că gura asta blestemată cu prelungirea ei, scrisul, îmi adunase sumedenie de dușmani la cataramă, ce n-am știut era cât de mulți și de înfocați erau aceștia. Ar fi trebuit să bănuiesc, pentru că toate conspirațiile și campaniile împotriva pieselor mele erau un barometru numai bun, dar, mă știi, mă azvârl cu capu-nainte, mai ales când am ceva de demonstrat. N-am crezut nici o clipă c-o să mă amuzez, dar nici prin cap nu mi-a trecut că atacurile vor veni din toate părțile. În primul rând, greșala capitală, adevărată mușcătură din măr, a fost c-am trecut peste capul Boierului. Neiertător precum Nemesis, răzbunător ca o Erinie despletită, lipsit de suflet ca un automaton de-al pictorului matale preferat din Nürnberg[1], m-a atacat pe căi lăturalnice,

1. Aici, probabil Caragiale se referă la Albrecht Dürer, dar nu înțeleg partea cu automatonul. Cursurile de literatură universală unde se discuta și istoria artei se țineau în anul al doilea de la orele opt

pentru a asista zâmbind (fantazez) la scufundarea corăbiei cu hybris. Poate-ar fi fost mai înțelept să-mi văz de treabă fără a ține cont de gura lumii, dar întotdeauna m-am risipit în atacuri și apărări fără rost. Un om mai înțelept și mai puțin grec ar fi trecut cu vederea toate atacurile cari au venit încă dinainte să poată face ceva. Am envoaiat presei o misivă deschisă, aperta, în cari subliniam cu falsă modestie originile mele deloc nobile, tinerețea mea pusă alături de venerabilitatea diverșilor barzi aleși din rândul boierimii daco-romane (Ghica, Cantacuzino, Cornescu) pentru a echilibra balanța în final, atrăgând atenția asupra talentului meu dramaturgic (și dramatic, de altfel). Nu m-am putut apoi abține să atac fosta conducere. Cele mai multe gazete au refuzatără să publice

---

dimineața, drept care am ajuns doar de două-trei ori, și atunci venind direct de printr-un club din ce avea să devină Centrul Vechi. Pe vremea aceea nu avea nici un nume, îi ziceam Lipscani, printr-un proces de metonimie, și navigam între cele două sau trei cluburi unde ne țineau curelele să intrăm, adică Club A, Fire și Backstage. De verificat așadar automatonul!

scrisoarea-program, așa că m-am văzut nevoit a publica pe foaie volantă. În fond, lucrul acesta trebuia făcut, am considerat, pentru că erau necunoscute anarhia și desordinea ce domneau în instituție. Singura metodă ce vedeam potrivită era cea a unei conduceri cu mână forte, a disciplinei și ordinii. Neașteptat din partea arvanitului cari dădea chiolhanuri în memoria Momuloaiei, hein? Iaca programul meu de lucru dinaintea stagiunii ce anunțam cu mândrie și ce a speriat o sumedenie de mimoze din rândul actrițelor: „Intru dimineața la opt ceasuri în teatru, lucrez în birou până la 11; la 11 precis trec în sala probelor, unde dirijez cu regizorul, dl Gusty, repetiția până la 3 d.a. De la 3 până la 6 teatrul e închis, avem o pauză. La 6 precise, nici un minut mai târziu, sunt în sala probelor, unde lucrez cu cea mai amănunțită luare-aminte la pregătirea spectacolelor. Viu cel dintâi la teatru și ies cel din urmă, când s-a sfârșit repetiția de seară la 10 ceasuri"

Auspiciile sub care începeam munca nu erau însă dintre cele mai bune. În primul rând, s-au retras din teatru trei actori de prim rang: Nottara, Manolescu și Aristizza. Cu Nottara nu pot da vina pe altul, așa că trebuie să plec fruntea și să

lăcrimez iară din cauza prohabului și a sufletului meu simțitor. Da, Coane, am păcătuit cu madam Nottara, cu Amelia Welner. N-a ținut mult și consumam pasiunea în casa lui, când îl știam plecat în turneu. Nenorocul a făcut să vie acasă prin surprindere, căci probabil bănuia ceva, discreția nefiind chiar punctul meu forte, și să mă găsească în costumul lui Adam, purtându-i Halatul și Papucii (halatul era descheiat, așa că sper c-a-nțeles de ce-l înșela madam Welner cu mine). A avut însă o replică memorabilă Costică al meu: „Coane, am înțeles să-mi iei nevasta, dar și halatul și papucii?" Acum, ce era să fac, să ies gol pușcă, să alerg pe stradă-n picioarele goale?

Înțelegi de ce Nottara și-a înaintat demisia imediat după decretul lui Maiorescu. Celelalte două demisii aveau același profil intim-scandalos, numai că, prin nuș ce minune, de data asta nu eram eu cel implicat: bref, Manolescu și Aristizza erau în grand amour, pe la spatele Anicuții, actriță pe vremea aia și ea, tot la Național. Soția adulterată a aflat și a ieșit scandal monstru, cu dare-n judecată, proces câștigat de ultragiată. Așa că cei doi amorezi au căutat împreună angajament în altă parte, adică în dulcele târg al Ieșilor (oraș

propice amorului clandestin și vinovat, după cum îți amintești).

Ce era de făcut? Să le resping demisiile? Am făcut-o, le-am semnat la fiecare câte un conțed de un an, ca să se poată întoarce dacă eu nu voiu mai fi acolo. Am încropit expeditiv și bazându-mă pe intuiție o trupă nouă, ad-hoc, de actori dramatici și una foarte bună de comedianți. Regret și acum că m-am bazat doar pe nasul și urechea personale și nu am consultat deloc comitetul teatral: trupa de comici era mult mai bună și mai numeroasă decât cea de dramatici și tragedieni. Așa s-a făcut că încercarea mea de a pune în scenă pe Shakespeare a fost sabotată chiar de actorii pe cari eu îi alesesem, nu din răutate, ci din neputință. *Regele Lear* a fost un eșec de proporții cosmice, ceea ce m-a făcut să renunț în totalitate la registrul dramatic și să mă bazez exclusiv pe ceea ce puteau face actorii mei: comedie. Anul a trecut repede, cu multă muncă, nervi, agitațiune și praf în ochi. Atunci îmi păreau fermecătoare toate, chiar și atacurile împotriva-mi, cari-mi dădeau sentimentul că aș fi un om puternic. Acum văz anii aceia ca pe-o risipire, cu o singură lumină cari se ridică deasupra tuturor. Cred că bănuiești despre ce e vorba.

*

Era înaintea unei reprezentații eveniment, cu divina Sarah Bernhardt pe scenă, a cărei prezență era și un succes personal, de necontestat, menit a mai înfunda puțin gura presei cari mă vâna de la o zi la alta. Eram așadar interesat ca totul să decurgă cu bine. M-am scoborât la galerie, unde junii gălăgioși și oleacușoară cam piliți făceau scandal de pomină și i-am rugat părintește să tacă dreacului din gură, să nu disturbe spectacolul. Și, în mulțimea ceea de zurbagii, de coate-goale și mustețe pomădate, văz două minuni femeești însoțite de un baboi, cari pesemne nu mai prinseseră locuri la stal. N-am știut cine era cea brunetă, crinul andaluz de cari vorbea Claymoor, n-am știut din ce familie se trage sau ce hram poartă, ce am știut însă a fost că, dacă e să mă potolesc alăturea de cineva, atunci ea avea să fie. M-am dus galant spre baboi, m-am introdus trăgând cu ochiul spre ființa cari mă interesa, am văzut că mă privește amuzată și le-am invitat la stal, pe locurile rezervate mie, căci nu se face ca asemenea ființe delicate să steie între golani. Am condus doamna și

domnișoarele printre tinerii universitari gălăgioși, făcându-mă că nu auz comentariile unora cari întrebau în gura mare dacă osteneala mea ar mai fi avut loc dacă acolo aș fi găsit doar baboiul. Ajunși la stal, doamna în etate a făcut prezentările și așa am cunoscut pe domnișoara Alexandrina Burelly, perlă întunecată a balurilor bucureștene, o frumusețe brunetă plină de delicatețe, dar și de o franchețe și duritate deloc muierești, cari m-au atras mai mult decât orice farmec al boiului. La sfârșitul reprezentației am sărit iarăși spre dânsele și am cerut permisiunea de a le conduce acasă, lăsând baltă pe madam Bernhardt și orice altă mondenitate. Am văzut-o pe Alexandrina plăcut surprinsă de gestul meu galanton, al doilea din acea seară, și am ghicit că nu-i chiar displăceam. Pe drum, în caretă, m-a contrazis de vreo două ori, cu blândețe din cari reieșea un spirit independent, dar lipsit de orgoliu inutil. Am simțit că se lasă peste mine o pace pe cari n-o mai simțisem de la Haimanale, când ascultam pe mama cântând, dacă se știa neauzită. De altfel, rămăsesem orfan și mi-era dor de vremurile când știam de ce muncesc ca un rob: ca să știu că fac pe cineva

fericit, altul decât scârbavnicul de Caragiale. Am vizitat pe Alexandrina acasă de a doua zi și m-am prezentat socrului, despre care aflasem totul între timp. Bunicul Alexandrinei, De Castro, era den Respublica Florentină și se căsătorise din mare și autentische amore cu o rusoaică. În timpul luptelor fratricide dentre respublicile italiene din peninsulă, De Castro a căutat refugiu la Constantinopole. Tatăl Alexandrinei, Gaetano Burelly, stetuse-n Franța vreo 25 de ani și urmase architettura la Belle-Arte, unde obținuse diploma de argint. Venise-n România adus de ghinărarul Florescu și de principele Bibesco. Interesant de amintit că-n Francia Burelly fusese, printre altele, secretarul lui Lamartine, deci era un om cultivat și sensibil, nu vreo țoapă pripășită pe aici de nevoie. Agiuns la București, a activat ca efore și restaurator de monumente istorice, intrând repede în societatea înaltă, unde și-a și cunoscut soția, printre vlăstarele nobilimii, pe mademoiselle Fălcoianu, ce i-a adus ca zestre frumoasa moșie de la Pătârlagele, unde la bătrânețe s-a retras de tot. Era un om deosebit, direct – de unde se vede originea caracterului Didinei – și totodată plin de pătrundere.

În câteva săptămâni de vizite eram pretini la cataramă și mereu mi-a făcut o mare plăcere să-l vizitez la Pătârlagele și să încerc a învăța din seninătatea unui om cari văzuse multe. După două săptămâni de vizite asidue, ce nu mai păstrau nici un mister în privința intențiilor mele, l-am privit în ochii negri de italian și i-am zis direct, într-o pauză de conversație, știind că va aprecia abordarea: „Mi-o dai, tată socrule?" L-am văzut amuzat și emoționat, dar răspunsul m-a luat prin surprindere: „Iancule, nu-i nici vacă de muls și nici căruță cu coviltir. Întreab-o pe ea. Din partea mea, nu mă opun" Atuncea m-am ridicat și, cu genunchii tremurând, m-am dus în salonul de alăturea, unde Didina cetea, alături de mătușii-sa, am pus genunchiul în pământ și i-am zis că, dacă și-a dorit vreodată a face un om fericit, apăi momentul acela a sosit.

*

Am vrut de la început ca Didina să fie o nouă viață pentru mine. Am vrut să-mi fie și mamă,

și fiică, și iubită[1]. Și de aceea am ținut a-i spune de la bun început cine sunt și cine am fost, mai ales, ca să știe la ce se înhamă. I-am povestit tot: copilăria, tinerețea pierdută-n muncă, plăcerea prieteniei lui Justus Pfungstaedter (cari pe vremea ceea purta un alt nume), chaosul prohabului. I-am spus de Mateiu și că nu aș putea renunța la el, căci nu-mi stă în fire și pentru că-l iubesc. Și atunci am văzut cum îi izvorăsc lacrimi din ochii ei mumoși și cum mă prinde de mâini și-mi spune, pe post de acceptațiune: „Iancule, să-l aduci să trăiască cu noi". Acuma, doar mă știi, Coane Păvălucă: nu am o plăcere deosebită a conversației și coabitării cu neamul muieresc, doar atunci când simt că e rost de cucerire, dar alături de Didina am găsit o tovarășă de viață lipsită de aerele și istericalele mironosițelor îndeobște lipsite de materie cenușie.

---

1. Dorință pe care, parțial, o văd proiectată și asupra Cellei Delavrancea... Scuzați-mă, dar derapajele lui sentimentale mă irită. Îl prefer nervos și tăios, nu plin de iertare pentru omenire și mulțumit să stea-n fața focului, cu papucii călduroși și ziarul în poală, exact ca Bardul din Mircești cu al său cățel pe genunchi.

Are o vorbă pe cari nu cred că i-ai auzit-o, fiind destinată urechilor mele și ale microbilor, dar, când ne-a mers mai greu, când rătăceam din casă-n casă, cu chirie, din țară-n țară, ca nește ahasverușii daco-romani, își băga bărbia-n piept și se-ndemna de una singură: „Didino, fii bărbată!" Și bărbată a tot fost, pentru că au urmat vremuri tari grele pentru amândoi, începând din chiar primul an de căsătorie. Ambetat de tânăra mea soție, am hotărât să ne petrecem la lune de miel în patria lui Dante, uitând pentru o vreme de necazurile de la Teatru și de conspirațiugnile cari mă încungiurau acolo. Am lăsat interimatul pe umerii a doi oameni de încredere, cari s-au dovedit atât de încredere pe cât e cuțitul pentru spate. Prima măsură a fost să recheme actorii maziliți, cari au dat fuga și au cules laurii programului construit de mine. S-a dzis atunci că a fost nevoie să plece Caragiale ca să reînvie Teatrul, „precum paserea Phoenix". Auzi dumneata, Herr Doktor, „paserea Phoenix" Curată găinărie!

Când ne-am întors din voaiaj, atmosfera mi-era atât de potrivnică și lucrurile păreau așa de ostile, că am discutat cu Didina și i-am spus că nu mă mai văd conducând acel cuib de viespi. Presa era

plină de atacuri la adresa-mi, din toate părțile: conservatori, liberali, socialiști, își găsiseră un dușman comun. Abea atunci am realizat greșala de a-l fi călcat pe Tit Liv pe bătături: faptul că multe sulițe veneau dinspre conservatori m-a făcut să-nțeleg cât de răzbunător și neiertător putea fi Tribunul. Am demisionat fără regrete, poate doar cu acela că n-am apucat să-mi văd visul cu ochii, acela de a construi o stagiune pe gustul și inima me. Și tot atunci am înțeles că nu poți face comedie cu adevărat într-o țară unde simțul umorului e străbătut de parapon, invidie și propensiune către grandiosul de mahala. Boborul voiește tragodie, Herr Doktor, poporul voiește catharsis, fir-ar crucea și amvonul lui de catharsis! Nimic mai prejos, nica mai ușurel decât *Regele Lear*, chit că interpretarea e proastă, lipsiți cum suntem de mari actori de tragedie, importă doar intenția de a smulge lacrimi crocodiliene din ochii chicoșrostoganilor și vetelor de la grădină.

Revenons à nos moutons daco-roumains... În anul acela tulbure, cari-mi rămâne-n memorie prin atâtea bune și rele, a căzut Eminescu în noaptea minții și ceea ce părea tuturor o deficiență de caracter și o tulburare poeticească s-a dovedit a

fi o boală cruntă. S-a constituit un comitet de tutelă din care făceam parte, simțind că acesta e felul în care voiu putea să-mi plătesc greșalele față de el. Prea târziu însă, și poate mai bine pentru sărmana creatură, care a expiat în sanatoriul lui Șuțu. N-am crezut că voi simți asemenea durere: în fond, între mine și Eminescu nu fuseseră doar petale de roze, ci mai ales ghimpi. Dar cu toată nebunia lui, îl simțisem mereu onest, atât în mânie, cât și-n iubire. Poate mai puțin onest față de sine însuși, dar asta ține de o maturizare a ființei cari sosește mai târziu în viață, la o vârstă pe care bietul om n-a mai atins-o. Rămân însă din acel an cu amintirea plină de scârbă a spectacolului funerar, al națiunii îndoliate, cari cât fusese-n viață nu-i dăduse nici atenția, nici poziția ce i se cuveniseră. Statui, convoaie, cai mașcați, panegirice, râuri de lacrimi pe aleile cimitirului Bellu, de trebuia să porți șoșoni ca să nu te uzi până la brăcinari. De unde izvorau toate cele? Din ce amor cumplit și nerecunoscut? m-am întrebat. Din sfânta ipocrizie a boborului, pe cari ajunsesem s-o cunosc și eu. Așa cum mahalaua se strânge când pleacă convoiul funerar spre cimitir, cum

babele hohotesc ținându-și broboada la gură, ascunzând însă lucirea satisfacției că ele însă sunt în viață, facem din acest act final al unui om, din drumul lui spre putreziciune un spectacol demn de comedie. Prilej să iasă Rostoganii cu pieptul înainte, umflați și borțoși ca nește guzgani, să-și șteargă cu batista o lacrimă închipuită și să-și cernească pletele, vorbind despre Luceafărul poeziei românești, despre Titanul viersului național, după cari se adună cu toții la birt și cer mezelicuri și aperitive și halbe cu guler, continuând a lăcrăma până când nu se mai știe dacă sunt ambetați de durere sau de be'e. Mai scârbit am fost însă de intervențiile Tribunului asupra poeziilor lui Eminescu și de „studiul" său, pe cari nu m-am putut abține a nu le demasca. Între noi doi rămăsese o stare nefirească de fapt și o stânjeneală pe cari încercam a ascunde, așa că am hotărât să fiu eu cela cari rupe legătura. Și am făcut-o, așa cum mă știi, în gura mare. Dzicea Tit Liv că „Geniul e deasupra grijilor materiale", că „spiritul său sboară deasupra lumii acesteia ca duhul lui Dumnezeu pe deasupra apelor": apăi asta m-a scos din minți! Cum, domnule, pe deasupra apelor? Păi, bietul om n-avea

nici palton, cum să sboare? La ce-i facem amu statui, dacă atuncea când îi era foame nu i-a dat nimeni un post mai acătării, dacă l-am împedecat cu toții să-și găsească liniștea lângă hahalera ceea de Micle? Vorba poporului: nu te caci în gustul omului! Adevărul e că îmi ajunsese până-n gât ipocrizia junimistă, cu umorul ei îndoielnic și „deschiderea" ei închisă. Mă sastisisem și de Tit Liv, Regele Soare al gândirii daco-romane, burghezul familist străbătut de elanuri fornicatoare greu de ascuns, cari de la înălțimea tronului unde-l așezaseră alții mai slabi la minte și culți până la genunchiul broaștei dicta mersul culturii naționale[1]. În atmosfera ceea de plângere națională, de doliu extravagant, mi s-a părut cea mai onestă reacția tâmpitului de Macedonski, cu a lui epigramă pusă-n circulație cu puțin timp înaintea morții lui Eminescu. La el, măcar ura era statornică și disprețul fățiș.

Chiar dacă totul îmi mergea din rău în mai rău, anul morții lui Eminescu și al căsătoriei mele cu Didina a însemnat trecerea unui prag.

---

1. Ăsta-i Caragiale!

O iluminare sau un pas înainte în construirea unui Eu mai profund. Atunci am înțeles, Herr Doktor, că, după dispariția nefericitului meu pretin, am rămas singurul scriitor adevărat într-o țară de idioți. Mi-a dispărut temerea și am câștigat în încredere ce am pierdut în situațiunea materială. M-am angajat la *Contimporanul*, cu 500 de lei pe șin, dar n-am rezistat prea mult, căci îmi venea din ce în ce mai greu să-mi stăpânesc furia și gura. Apoi, cu ajutorul unui pretin, am predat istoria ca suplinitor la „Sf. Gheorghe" și mi-a plăcut, numai că a trebuit să eliberez postul când s-a întors cel titular. Atuncea poate am simțit pentru prima oară lipsa studiilor înalte și-a patalamalei. Mi-amintesc un moment din vară, când le vorbeam loazelor de politica externă a lui Mihai Viteazu și-i vedeam cu ochii ațintiți pe geam, la bucuriile de-afară. Amu, parcă mai țineam și eu minte cum e la vârsta aceea, când îți zburdă sângele prin vine și numai de Mihai Viteazu nu ai chef, așa că l-am ridicat în picioare pe unu mai visător, ca să destind nițel atmosfera:

— Popescu Ion I (mai era un Popescu Ion, adică II)! Repetă ce-am spus adineauri!

Ăsta se fâstâcește, se-nroșește și e de-a dreptul penibil, că-i dăduseră și tuleiele pe sub nas, așa că mă gândesc să-l eliberez din chin:

— Popescule, dzic, dacă-mi spui drept la ce te gândeai, te iert!

Îl văz că se luminează tot la chip și, vorba defunctului meu pretin, „fața-i roșie ca mărul", apoi rostește gângav:

— Ascultam mierloiul cela din pom, dom profesor!

Mă abțin să pufnesc în râs și mă prefac foc și pară:

— Păi, bine, măi loază, măi cornută! Eu vă port prin hățișurile politicilor externe ale lui Mihai Viteazu și tu asculți mierloiu?

Aista, galben la față, ca ceara. N-am văzut în viața mea trecere mai rapidă de la roșu la culoarea cerii. Apoi adaug, cu glas schimbat:

— Hai, loazele! Încolonarea și afară, în grădină, barem să auzim cu toții mierloiu lui Popescu I.

Altădată, când știau că le dau lucrare de verificare, loazele au recurs la machiaverlâcuri și au scris datele pe tablă cu litere grecești. Mă fac foc și pară, îi ridic în picioare și le zic să spună cine e făptașul, că acela ce va turna îl fac scăpat. Vitele,

tăcute ca lacul în noapte. Văzând că nu spune unul pâs, am simțit așa un fior, că poate mai e vreo șansă pentru nația asta. Îl aduc pe director, după ce i-am zis în prealabil că-i iert, pe motiv de caracter. După ce pleacă ăsta și închide ușa după el, le zic:

— Măi prostovanilor, măi cornutelor, păi, voi pe grec îl păcăliți cu litere grecești?

Au fost câteva luni frumoase, chiar dacă banii nu-mi ajungeau și de cârciumă, și să țin casa, și biata Didina ajunsese să-mi vândă surtucurile mai vechi și să facă troc cu chivuțele. Nu-ți spui că odată a dat o haină ruptă pe la cheutori unei țigănci și am descoperit apoi că-n ea pusesem două belete de loterie. Noroc că nu erau câștigătoare!

*

Trebuie să pui, Coane Păvălucă, pe seama schimbării mele de caracter, a unei noi seriozități dobândite atât cu ajutorul Didinei, dar și prin moartea lui Eminescu, despărțirea relativă de comedie. Am hotărât să pui la încercare răbdarea publicului, cari aștepta de la mine hăhăială ușurică și „humor

de mahala", așa că am început să scriu ceva mult mai negru, mai aproape de un tragic adevărat. Marea luptă pe cari am dat-o n-a fost neapărat tematică – deși aici s-a spart mai întâi buboiul –, ci stilistică. Am înțeles în anul acela că ciuma literaturii daco-romane nu e neapărat tematica facilă sau fals-tragică, ci dragostea nețărmurită a scriitorului nostru pentru figurile de stil. Am vrut să scriu o dramă „rece", cari să nu mai fie situată în mahala sau în oraș, ci să aibă în dânsa un cutremur subteran, într-un mediu elementar, țărănesc. Mi-am amintit de vorbele acelui tânăr țăran întâlnit în fața hanului din Tigveni, pe când eram revizor și băteam drumurile. Văzusem atunci o hangiță atât de frumoasă, încât nu aș mai fi plecat de acolo, iar când am reușit în cele din urmă să mă desprind, în fața hanului, am simțit că atâta frumusețe trebuie rostită, așa că am făcut o remarcă despre ea unui grup de țărani care steteau acolo, în prispă. Unul dintre ei, deloc uimit de vraja sub care căzusem, a spus atunci câteva cuvinte care mi-au rămas în amintire pe vecie și au dospit până din ele s-a născut *Năpasta*: „Ei, domnule, pentru fata asta o să se facă moarte de om!".

Abia acum, după atâția ani, am înțeles cu adevărat ce a vrut să zică băiatul acela, am înțeles cu înțelepciunea anilor și a tragediilor reci și reale prin cari am trecut: adevărata frumusețe e mortală, iar asta au spus-o tragedienii antici încă de la începuturile lumii. Frumusețea aceea răscolitoare nu e umană, nu rezidă în domeniul mundan, pieritor, ci e un blestem cari atrage nenorocirea asupra ăluia care o posedă, dar și asupra celui cari dorește, cu micime omenească, să o posede.

Am anticipat reacțiunile critice, pentru că nimic nu jignește mai mult lumea literară daco-romană decât cel ce-i înșală așteptările. Au sărit asupra ei ca vulturii, cronicile negative au curs duium, iar foștii mei „prieteni", Maiorescu și Carp, au dirijat corul Eriniilor. Mi s-a reproșat caracterul sumbru al piesei, lipsa unei pete roz (!!!), simpatia pe care o atrăgeau personajele negative. Citeam și râdeam: păi, Oedip nu ți-e simpatic, Maestre? Doară omoară pe tătâne-su și-și face mendrele cu mamă-sa! Multe cronici vorbeau despre valoarea literară a piesei, dar şi despre eșecul ei per ansamblu.

Singurii critici cari s-au exprimat fără rezerve în favoarea ei au fost, lucru de mirare atunci, cei

dinspre aripa stângă a ideologiei: Costică[1], Sofia Nădejde et alii. Atunci am început a mă împrietenii cu Moscalul, cari s-a dovedit, precum știi, un om de mare onoare și un luptător pe cari nu cred că l-a meritat vreodată Dacia Felix.

Rezultatul acestui insucces, chiar dacă prevăzut de mine – dar ce înseamnă rațiunea, atunci când sufletul îți spune că ai scris o piesă cu adevărat mare, când mizezi pe o punte între tine și cetitor sau spectatori care să treacă peste mărunțișurile omenești? –, au fost o tristețe și o înrăire ale mele cari m-au condus spre o blazare periculoasă, de cari abia m-am dezbărat cu ajutorul Didinei. La asta se adăuga și faptul că nu ne mai ajungeam deloc cu banii și, pe deasupra, moartea celor două fetițe născute ce le-am avut la începutul căsniciei noastre. Au fost ani negri, negri și poate de acolo a isvorât *Năpasta* în spiritul ei, dintr-o tristețe adâncă și reală, ca un balast cari mă trăgea la fundul unor ape negre, uleioase și puturoase. Deși fetițele încă nu muriseră când am încheiat piesa,

1. Constantin Dobrogeanu-Gherea, socrul lui Paul Zarifopol, tovarăș de cârciumăreală și adevărat model de comportament uman pentru Caragiale.

am scris ultimele secvențe ascultându-le tusea din cealaltă cameră și cu un sentiment premonitoriu despre care am învățat că nu mă înșală niciodată. Auzeam pe Didina plângând și îngrijind pe fetițe, auzeam tusea care era din ce în ce mai seacă și mai cavernoasă și am știut că intru într-o zodie neagră, una a încercărilor și a nedreptății.

În 1891, când am îngropat pe Ioana și pe Agatha, am hotărât cu Didina să schimbăm locul, pentru că nu mai puteam sta nici între pereții unde muriseră îngerașii, nici în orașul plin de dușmani. Mă simțeam ca Orest hăituit de Furii, numai că nu înțelegeam pe cine omorâsem[1]. Banii nu ne ajungeau de niciunele, așa că am început a trimite scrisori la Sibiu, în încercarea de a mă angaja profesor la „Astra", dar și la Brașov, unde visam să ne strămutăm. În același timp am depus candidatura la Premiile Academiei, pentru volumele *Teatru* și

1. Simt pasajul acesta ca pe un adevărat punct de greutate, dacă nu chiar de fugă. Nicăieri nu este tonul mai amar, mai resemnat, poate cu excepția finalului. Dar nu vreau să anticipez, deși, când fac aceste note, am citit manuscrisul de trei ori și simt că explodez de nerăbdare să-l discut cu cineva.

Năpasta, însă acolo lucrurile au decurs după cum mă așteptam: singurul cari m-a susținut, cu jumătate de gură, a fost Conul Jacques, în rest am fost atacat ca antinaționalist, ca imoral și toate cele prostii ce ies pe gura ignarilor și inculților ce se bat cu pumnul în piept când e vorba de națiune. Bineînțeles că a fost respinsă premierea mea, cu 20 de voturi la 3. Cel mai înfocat acuzator al meu a fost Sturdza, cari a rostit aceste cuvinte pline de sfântă indignare: „D. Caragiale să învețe a-și respecta națiunea sa, iar nu să-și bată joc de ea". Așa o fi, Coane Păvălucă, poate că nu mi-am respectat îndeajuns națiunea, dar și respectul cesta fuge când vede atâta prostie și prefăcătorie.

Simțeam că se-nchide-n jurul meu un cerc de fier și că ceva groaznic se apropie și din sentimentul acesta de final de lume au ieșit câteva lucruri de care nu mă dezic total, însă nici în pace nu mi le reamintesc. Primul a fost conferința mea de la Ateneu, *Gașteși Gâșteliterare*, apoi conferința și articolul *Două note*: ambele au pecetluit ruptura definitivă și irevocabilă de junimiști și de Maiorescu în mod special (și oficial). Nu pot a le retrage, căci asta simțeam atunci față de noul profil al Junimii, mai apăsat politic, mai găunos-conservator

ca nicicând. Era, dacă vrei, o răbufnire de furie, pentru că în foarte scurt timp muriseră în mizerie și Eminescu și Creangă (pe cari am început să apreciez abia târziu), iar eu trăiam în sărăcie din ce în ce mai apăsată. Unde era atunci caracterul Junimii? De profitat știuseră s-o facă la vremea potrivită. Unde era ajutorul când am avut nevoie de el? Nu doar eu, ci și mai sus menționații, chiar dacă pe Creangă-l adaug cu inima strânsă...

Și atunci, Coane Păvălucă, pentru a ieși din marasmul acela sufletesc, am crezut că pot scăpa de griji și de soioasa lume literară dacă-mi fac un loc al meu, în cari să-mi placă a-mi petrece zilele. Adicătelea o berărie, cari repede a devenit nu una, ci sumedenie, pentru că nu știu cum se făcea, dar toate-mi dădeau faliment. Vorba Didinei, „Iancule, tu te-ai născut cu o gaură-n plus față de alți oameni: în palmă!"

În noiembrie 1893 am deschis așadar berăria din Gabroveni: cunoscându-mă, probabil îți vei zice-n sinea ta că să-l pui berar pe Caragiale e ca

și cum ai așeza lupul paznic la stână. Au fost câteva luni împrăștiate, când am încercat a face vad, așa că mai mult dădeam băutură pe veresie decât să vând. Și da, mai sorbeam și eu câte un Luther cu guler. Dușmanii exultau: nu arareori se întâmpla să văz cum se holba câte unul prin geam, numai pentru a-și râde de Caragiale cu șorț alb cum face țal sau aduce câte patru halbe la masă. Tony Bacalbașa, cu cari încă nu mă certasem, mi-a făcut un frumos necrolog-reclamă în *Adevărul literar*:

> Astă-seară se face înmormântarea lui I.L. Caragiale, Marele nostru dramaturg, Omul căruia îi datorăm „Noaptea furtunoasă", „Scrisoarea pierdută" și alte opere ce vor însemna în literatura acestei țări o operă mare, se îngroapă în această seară, poate pentru veci.
> El, care a plâns pe marele Eminescu, atunci când neîndurata „Nirvana" și-a deschis brațele ca să primească pe neuitatul maestru, nu va avea parte nici de această ultimă consolare, după care au aspirat atâția! Gonit o viață întreagă de nenorocire, urmărit de piaza rea, care de la naștere nu l-a părăsit niciodată, Caragiale nu

poate avea în lumea asta – în țara asta – nici măcar un mormânt ca lumea, așa cum cel din urmă proletar poate să aibă.
Nu! În țintirimul trist, în care artistul este închis astă seară, nu va crește nici plângătoarea salcie – mângâierea mormintelor –, nici vântul nu va veni să cânte cu glasul sfâșietor de trist eternul poem al Eternității, nici o mână amică nu va sădi o roză, nici un plâns, nici un oftat, nici o jale.
Astă seară se deschide în strada Gabroveni:
„Berăria Mihalcea și Caragiale"

S-au bucurat, da-i-aș în Paște, și bucuria lor mi-a fost piază rea, pentru că am deschis în anii ce-au urmat mai multe cârciumi decât am scris cărți, și nici una n-a supraviețuit. Când m-am retras din Gabroveni, am avut ideea năstrușnică de a deschide locantă în alt oraș decât Bucureștiul, în cari, după cum ți-am scris, simțeam că mă sufoc. M-am gândit mai întâi la Iași, unde petrecusem zile frumoase în perioada Junimii și a scurtei mele cariere de revizor școlar, așa că am plecat în prospecțiune. Cârciumă n-am deschis, căci am fost descurajat de toți chelnerii cu care am schimbat

vorbe, însă, în disperare de cauză, am vândut fraților Șaraga de la Iești, escroci ca orice neam de editor, dreptul de a-mi publica volumele de teatru, cu opțiunea de a le retipări oricând. Am încasat ceva bani și am hotărât să-mi continui prospecțiunile provinciale, însă am fost adus de urgență la București de probabil singura veste bună a anului: nașterea lui Tușchi, Ecaterina, microbul meu numărul 2. Luchi avea deja un an și toți anii aceia de frământări și de proiecte clădite și risipite, de cârciumi deschise și închise, de ediții vândute și pierdute au trecut peste mine ca un vis, pentru că în sufletul meu trona ca o molimă teama că și acești doi copii vor muri, asemeni fetițelor pierdute. Anul următor, 1895, m-a găsit conducând cârciuma din gara Buzăului, dar și hăituind conducerea Teatrului Național pentru o reprezentație cu *O scrisoare pierdută*, pentru care nu-mi dădusem acordul. Am intrat în partidul radical al lui Panu și am început a scrie la *Ziua*, unde publicam fără semnătură.

În București deschisesem cârciuma „Bene Bibenti", pe Șelari. Aici lucrurile păreau să meargă mai bine, vadul era bun și scăpasem de Mihalcea, asociatul meu de pe Gabroveni. Visul meu era s-o

transform într-o Academie Literară cu ștaif, dar fără ifose și pluș. Veneau aici tot soiul de pretini și se așezau sub poezioara lui Teleor, pe cari o pictasem deasupra tejghelei:

Și erau în berărie:
Mese, scaune, pocale,
Chelneri, sticle și butoaie
Și nea Iancu Caragiale.

Când s-a născut Ecaterina, Tușchi, am făcut cinste la toată cârciuma, am dat de mâncare și de băut la toți, am ținut un discurs și am vărsat o lacrimă, dorindu-mi din inimă să am norocul de-a o vedea crescând mare. „Bene Bibenti" a mers bine până a început să meargă rău. Nici n-avea cum să fie altfel, dacă îi alungam tocmai pe ăia care intrau cu pungile pline de bani. Dar, vezi matale, Coane Păvălucă, nu mi-a plăcut niciodată neamul prost. Îmi amintesc un negustor care s-a așezat odată la tejghea, uitându-se lung la mine. Nemaiputând a-i suporta căutătura, mă duc la el și-l întreb ce dorește.

— Măi vere, zice burtosul când îl iau la rost, tu ești Caragiale ăla cu comediile?

Mă înveselesc și-i zic că da, ăla aș fi. În fond, chiar eram ăla cu comediile. Toată viața mea era o mare comedie.

— Caragiale, mă, zice el înduioșat, dar cu aer de mecena protector al artelor și al celor mai slabi cari se îndeletnicesc cu prostii, cum făcuși, mă, comediile ălea? Auzi, să-mi faci una pentru nevastă-mea, că grozav mai râde dumneaei la comedii!

I-am întors spatele, indignat, și l-am lăsat să-și răcească gura de pomană. Sincer să-ți spui, trăiam cu speranța că *Năpasta* va schimba ceva în felul cum mă privea publicul, așa cum îi schimbasem, prin pur exercițiu de tenacitate, accepțiunea asupra comediei sau a scurtelor însemnări satirice. Vezi tu, Coane Păvălucă, care ești mai tânăr, când am început eu a scrie comedie am avut de înfruntat doi monștri: unul era poezia, redusă și ea la flori, filomele și oftaturi amorezate, iar al doilea era drama istorică, creația înaltă, cari, oricât de proastă ar fi fost, tot mai artistică decât comedia era considerată. Ar mai fi fost un al treilea monstru, poate cel mai subtil, al purității genurilor, dar acolo bătălia a fost lungă și grea, poate mai greu de observat de către cei din staluri. Am privit,

încă de când făceam munca de corector în tipografie, cariera de scriitor ca pe una a șahistului care trebuie mai curând să-și surprindă adversarul, să-i ridice bariere de fum în fața ochilor și să lanseze false atacuri pentru a le ascunde pe cele reale. Nu a fost nimic întâmplător că eu am început a scrie comedie într-o vreme a poeziei lirice sau a dramei istorice, nimic întâmplător că eu am cultivat genul scurt, pastila, schița într-o epocă a cearceafurilor tragice interminabile. O să înțelegi că nici turnura luată cu *Năpasta* nu a fost deloc întâmplătoare: ia-o ca pe o schimbare de viteză, un viraj menit a-i destabiliza pe comozii noștri compatrioți. Am trăit ani de zile cu o convingere aproape ștanțată-n suflet și-n minte că *Năpasta* dă adevărata măsură a valorii mele: comediile erau dovada inteligenței mele, erau dovada unei urechi neegalate, dar și a curajului de a aduce pe scenă limba mahalalei, a gazetei, a cârciumii, limba *vorbită*, iară nu literară, pompoasă, ipocrită și dulceagă care bântuia scenele teatrelor noastre. *Năpasta* însă, ei... *Năpasta* s-a născut dintr-o senzație a sfârșitului, dintr-o presimțire a dezastrului ce atârnă deasupra oricărei vieți, cu precădere asupra uneia blestemate cu frumusețe. *Năpasta*

e simplitate a durerii, e violență a sentimentului, e os. Os, dragul meu Păvălucă, alb, spălat de apele primăverii, dezgropat din prundiș și adus la lumina primului soare din an.

*

Am 43 de ani, Coane Păvălucă, în imaginea care mi-a rămas în minte. La 43 de ani am dat deja, se va dovedi, ce aveam eu mai bun de dat unei literaturi prizărite și veninoase. În imaginea aceea, Didina stă în picioare, de-a dreapta mea, cu zâmbet trist, obosit, iar în fața noastră sunt așezați cei trei copii: Mateiu, în costum de marinar, are zece ani, Luchi are doi, e dolofan și cuminte, iar Tușchi doar un anișor. Înconjor grupul ăsta ca o stafie – și nu mă pot opri să mă-ntreb dacă nu cumva ei mă simt – și știu că poate mai fericit ca atunci n-am fost vreodată. Bineînțeles că asta n-o știam atunci, copleșit de grijile bănești, de lupta cu presupușii și adevărații dușmani, cu moștenitorii falși și reali ai Momuloaiei, cu cârciumile. Mă închideam noaptea în biurou și încercam să scriu – dar neplăcerea adâncă, o știi bine, pe

care-am avut-o mereu în fața hârtiei ajunsese de nesuportat. La fel durerile de cap și o senzație grețoasă de sufocare pe cari acum o pun pe seama chinurilor sufletești. Steteam așezat însă, până la ore târzii, zgrepțănând hârtia, până ce prezența Didinei începea să mă irite, căci refuza să se culce până nu-mi terminam eu treaba, mai mult chinuindu-se deasupra lucrului de mână. Atunci mă-ntorceam spre ea și mă răsteam, prefăcându-mă mânios:

— Hai, frate, dar tu chiar vrei să orbești? Fugi la culcare!

Au fost ani de lungi plimbări în care-am învățat să fiu singur. Vârsta asta, de 40 de ani, e ideală pentru așa ceva. Numai tembelii se-nconjoară necontenit de oameni după o anume etate. Asta e vârsta la care, vrând-nevrând, cerni cu sită deasă și culegi doar ce merită, fie-n partea dușmanilor, fie în cea mai prețioasă, a amicilor. Poate păream pierdut în gânduri, cu vesta mea mereu boțită, cu haina care stătea pe mine ca pe gard, pălăria mototolită, pe-o ureche, dar îmi educasem urechea să fie mereu trează, ba chiar, când auzeam o vorbă pe care n-o știam, prin mahalale, mă apropiam și intram în vorbă cu emitentul. Altădată, ajuns

la mare strâmtoare cu banii, am descins la Ministerul Instrucțiunii și am cerut audiență urgentă la Ministru, declarându-i că am o problemă de interes național. Ajuns în birou, îi expun proiectul meu de a scrie o Istorie a Românilor, într-o formă populară, accesibilă vulgului: Ministrul a fost încântat și n-a strâmbat din nas când am cerut un avans de 5.000 de lei. Imediat am luat birja spre casă și am strigat Didinei de la poartă:

— Haidi, frate, unde-i geanta de voiaj? Unde-s copiii? Haidi, că pleacă trenul!

Și am făcut un voiaj de trei săptămâni prin Moldova, cu Didina și microbii, o minune! Când am simțit că se termină arginții, am trimis telegramă la Minister, spunând că lucrarea-i gata și că aș mai avea nevoie de vreo 3.000 de lei. Steteam în gazdă pe lângă Sucevița și nu mică mi-a fost mirarea, Herr Doktor, când m-am trezit cu un inspector de la Minister pe cap, venit în fugă să verifice adeverul spuselor mele.

— Maestre, zice ăsta, cu zâmbet strengăresc în colțul gurii – ne știam de la „Bene Bibenti", băiat bun –, măcar materialul l-ați strâns?

— Sigur, frate, dzicu, iacă-tă-l: și-i arăt *Istoria* lui Xenopol, pe cari o țineam aproape, lângă pat.

Din păcate, asemenea situații nu erau „cose rarissime e singolari": s-a făcut în vremea aceea să cer bani chiar de la Rege, la care ajunsesem în audiență pe cestiuni „culturale" Ne-am înțeles foarte bine, Carol avea o noblețe fără fumuri – mi-ar fi plăcut să fi înțeles asta și Contele Mateiu –, iar în final, încolțit de disperare, îi zic:

— Majestate, dar 1.000 de lei nu aveți să dați cu împrumut?

Acuma, oricare altul ori ar fi râs ca de-o glumă, ori m-ar fi dat pe ușă afară. Nu și Carol: s-a uitat spre mine cu ochii ăia pătrunzători ai lui și mi-a dat răspuns pe măsură:

— Domnule Caragiale, regele nu împrumută; regele dă.

— Da, Majestate, dar Caragiale nu ia, el doar împrumută, mi-a ieșit porumbelul pe gură.

*

În vremea aceea luasem în arendă cârciuma gării din Buzău, în care-mi pusesem mari speranțe, după ce trăsesem obloanele și peste „Bene Bibenti" În același timp publicam la *Vatra*, ba

chiar și la *Gazeta Poporului*, a liberalilor. Ca să vezi poznă, în vremea respectivă, din aceleași considerente ce țin de pauperitate, Tony[1], chiar el, socialistul, scria la *Epoca*, gazeta conservatoare a lui Filipescu. Și așa am devenit rivali de peniță, conservatorul și socialistul, scriind pentru gazete pe cari le disprețuiam. De unde nimeni nu se uita pe rubricile noastre, când am început a ne lua de piepți, au devenit cele mai citite din cele două gazete. Acuma, totul nu era decât teatru, la care recunoști că mă pricep, pentru că seara ne întâlneam la cârciumă, la Andreiu, unde bietul Bacalbașa mereu se păcălea, fiindcă-l puneam pe el să plătească băutura, în timp ce eu achitam mâncarea.

Prin toamna lui 1896 am închis cârciuma din Buzău, rămânând chiar dator unui podgorean pentru două căruțe de vin. Podgoreanul m-a dat în judecată, iar gazetele au făcut mare tam-tam, și sigur aș fi ajuns la temniță dacă nu ar fi ajuns isprava la urechile Regelui, care a intervenit din nou, punând să mi se achite datoria, cu unica condiție de a atârna în cui șorțul de cârciumar și de a mă dedica total scrisului. Ceea ce poate părea

1. Anton Bacalbașa.

foarte frumos, numai că din scris mi-era imposibil să țiu o casă cu trei copii care creșteau și cereau: tantiemele pieselor erau ridicule, drepturile de autor, asemenea, iar chiria crescuse într-atât, încât în anii aceia am schimbat, ca șatra, mai multe case decât o făcusem în toată viața. Căutam camere cu chirie aproape de centrul orașului, ca să fiu alături de acțiune și de cârciumi: am stat pe Strada Colței, apoi pe Carol, ba chiar și pe Pitar Moșu. A fost o vreme de crunte privațiuni, căci procesul moștenirii Momuloaiei întârzia să se soluționeze: am găsit salvarea în a susține câteva conferințe la Ateneul Român, poate-poate oi mai aduce niște galbeni în bugetul familiei. Nici asta n-a prea mers, căci venea lume puțină, iar când s-a nimerit să fie sala mai plină, s-a dovedit că surplusul era asigurat de tineri năimiți de imbecilul de Macedonski, cari mă urmărea cu veninu-i caracteristic. Înainte să intru pe scenă, amicul Șt.O. Iosif, care avea o bănuială, mi-a strecurat în palmă un fluier găsit pe scările Ateneului. L-am luat și l-am dosit bine-n buzunar. Când s-au ridicat în picioare, în mijlocul lecturii mele, și au început să fluiere din adâncul foalelor, am băgat tacticos mâna-n buzunar, am scos fluierul și am tras din

țignal spre ei. Ei fluierau la mine, eu fluieram de pe scenă la ei. Curat Carnaval! A rămas în memoria orașului.

O singură lumină am din acei ani grei, când orgoliul mi-a fost călcat în picioare de toți și de toate. Mă angajasem funcționar, registrator la Regia Monopolurilor, gândind că un salar regulat e ceea ce-mi trebuie, dar repede am observat cum la finele lunii bat din buze și fluier a pagubă, așa că mi-am luat inima-n dinți și am cerut audiența la italian[1], ca să-i cer să-mi dea 25 de lei pe un foileton. Adevărul e că mă aștepta Teleor la Andreiu și nu aveam bani nici unul să plătim consumația. Italianul, șmecher... mă întâmpină amabil, tot o dulceață, mă poftește să iau loc:

— Diceți, domnule Caragiale! grăiește el, cu cel mai frumos accent demn de opera lui Verdi.

---

1. Aici Caragiale se referă la Luigi Cazzavillan: scena dintre ei doi mi se pare, domnule Profesor, de o tristețe profundă, în ciuda comicăriilor pe care le introduce Caragiale în text. Ba chiar și-n ciuda faptului că fără această negociere dintre un patron de presă și un individ genial, dar cu frică de scris nu s-ar fi născut *Momentele*.

— Domnule Cazzavillan, vă spui drept, am nevoie de parale... Îmi dați 25 de lei pe un foileton în *Universul* dumitale?

— Cu tot dragul, domnule Caragiale! Când dai foiletonul?

— Mâine!

— Perfect, mâine vezi banii.

— Apăi, nu așa, am sărit ca ars. Banii-mi trebuie acum!

— Apăi, așa nu se poate. Nu dau bani pe datorie. Dai marfa, dau banii. Ba mai mult, îți dau 50 de lei, nu 25, pe un foileton doar dacă te pui de acord să scrii câte un foileton pe săptămână timp de un an.

— Mare minune! Mă prind!

— Ei bine, vino mâine cu foiletonul și-ți dau 25 de lei.

— Păi, n-ai zis că-mi dai 50?

— Ba da, dar pe loc îți dau jumate. După un an, când s-o strânge de-o carte, îți dau și restul.

Cam asta era viața mea, Coane: nesiguranță, salahoreală de dimineață până seara, o țineam din mutare-n mutare și cred că orice muiere mai puțin puternică și îndrăgostită ca Didina mi-ar fi pus geamantanul în mână de zece ori în perioada

aia de sărăcie. Ea, în schimb, îmi ascundea târguielile pe cari le făcea cu obiectele primite la nuntă, ba chiar își dădea rochiile pentru un kil de carne de vită. Poate pe alții condițiile astea de viață i-ar fi îndepărtat, mai ales dacă gândim și la moartea celor două fetițe. Pe noi mai mult ne-au apropiat și nopțile în care vegheam împreună deasupra lui Luchi, când era răcit și tușea – tusea aia blestemată, tu-i cristelnița mamii ei –, m-au făcut să-nțeleg că, dacă nu pot și nu pot ține-n frâu anumite porniri naturale, ar fi bine măcar să le duc la îndeplinire cu mai multă discreție.

*

Am inaugurat așadar două rubrici noi la *Universul* și tot atunci am legat pretenie cu Vlahuță. Nu mă mai apropiasem de nimeni cu atâta căldură din perioada *Timpul*, când ieșeam la o litră de vin cu Eminescu, iar Vlahuță, moldovean și el, părea să aibă ceva, dacă nu din talentul lui Eminescu, atunci măcar din inocența și patosul lui, mai ales după ce se făcea. În genere însă, Vlahuță mă trăgea din cârciumă, nu-i plăcea așa mult, pentru

că se ambeta imediat, și insista să peripatetizăm în mijlocul naturii, drept care trebuia să-nghit și așa ceva. Dar merita efortul, pentru că începusem să resimt inocența lui ca pe o abluțiune necesară după băile zilnice în jegul bucureștean. La asta se adăuga și sentimentul meu de vinovăție, pentru jignirea ce-i adusesem cu ani în urmă, când publicase romanul *Dan* (literatură diabetică, de altfel), despre care am zis în public că-i cea mai mare idioțenie scrisă-n limba română. Am fost nedrept, s-au scris și se vor mai scrie idioțenii mult mai mari. Dar romanul era prost, de-a dreptul execrabil și, dacă n-am putut suporta ceva-n viață, apăi alea au fost dulcegăriile literare. În fine, ar fi trebuit să-mi țin gura, dar matale, Coane Păvălucă, știi că asta-i o imposibilitate. Din fericire, anii au trecut și ne-am împăcat, iar la acest duo s-a adăugat Delavrancea, cari era de același leat cu Vlahuță, adică erau amândoi mai mici decât mine cu vreo 6 ani. Începusem să prefer întâlnirile noastre în 3, fie în oraș, fie la moșiile lor, cârciumilor otrăvite din Bucuresci și, probabil cadou al vârstei, căpătasem sporadice accente liricoide și înduioșări spontanee. Așa am urmărit împreună înspăimântătoarea cometă Halley cum a brăzdat

ceriul patriei în mai 1910, în loc să stau prin cârciumi și să mă-mbăt cu de-alde Iancu Brezeanu. Delavrancea avea și el o vână liricoidă bine alcătuită și pe lângă sentimentalism îl mai și năpădea un șuvoi de cuvinte pe care simțea nevoia să-l dirijeze-n literatură. Nici față de el nu m-am putut stăpâni, mai ales după ce mi s-a desființat postul de la Regie și am înființat iar *Moftul Român*: literatura lui e într-atât de parodizabilă, că ar fi un păcat de moarte să n-o iei la refec. Dar Barbu avea mai mult humor decât Alecu, asta-i limpede, și am petrecut cu el ani întregi de râs cu pohtă, benchetuială elină și dialoguri spumoase. Bibic curat!

În sesiunea din 1902 a Academiei mi-am spus să mai încerc o dată la Premiul Năsturel-Herescu, cari nu era de colo (4.000 de lei), de data asta cu volumul de *Momente*, în genere bine primit. Știam că nu am nici o șansă, pentru că în chiar volumul propus erau atacuri dure la adresa unor membri ai Academiei și a instituției propriu-zise. Așa cum am anticipat, volumul a fost respins categoric și a trebuit să mă întorc și mai amărât la vechea, dar noua mea ocupație de berar, de data asta în apropierea Teatrului Național, la Gambrinus. Între

timp mă mai distram cu poșta redacției, unde am descoperit pentru întâia oară cu adevărat che abunghendză ghe gheniu dzace-n poporul cesta, ce pacoste e presimțirea propriului talent pe moftangiul român. Burghezi cumsecade, domnișoare de pansion, tarabagii, cu toții vor, bibicule, să scrie, să nemurească avânturile propriului suflet și să le încredințeze tiparului. Și mă întrebai atunci care-i mecanismul din spatele acestei dorințe: că doară nu-i o neliniște cum îl încerca pe Eminescu și-l băga-n odaie, unde scria ca un nebun nopți și zile-ntregi. Nu, trebuie să fie altceva, poate aceeași pornire care-l face pe moftangiu să ridice mâna la o prelecțiune populară, să-ntrerupă pe vorghitoriu și să înceapă a-și exprima propria părere, susținută de lecturi serioase de prin almanahuri și pagini ghe gazetă. Moftangiii îs nemulțumiți de viața lor, simt bastonul de mareșal cum îi împunge din raniță și-ar vrea să vadă asta toată lumea. Iar calea cea mai nobilă le pare-a fi literatura, că doară nu e mare lucru în a descrie un colț de natură ce se află-n concordanță cu sufletul lor liric. Iar când asta nu merge și exemplarele plătite din sudoarea frunții lor rămân stivuite-n pivnița igrasioasă, atunci se înhamă la căruța politichiei.

*

Herr Doktor, fac un mic intermezzo pentru că urmează trecerea la un episod recent, cari mi-a dat brânci afară din țară și m-a făcut să mușc cu pohtă din franzela amară a exilului. Am întrerupt epistola aceasta monstruoasă către tine pentru că am avut un nou acces de langoare agresivă, de care ți-am mai scris. Când se întâmplă una ca asta, de mă lasă istovit ca după o boală grea, sunt clipe în care nu doar epuizarea mă țintuiește la pat, ci și cele mai negre presentimente legate de existența vreunui sens în tot ce facem noi. Și nu mă refer aici la scris, despre care ți-am spus că-l urăsc mai abitir decât mă urăște Mateiu pe mine, ci la un sens mai larg, care le-ar înghiți pe celelalte, așa cum înghiț eu un zup acru de galinațeu după o petrecanie cu vișinapuri și bere daco-macedo-romană. Când se întâmplă una ca aiasta, e ca și cum toate boalele mele s-ar aduna într-una: ipohondria, frica de microbi, teama de moarte, teama-n fața lipsei de talent, frica de-a muri singur, teama de pedeapsă divină. Stau întins pe divan între perini cari de cari mai mari și, cu

storurile trase, îmi număr bătăile inimii, de-a căror aritmie n-a știut să-mi zică nimic nici un doftor berlinez. Am gust de iască-n gură, intestinele frământate și-n loc de sânge parc-ar curje petrol. Sunt zile în care nu-mi face cu ochiul nici măcar o agape la grădinița mea preferată, la Sachsenhof sau la o discretă cină daco-romană în tovărășia dumitale și a simpaticei Frau Doktor. Aproposito, când voiu expia, la Sachsenhof țin morțiș să se așeze placă memorială, de către Sfatul Orașului Lipsca în colaborare cu Primăria Ploieștilor, pe cari să scrie, cu litere gotice: „Aici îi plăcea iubitului Herr Direktor să se dedea la speculațiuni transcendentale". Amu, cum tu ești băiat de zahăr, Coane Păvălucă, o să mă iau cu o mână de ceafă și o să mă scoț singur-singurel din butoi, ca să conducem povestea din epistolă spre firescul ei sfârșit: ziua de azi.

Lieber Herr Doktor, în anul de grație 1901, cam spre finele acestuia, o victimă a ironiilor mele de la poșta redacției (trimesese o poemă în proză despre părul năpăstuitei iubite, despre cari am scris, mai și semnându-mă: avem de-a face cu un „lirico-decadento-simbolisto-mistico-capilaro-secesionist, turbat de impresia stupefiantă ce i-a

produs-o capelura d'auro-blondo-irizo-bronzată a celeia care etc...") mi-a iscat cea mai amară răzbunare de care a avut parte pielea mea pe cari o credeam mai bătucită. Tânărul respectiv, nebun cu acte și țuțăr al lui Macedonski, pe numele lui Const. Al. Ionescu, publică în *Revista literară* un articol infam și infamant pe titlul său „Domnul Caragiale", în care începe a mă face cu ou și cu oțet, după care vine cu acuzația apocaliptică despre o presupusă plagiere de către mine a unei piese ungurești, scrisă de un anume Kemény István. Piesa în care aș fi plagiat era chiar *Năpasta* și poți să înțelegi palpitațiile ce mi le-a dat acuzația asta legată de piesa cea mai dragă mie, cea mai autentică. Drama lui Kemény s-ar fi intitulat *Nenorocul* și ar fi fost tradusă la 1848 de Alexandru Bogdan la Brașov. Piesa, adăuga viermele turbat, ar fi foarte rară și descoperită de el printr-un noroc, în traducere, în Șchei. Curată conschirațiugne, dacă nu chiar șpirichismus! Trebuie să-i dau credit pentru ingeniozitate. A avut tupeul să și pună pe două coloane replici din *Năpasta* și din *Nenorocul*! Totul părea așa de autentic și de sumbru, că au fost clipe când m-am îndoit eu însumi de mine, deși știam prea bine cum se născuse piesa mea și câte

nopți nedormite mă costase. Deși nu a fost pentru prima dată când mi-am văzut numele așezat deasupra unui hârdău cu lături și, ca de fiecare dată, am avut o cutremurare onestă și mi-am pus semne de întrebare în legătură cu un sâmbure de adevărat adânc înrădăcinat în ființa mea, de data asta am simțit cum se rupe o ultimă rezistență pe care o așezam mereu între mine și lume. A fost, prin nemernicia acuzației, prin ingeniozitatea ei, prin mârșăvia dovedită de majoritatea cunoscuților, cari s-au grăbit a pleca ochii și a șușoti despre mine cele mai crunte neadevăruri, o ultimă lovitură pe care i-am îngăduit-o națiunii daco-romane. Mi-am adunat ultimele puteri și am hotărât să fac gestul care era așteptat din partea mea: să mă apăr, deși nu-ți pot descrie sila cu care am făcut-o. Chiar acest act normal, de a mă apăra în fața unor invenții mizerabile, mi se părea înjositor. Am început a căuta peste tot pe acest Kemény, ca să pot ceti cu ochii mei drama ce plagiasem. Descoperii repede că e autor inventat, la fel ca întreaga sa operă. Mai că l-am invidiat pe Caion pentru râvna pusă în proiect. Pentru a repara reputația terfelită, l-am chemat în proces. Bineînțeles că în proces au ieșit la iveală toate

mizeriile acestui Caion, dar mai ales legătura strânsă pe cari o avea cu Macedonski, implicat până peste cap în conspirațiune. Dacă a ieșit ceva bun din toată această afacere a fost pledoaria strălucită a lui Barbu, care a pus mai mult suflet decât în orice proces ce-l dusese vreodată la bun sfârșit: a început domol, aproape inaudibil, ca împovărat de nemernicia acuzațiilor ce mi se aduceau. A continuat în crescendo, adunând argumentele așa cum apele răului adună firicelele lăturalnice, transformându-se în șuvoaie, apoi în torente. Vocea lui a devenit tunătoare, ofensată, era vocea unui proroc, nu a unui avocat. Dar, mai presus de orice, Barbu a dovedit, mi-a dovedit mie, că drama mea este, poate fi înțeleasă. Nu vorbisem cu el niciodată despre *Năpasta*, pentru că simțisem mereu că publicând-o îi încălcam cumva teritoriul artistic. Dar când a pronunțat următoarele cuvinte, am rămas înduioșat până la lacrimi: „Caragiale nu se ocupă de întunecimea minții. Aci, o femeie de voință extraordinară în serviciul dreptății vrea cu orice preț să descopere și să pedepsească pe asasinul primului său bărbat. Anca e toată drama. În înverșunarea ei de a descoperi crima, consimte să se mărite cu acela pe

care-l bănuia că e ucigașul, în scop d-a descoperi teribilul adevăr. Conflictul psihologic, de o emoțiune profund tragică, nu urmărește de la început și până la sfârșit decât un scop, justiția! Tolstoi și-a propus să dovedească în înfiorătoarea lui dramă puterea întunecimii și triumful credinței simple și profunde, în Akim, care crede și nu bea, nu fumează. Caragiale a creat un caracter, pe Anca, și prin Anca triumfă dreptatea omenească". Și a mai rămas vorba bibicului de Ranetti: „Cine-i Kemény? Este un copil făcut de Macedonski cu Caion". Într-adevăr, am avut parte de zoaie aruncate, deși nevinovat, asupra mea, mai ales din partea *Forței morale* (curată forță, curată morală, monșer), unde Macedonski, bărbat cum îl știm, deghizat în Luciliu (ca să nu-l confundăm cu Sallustiu), a venit cu noi și noi acuzații de plagiat la adresa mea. De la Kemény am ajuns la Tolstoi, iar de acolo până la nu știu ce comedie franceză n-a mai fost decât un pas. Dacă plecai urechea, nu scrisesem un rând original în viața mea. Și urechea au plecat-o mulți. Doară știi vorba franțuzească a englezului cu nume culinariu: „Calomniez, calomniez, il en restera toujours quelque chose" Caion a fost făcut scăpat, înduioșând avocatul

Moldoveanu pe juri cu argumentul tinereții lui. Tinerețe care-i dăduse însă destul timp să îngălbenească hârtii scrise de el cu litere chirilice, ca să pară autentice, sau să-și inventeze trei cărți publicate în limba franceză. Viermele ăsta n-a pățit nimic, dar eu, trecut deja de 50 de ani, în care n-am făcut altceva decât să muncesc, am rămas terfelit. Ba chiar, după proces, viermușul a continuat să mă atace, dar eu deja hotărâsem să-l las să latre la lună. Nu mai ieșeam de la Gambrinus decât ca să pot merge acasă, încovoiat de scârbă și neagră melancolie. Au fost anii cei mai negri ai vieții mele, după cel în care mi-au murit fetele, când parcă nici la o bere sau o litră de vin nu-mi mai venea să vorbesc cu patos despre nimica. Mă atașasem de Barbu, care-și păstra încrederea în natura omenească și-n dreptate, și de Alecu Vlahuță, idealist cum îl știi, dar în rest nu mă mai interesa nimic.

Vei înțelege de ce, când în 1904 s-a rostuit oarecum moștenirea Momuloaiei și am primit în sfârșit ceea ce meritam, am hotărât cu Didina să ne înfruptăm cât de repede din pâinea exilului. Am început printr-o lungă vilegiatură evropeană, care mi-a întărit credința intimă că orașul acela

liniștit, curat, în care îmi voiu putea petrece ultimii ani ai vieții este Berlinul. Știi foarte bine ipohondria de cari sufăr, teroarea mea de microbii de tot felul, scârba de mizeria bucureșteană, deopotrivă pe stradă și-n sufletele oamenilor. În plus, ce să mai caut eu în București? Când eram mai tânăr, voisem să mă aflu tot timpul în centrul furtunii, mereu aproape de Teatru, de cârciumi, de turbioanele politichiei. Acum vedeam prea bine că nici nu sunt dorit (vezi premiile Academiei, unde m-au respins de două ori), iar că acolo unde sunt jucat mi s-a rezervat un statut de scriitor zaharisit, care a spus ce-a avut de spus cu ani în urmă, dar acum e oleacă depășit. Deci de ce să-mi toc moștenirea căpătată cu atâtea eforturi în această atmosferă? Nu-ți voiu ascunde că achitarea lui Caion m-a lăsat în poziția unuia care, deși nedreptățit, este pus să plătească. Eram izolat în mijlocul unei rase proaste, de semidocți care se văd îndrituiți să ție frâiele nației și care-mi spuneau „maestre" (cât urăsc formula asta condescendentă, aflată între scuipat și pupătură umedă, moscălească), dar când venea vorba să primesc deputația, mă treceau pe carantină. Am înțeles, târziu și inutil, că țara asta e menită a fi pe veci

în mâna acelora care știu să te privească în ochi și să-ți spună că te iubesc, ca la cinci minute să te înjure cu foc. O țară unde poți spune orice, poți face orice, poți scrie orice și oricum. Țară blestemată și înapoiată, ai cărei oameni se bălăcesc în starea lor ca niște sălbatici în noroaie calde. Nu le-a plăcut Eminescu, pentru că le părea nebun în intransigența lui, nu le-a plăcut Cuza, pentru că era din altă lume și l-au forțat să abdice sub semnul moralității – al moralității, Coane Păvălucă, aici, în Balcani, unde cuvântul e gol de sens, ce piesă de teatru sublimă, ce cor al vânătorilor!!! –, iar pe mine m-au secătuit de puteri. Nu încetează a mă uimi ușurința pe cari o au de a scoate la înaintare „moralitatea" atunci când vor să îngroape pe careva: toți acești ariviști nespălați, toate huidumele slinoase poartă-n gură „moralitatea" ca pe oul Fabergé. Imorale erau și piesele mele, pentru că șubrezeau instituțiile statului: însă în fața unei adevărate calomnii, cu toții deveneau îngăduitori și umani. În politichie, orice avocățel bun clănțău și patriot naționale și fercheș la modul sublim avea mai multe șanse decât deja bătrânul și zaharisitul Caragiali. Cărțile nu mi se retipăreau (nu există cerere, ridica din umeri editorul, această

lepră incurabilă a omenirii), iar casele de editură mă ocoleau ca pe ciumă, pentru că mi se dusese buhul că aș avea reacțiuni extreme în fața greșelilor de slovă. Decât să ai de-a face cu nebunul de Caragiale, mai bine să nu-l publici!

În 1904, în toiul acestor gânduri negre, ca să-mi arate semn de bunăvoință, pronia cerească a rezolvat procesul Momuloaiei. Sătul, sastisit de moarte, am căzut la pace, parte-n parte, cu toți lăcrimanții și am adunat într-un an mai mulți bani decât reușisem până atunci. 150.000 de colo, 250.000 de dincolo, 250.000 din altă parte. Am dat-o la pace și le-am luat banii. Toată lumea era obosită de proces, așa că nu mi-a fost greu să mă extrag, luând caimacul. Mi-am făcut calculele cu Didina, am închis porțile la Gambrinus și într-o seară, pe când plănuiam și desfăceam idei, că să ne mutăm la Brașov, că să mergem la Sibiu, am simțit că mi s-a deschis ca o poartă în minte, am luat pe Didina de mână și i-am zis:

— Frate, eu nu mai suport duhoarea, nu mai vreau aici!

Abia când am văzut fericirea din ochii Didinei, semnul că atât aștepta de la mine, să mă desprind de cloaca daco-romană, am priceput că de mult

trebuia să facem noi pasul acesta. Pentru mine se terminase lupta, putea începe viața. Am vândut ce era mai greu de luat, am împachetat și am plecat tot familionul mai întâi la Blaj[1], unde mă așteptau Scurtu și Ranetti. Nu-ți povestesc ce-a fost acolo, beție cruntă. Mergeam pe străzi doar în cămeșă, ca Eminescu pe vremuri, cu litra de vin în mână și mai că-mi venea să cânt. Îmi amintesc de zilele celea cum își amintește deținutul de eliberare. Pășeam pe străzile Blajului și fredonam din nebunul de Schumann (știi că atât mai poci înghiți după Beethoven, Mozart și Scarlatti), îmi bătea soarele-n piept și am simțit pentru prima oară, după mulți ani, că îs viu și liber. De acolo am luat trenul spre Budapesta, unde am stat doar câteva zile, ca să se minuneze microbii mei de frumusețile Imperiului, și unde a sosit și Delavrancea, cari voia să viziteze pe Aghiuță la Paris. Am șezut două luni întregi în Frância, dar le simt și acum greu la stomac. Țin minte cum

1. Aici Caragiale încurcă borcanele, pentru că la Blaj a ajuns în 1911, cu un an înaintea morții. În 1904 a plecat direct la Budapesta, de unde a pornit spre Paris, însoțit de Delavrancea.

am șezut pe Champs Élysées, privind spre Turnul cela de fier și m-a luat cu amețeală. Mi-am dat seama că nu poci trăi acolo, spre disperarea fratelui Barbu, cari m-ar fi vrut cât mai aproape de Cellica lui (ah, naivitate umană, uscă-te, lacrimă!) și am strâns calabalâcul pentru Berlin. Abia acolo am înțeles, cu acele strălumînări cari-ți vin când le aștepți mai puțin, că aici va să mor. Am rupt și am mușcat din prima franzelă a exilului pe Wilmersdorf Strasse, cartier vesel, luminos, cu vedere la piață, unde-mi plăcea din prima zi să merg și să dau din mâini și să găvăresc în toate limbile pământului cu zarzavagioaicele, ceasornicarul și brutarul.

*

Cunoști, lieber Herr Doktor, vorba care spune că trebuie să faci doi pași în spate ca să înțelegi mai bine? Așa mi-a folosit mie depărtarea de casă: am înțeles limpede că n-am făcut decât să fug de proști, că țara asta, cari continuă să-mi fie dragă – și știi cât urăsc patriotismul cu lacrimă –, nu va avea vreodată loc la masa unde se împart bucatele.

Că de fiecare dată când apare un om care privește spre sărăcie și țărănime, i se va da după ceafă. Au crezi că-i o întâmplare că la moartea lui Cuza au venit zeci de mii de țărani să-l plângă? Din depărtarea mea berlineză nu m-a mai scos din amorțire decât crima monstruoasă de la 1907, cari a adus la lumină adevărata față a tinerei nații: atunci am înțeles cu adevărat că locul meu nu e în politichia liberală ori conservatoare și că direptate a avut întotdeauna Costică Moscalul. Am scris în noaptea ceea de aprilie, într-un suflet, cum nu-mi stă în fire, despre atrocitățile armatei, despre execuțiile sumare și satele nevinovate prefăcute-n cenușă. Carp vorbește despre o intervenție străină, căreia i-ar fi favorabil (a înnebunit), bulgarii au sunat mobilizarea, Filipescu cere agiutorul moscalilor. Singurul cu capul pe umeri e regele, care ar fi exclamat, în lacrimi: „După 40 de ani de progres și de independență ne întoarcem, care va să zică, la timpii de neagră memorie, când boierii cereau, cu capul pe tipsie, ajutorul străinilor contra patriei!". Administrația și jandarmii se pun la dispoziția arendașilor și proprietarilor, toată lumea bună e ultragiată de grozăviile comise de țărani, drept care se pun la cale grozăvii și mai mari

împotriva lor. În mijlocul acestor evenimente am scris poate ultima bucată pe cari aveam s-o mai public vreodată (știi la fel de bine ca și mine că piesa ceea de teatru e teatru curat, monșer!), enervat și îndurerat până la culme de ceea ce se petrecea în țară. Am sărit apoi în primul zug de București, de unde am plecat la Ploesci, la Costică. Atunci i-am povestit anecdota cu muncitorii germani, cărora Kaiserul le spusese că mai întâi să-și scuture colbul de pe ghete și mai apoi să aibă pretenții. A doua zi, sute de mii de muncitori defilau prin fața palatului imperial și, care cum ajungea în fața porților, își dădea cu mâna peste ipingele. Asta însemnează educație socialistă, i-am spus lui Costică, pe cari l-am amărât, săracul, calea germană, a lui Liebknecht, nu modelul moscal. Moscalul vrea să cucerească, nu să schimbe lumea. După evenimentele din 1907 m-am îndepărtat și mai mult de țară și m-am închis și mai ferm în paradisul meu plin de franzele ale exilului. Între timp, Cellica a venit să stea la noi și în inima mea au apărut zvârcoliri tinerești pe cari nu le mai credeam posibile, mai ales că ele păreau a reverbera și-n Aghiuță. Didina a înțeles și umbra din ochii ei e singura ce-mi întunecă langoarea

berlineză. Din miezul acestui cămin în care sunt încungiurat de tot ce și-ar putea dori un bărbat, am început a ataca în inima problemei: marea problemă a țării este faptul că partidele politice, în tot ce însemnează ele pentru un european, adică tradițiune și întemeiere pe baza unor principii sau idei, lipsesc cu desăvârșire. Cele două mari partide ce acționează în România, venind alternativ la putere, nu sunt decât facțiuni clientelare. Atât liberalii, cât și conservatorii nu sunt decât bande mai nesocotite decât semințiile barbare ce cotropesc și apoi trec mai departe: avem de-a face cu o oligarhie care modifică legile după bunul plac, care calcă azi legile ce le-a făcut ieri, pentru a le călca poimâine pe cele de azi, cari administrează doar pentru îmbogățirea clientelei și nu vede guvernarea decât ca pe o perioadă de grație în care trebuie să adune cât mai multe bogății. Nicăiri în Europa nu există o mai mare discrepanță între aparență și esență, între ființă și mască: întreaga România, la orice nivel ai scotoci-o, e o mare scenă de teatru. An de an, singura creștere constantă o au dările cari cad pe umerii micilor proprietari, adicătelea asupra țăranilor, 5 milioane din 6, cât are țara în total. Dintre marii proprietari, foarte

puțini își muncesc singuri pământurile: acestea sunt arendate și rearendate, astfel încât, cu cât coborâm mai mult pe această scară a arendărilor, cu atât mai mult crește dorința de înavuțire și de exploatare. Marii proprietari își trăiesc viața în orașe, unde cheltuiesc banii strânși astfel, apoi, când o mână de țărani zdrențăroși, nemâncați și îndobitociți de muncă se revoltă, strigă „Aduceți armata!", privind cu speranță înspre Occident, pentru că-n armata locală nu au încredere, fiind formată tot din țărani. Marii proprietari au pierdut în timp legătura cu propriul pământ, pe cari au primit arende din ce în ce mai mari, laolaltă cu iluzia că pot cheltui din ce în ce mai mult. De aici au rezultat trei consecințe mari: au scăpătat marii proprietari, s-au înavuțit din cale-afară arendașii și băncile de credit, disproporționat de prospere și de numeroase pentru o țară eminamente agricolă. Și, nu în ultimul rând, sărăcia țărănimii a atins cote inimaginabile.

Articolul meu din *Die Zeit* a fost ultima răbufnire pe care mi-am permis-o, iar rezultatul a fost chiar cel scontat. Cei cari mă numeau „ultimul fanariot" au sărit în sus, arătând că timpul le-a dat dreptate și că veneticul de-abia aștepta cea

mai mică neregulă în situațiunea internă a țării ca să împroaște cu noroi în presa străină. M-au făcut iarăși grecotei, parvenit, bătrân fără minte și, mai presus de orice, trădător de țară, tocmai ei, mamelucii... Rămân cu satisfacția că poate pentru prima oară am spus pe șleau, fără ascunzișuri, teatricale și *literatură* ce cred despre ei.

După 1907, cu scurte întreruperi cari mai mult îmi făceau rău, m-am ferecat în Berlinul exilului. Dacă nu ar fi tusea nenorocită cari mă zgâlțâie noaptea de răsună până-n Alexanderplatz, aș putea spune că pentru prima oară-n viață sunt liniștit. Mi-am făcut obiceiul de mă scol târziu, pe la 11, iau cafeaua în halat, în fața bibliotecii, dimpreună cu primele zece țigarete (cea mai bună țigară e de dimineața, ți-am mai spus), răsfoiesc cărțile care-mi plac, din ce în ce mai des mă întorc la Sofocle, la Euripide și la tragediile istorice ale lui Shakespeare. Am explicat într-o seară lui Luchi unde șade cu adevărat măreția din *Macbeth*, pas cu pas. E un băiat delicat și inteligent alături de care-mi face plăcere să stau și să vorbesc, îndeosebi literatură. Are blândețea maică-sii și simt o căldură dulce cum mă pătrunde când îl țin de mână și-i vorbesc. Alta decât fierbințeala neputincioasă,

nerăbdarea și starea de măcinare în gol ce simt când privesc în ochii lui Mateiu. De aceea, poate, îmi ascund sentimentele față de Luchi pe cât pot de bine; am încercat tot timpul să dau dovadă față de el de o seriozitate și o răceală britanică, pe cari tot eu însă mi-o încalc, mângâindu-l în secret pe cap.

La prânz sosesc amândoi microbii de pe la școli și luăm masa împreună, unde tronez ca un adevărat *pater familias* și chestionez pe toată lumea despre cele învățate și despre noutățile lumii de cari m-am îndepărtat. Îmi fac cu toții pe plac, deși știu foarte bine că primesc și citesc cu sfințenie toate gazetele din țară, că, deși m-am retras în culise, nu pierd nimic din ce se întâmplă pe scenă. Nici nu am cum altfel, Herr Doktor: plecarea trebuie hotărâtă în mod înțelept. Nimic nu e mai ridicul decât un bărbat în vârstă cari se opune morții. Durerile de *hertz* sunt din ce în ce mai puternice și mai dese, căderile melancolice de cari ți-am mai vorbit devin mai lungi și mai întunecate. În timpul unei asemenea căderi, acum câteva luni o venit scrisoarea lui Gârleanu, care-mi trimitea, cu exces de detalii, planul său de a-mi organiza un jubileu extraordinar cu ocazia împlinirii a 60 de

ani de la nașterea mea în regatul Mărginenilor. Era vorba chiar și de planul unei subscripții publice, care să asigure subzistența dramaturgului izolat la Berlin, pe care anii de cheltuială și de plăcere estetică și bahică îl aduseseră iar în preajma fundului de sac. Am refuzat pe amândouă, pe cât de delicat și de categoric am putut. Nu mai aveam vârsta la care să cerșesc.

*

Lieber Herr Doktor, revin la enorma și monstruoasa mea epistolă către matale, pe cari nici nu știu dacă ți-o voi trimite vreodată. În seara asta am vrut să respir aerul răcoros de iunie berlinez și am făcut o lungă plimbare prin Alexanderplatz. Aveam senzația că mersul vioiu pe sub coroanele teilor îmi va mai potoli tusea asta netrebnică. Mă știi, ipohondru și temător de boală ca dracu de tămâie, am simțit că aerul îmi va face bine. M-am întors târziu, după ce tusea m-a zguduit ca niciodată – am revenit de la Iești cu o răceală teribilă, pe lângă mândria de a vedea publicat primul grupaj de poeme ale lui Mateiu –, chiar în fața

porții, unde am stat și am așteptat să se potolească, odată cu bătăile inimii, motorul meu defect și de multe îndurătoriu. Am intrat în casă și am simțit că sunt, o dată pentru totdeauna, spectator, observator al unei scene de familie de care mă îndepărtez ca în vis, fără a putea schița un gest. Am rugat pe Luchi să mă însoțească la mine-n biurou și, sub pretextul de a-i vorbi din nou despre Shakespeare, l-am luat de mână. I-am spus ceva ce mă frământa de multă vreme. Ideea mea deja destul de veche, că teatrul nu ar fi decât de departe înrudit cu literatura, dar mai apropiat de arhitectură. Într-o piesă de teatru te interesează construcția, planul arhitectonic, nu stilul. Nu frumusețea îți produce cutremurarea în teatru, ci simetria, perfecțiunea îmbinării. Ornamentele le vezi mai târziu: e ca atunci când privești prima oară un superb castel sau o catedrală gotică: mai întâi vezi suplețea și îndrăzneala construcției, te miri în fața arcelor ce susțin greutatea enormă a unei construcții care se aruncă spre cer, apoi doar observi garguii cari stau să-ți sară-n cap de pe pereți. Întâi vezi lumina filtrată prin vitralii și abia apoi scenele pe cari le reprezintă. La *Macbeth* însă, geniul lui Shakespeare rupe ritmul și inversează ordinea! E măiestrie

curată: tocmai pentru că știi de la început ce se va întâmpla (Macbeth se întâlnește cu vrăjitoarele: acestea îi spun că va fi Than de Cowdor, Rege, dar că nu are să domnească. Dispar vrăjitoarele și vine ștafetă să-l anunțe că a fost numit Than de Cowdor. Atunci știi că s-a zis cu el, că se va împlini tot ce i-au prezis cele trei zbârcite și aștepți, cu gura căscată... să vezi cum se va întâmpla), tot ce te interesează este CUM se va întâmpla!

L-am văzut pe Luchi cum se luminează, ca de fiecare dată când îi vorbeam așa, cu pasiune, despre ceva ce ne lega pe amândoi, și am regretat, cu strângere de inimă (incredibil cum inima, mușchiul cordului, te poate durea în neasemuit de multe feluri, Herr Doktor) că n-am făcut-o mai des, că nu i-am arătat mai multă căldură. L-am îmbrățișat, spre uimirea lui, și l-am rugat să transmită Didinei să nu mă scoale devreme a doua zi, că am de gând să lucrez la noapte. Să lucrez... Nu mai am ce lucra, tot ce am avut în mine s-a scurs. Se spune că fiecare scriitor are în minte un număr limitat de vorbe și că el singur știe când le-a terminat. Se poate amăgi singur și poate continua să scrie – câteodată opere onorabile – sau se poate opri. Eu m-am oprit de mult. Mi-am pus prea

mari speranțe în scris și-n izbăvirea pe care mi-o poate aduce și de aceea mă simt acum epuizat, bătrân și dezamăgit. Comicul Caragiale, marele creator de tipuri: din mine rămâne un bufon bătrân, un zaharisit bun de scos de la naftalină o dată sau de două ori pe an, pentru a proba „humorul geniului românesc".

Când îți scriu aceste ultime cuvinte, Cellica a început a cânta în *hall Suitele englezești* ale bătrânului Bach, semnalul nostru pe care nu l-a mai dat de mult. Am să încui ușa, nu vreau s-o primesc în noaptea asta (*Prelude*). Mi-e frică de inteligența și talentul fetei ăsteia și, îți mărturisesc, simt o remușcare fără de seamăn față de Barbu. O fi dovada unei târzii maturizări, Coane Păvălucă? Sau bătrânețe? În sfârșit, îmbătrânesc? Țiu mâna stângă pe foaia de hârtie și-mi pare tânără, dar știu că, dacă-mi ridic ochii și privesc în oglindă, voi vedea un bărbat trecut, cu ochii vii (*Allemande*). Am încărunțit pe la favoriți și am pielea zbârcită în jurul ochilor (am râs prea mult, ar spune unii), respir greu, cu teamă să nu trag prea adânc aer în piept pentru că uneori atunci sosește înțepătura groaznică de inimă cari mă lasă fără puteri. Și-mi amintesc de bietul tata, pe când l-am vizitat

ultima oară, în vremea glorioasei Respublici de la Ploiești, cum zăcea întins în pat și mi-a zâmbit sever, strângându-mi mâna, așa cum am făcut eu cu Luchi în seara asta, și deodată parcă se face lumină în mintea mea de grecotei obosit: așa trebuie să fie, nu-i nimic accidental ori forțat în perindarea asta sistematică și simetrică pe scena lumii (*Courante I*). Îmi amintesc, pe fundalul pianului Cellicăi, cum cânta mama în ograda casei de la Mărgineni, când credea că n-o vede nimeni, apoi mi-am amintit de ea înaintea morții, când eu eram atât de prins în procesele Momuloaiei. De multe ori m-am întrebat, cu precădere încoace, înspre sfârșit, dacă plăcerea ce simțeam ascultând cântecul mamei nu a fost cumva un semn că asta ar fi trebuit să fac în viață. Muzică, nu literatură (*Courante II*).

Am deschis geamul și fumez o ultimă țigaretă: s-au adunat în scrumieră ca un munte maroniu, pârjolit. Una peste cealaltă, cutiile goale: patru. Toate fumate azi. Pianul Cellei răsună delicat în trecerea dinspre *Courante* înspre *Sarabande*, iar muzica vine pe două căi: prin ușa încuiată și pe afară, prin aerul de vară. Miroase a tei și muzica lui Bach e perforată de câte un râs ușor, venind

dinspre tineri care încă se plimbă. Îmi amintesc de figura răvășită a lui Eminescu și de amenințările lui cu bătaia, acum ridicole, în perspectiva pe cari mi-o dă timpul în plus cari mi-a fost oferit. Mă gândesc și la Maiorescu, la încăpățânarea lui harnică de a face ceva, de a pune ordine, dar ordinea lui venea mereu într-o masă amorfă cari încă nu și-a căpătat forma în care să se scurgă (*Sarabande*).

Mă gândesc la Mateiu și la obstinația lui de a urmări cai verzi pe pereți și la ura cu care m-a privit când i-am zis că singura lui șansă la noblețe ar fi să-l ia vreo babă cu moșie. Greu de găsit un asemenea cuplu tată-fiu cum facem noi doi. Întreaga lui fire, caracterul și alcoolismul lui nu pot să le pui decât pe seama eredității. Iar mie mi le adaug pe răbojul lung al păcatelor tinereții. Măcar i-am dat și lui dintr-un talent despre care nu știu de o să-i folosească (*Bourée*).

Începe giga. După ultima notă, Cellica va lăsa ușurel capacul pianului și va veni parcă plutind, cu zâmbetul ei malițios și deștept, să zgrepțene la ușă ca o pisică. Dar de data asta nu-i voi deschide, deși eu am fost cel care s-a aninat de trupul ei și de mintea ei tânără, ca un cârcel de viță

sălbatică. Va încerca clanța și-și va da seama că am încuiat intenționat, ceea ce-i va provoca o mare suferință. Apoi se va îndepărta spre camera ei, fără a înțelege, la fel cum Didina, din dormitorul nostru, se va îndepărta de ușa de după care ascultă, neînțelegând nici ea ce s-o fi petrecut cu mine. Iar după ce se vor întâmpla toate aistea, dragul meu Păvălucă, o să-ți spun noapte bună și o să mă întind pe divan, cu lampa aprinsă la căpătâi, încercând să dorm și rugându-mă, dacă se poate, să mai primesc o zi, pe cea care tocmai se naște, 9 iunie, anul Domnului 1912.

A d-tale slugă,
Car

M-am uitat la monitorul plat de pe birou. Se făcuse 5 dimineaţa, fără să-mi dau seama. M-am ridicat să privesc pe fereastra care dădea în Sfinţii Voievozi, înspre Moxa, căminul unde intram în studenţie prin efracţie pentru o băută cu o colegă de care-mi plăcea, apoi înspre gardul verde, din tablă, după care se afla pe vremuri redacţia revistei *Luceafărul*, unde stăteam, tot în studenţie, nopţi întregi să fac corectura unor texte imbecile. Mi-am dat seama că-n urechi îmi răsună cuvintele spuse într-o doară de doamna Müller despre ce scria pe plicul găsit pe biroul de lucru al lui Caragiale: „A nu se trimite!". Şi atunci am înţeles că aveam şansa de a face, pentru prima oară într-o viaţă bântuită de insignifianţă, un gest cu adevărat important şi discret. Am luat teancul de hârtii galbene şi, cu bricheta Zippo primită de la tatăl meu când am împlinit 35 de ani, am început să apropii flacăra de ele, sfâşiat între o pudoare total nepotrivită mie şi dorinţa normală de

a-mi asocia numele acestei stafii care va bântui istoria literară. Așa cum puteți deduce ușor, domnule Profesor, de data aceasta a învins pudoarea, îmbinată cu o curiozitate ambiguă, legată de felul în care veți proceda. Probitatea dvs. nu poate fi pusă la îndoială, la fel cum nu poate fi tăgăduit nici faptul că sunteți cel mai mare specialist în Caragiale pe care-l mai are țara noastră. Poate că gestul meu, prin care trădez pe doamna Müller, este similar spălării pe mâini a lui Ponțiu Pilat, însă eu îl văd mai curând a fi unul salvator. Orice ați alege, fie să respectați ultima dorință a lui Caragiale, fie pe cea a urmașei bucătăresei lui, eu mă simt împăcat.

Când veți citi rândurile de față, eu voi fi plecat din țară de cel puțin două luni. M-am hotărât să comit gestul de care m-am ferit în facultate și încă vreo 20 de ani după terminarea ei: o să-mi încerc norocul în străinătate cât mai am încă părul negru și nu mă dor prea tare genunchii când plouă. Chiar dacă plecarea mea spre o meserie inferioară, de ambalator și vânzător într-un magazin general din Frankfurt, va părea cunoscuților mei semnul înfrângerii definitive, o fac tocmai pentru a „trece de o anumită vârstă și pentru a trăi lipsit de zbucium autodistructiv".

Dar asta are mai mică importanţă decât obiectul discuţiei noastre fantomatice – pentru că eu sunt un om „plecat", manuscrisul pe care vi-l trimit e al unui om „plecat", iar dumneavoastră sunteţi încă bine ancorat în prezentul acestei poveşti –, adică o scrisoare de o importanţă covârşitoare. Aţi aflat deja că v-am aşezat pe umeri, lipsit de cea mai elementară delicateţe, o greutate impudică. Sper să nu-mi purtaţi pică şi să înţelegeţi că gestul meu se datorează preţuirii enorme pe care v-o port.

Al dvs., cu afecţiune indimenticabilă,
Genu (Eugen) Straton

Profesorul se ridică de la birou şi-şi târşâie paşii, picioarele încălţate într-o pereche de papuci voluminoşi, bătrâneşti, din pâslă. Se duce în dreptul ferestrei duble ce dă înspre o magistrală aglomerată, al cărei zgomot e estompat de aerul greu al unei după-amiezi de duminică. Ia de pe pervaz o ţigară din pachetul deschis şi o aprinde cu gesturi calculate, dar cu mâna tremurândă, poate mesaj al bătrâneţii sau al unei indecizii pe care n-o putem şti, ci doar bănui, aşa cum se cade într-ale literaturii, unde cei ce ştiu se cuvine să tacă.

Bibliografie

I.L. Caragiale, *Opere* (5 vol.), prefață de Eugen Simion, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2011.

Ștefan Cazimir (ed.), *Amintiri despre Caragiale*, Editura Humanitas, 2013.

Șerban Cioculescu, *Viața lui I.L. Caragiale. Caragialiana*, Editura Eminescu, 1977.

Cella Delavrancea, *Dintr-un secol de viață*, Editura Eminescu, 1987.

B. Jordan, Lucian Predescu, *Caragiale. Tragicul destin al unui mare scriitor*, Editura Cugetarea, 1939.

Florin Manolescu, *Caragiale și Caragiale*, Editura Humanitas, 2002.

au apărut:

Moni Stănilă, *Brâncuși sau cum a învățat țestoasa să zboare*
Dan Coman, *Enescu. Caiete de repetiții*
Bogdan-Alexandru Stănescu, *Caragiale. Scrisoarea pierdută*

în pregătire:

Simona Antonescu, *Maria Tănase. O fântână pe un drum secetos*

www.polirom.ro

Redactor: Adrian Botez
Coperta: Radu Răileanu
Tehnoredactor: Luminița Păun

Bun de tipar: august 2019. Apărut: 2019
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. BOX 266
700506, Iași, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

crlprint®
start printing smart

Născut în 1852 în satul Haimanale, ION LUCA CARAGIALE a fost primul copil al lui Luca Ştefan Caragiale şi al Ecaterinei Chiriac Karaboas. Spre deznădejdea tatălui său, a fost atras de teatru încă din copilărie, fiind fascinat de reprezentaţiile unchiului Iorgu Caragiale. Fire conflictuală şi dispreţuind politica mioritică şi prefăcătoria din rândul intelectualităţii, pe care în dese rânduri le-a satirizat în publicistica lui, tânărul Caragiale şi-a atras multe antipatii. Primul său contact cu Teatrul Naţional a fost ca sufleor şi copist. Mai târziu a publicat şi apoi i s-a pus în scenă prima piesă de teatru, *O noapte furtunoasă*, şi, cu toate că a avut parte de numeroase reacţii negative, acesta a fost începutul ascensiunii sale ca dramaturg reprezentativ al comediei româneşti. A avut numeroase iubiri pasagere, însă cea care i-a furat inima şi care i-a devenit soţie a fost Alexandrina Burelly. Având de întreţinut o familie numeroasă, era mereu în căutarea unor noi surse de venit, încercând chiar, de mai multe ori, să-şi deschidă o berărie. Relaţia sa de prietenie – inconstantă – cu Mihai Eminescu a fost pusă la grea încercare când a ieşit la lumină idila dramaturgului cu Veronica Micle, marea dragoste a poetului. După ce a scăpat de grija banilor, în urma unei moşteniri, s-a mutat cu familia la Berlin, unde a şi murit în 1912. Este considerat fondatorul teatrului comic din România, iar piesele lui sunt jucate şi astăzi pe scenele teatrelor naţionale.

Pe copertă: ilustraţie de Radu Răileanu

„Eram încongiurat de poezie proastă prin redacţii şi-n tipografii, curgea cerneala ieftină ca apa Dâmboviţei şi atâta m-a scârbit excesul acesta de prost-gust şi oh şi ah şi istorie naţională măreaţă, că am început s-o iau la forfecat şi-am descoperit că-i mult mai pe structura sufletului meu s-o parodiez şi s-o iau în derâdere decât să mimez a poetiza."

„Nu-i limbă pe lumea asta cu înjurături mai frumoase şi mai pline de fantezie cum e daco-romana, puiule. Şi cum să nu isbucneşti cu Paştele şi anafura, când tu îi dai boului să culeagă «Libertăţile publice au fost câştigate cu preţul...» şi cornuta halitoare de tutun culege «Libaţiile pubice»? Zi matale, căci eşti philologos!"

„Te vei fi întrebând, Herr Doktor, ce se întâmplase. Se întâmplase că mâna lungă şi vânjoasă a lui Bachus se amestecase în fericirea noastră. Corespondentul, paştele şi anafura lui, se luase de cu seara la băut cu nişte muscali şi, după câteva sticle bune de votkă, ăia-i dăduseră asigurări, în batjocură, că în chiar timp ce ei se veseleau, Osman-Paşa depunea steagurile în faţa celor două armate aliate. Spre dimineaţă, ăsta, mort de beat, dă fuga şi ne trimite telegrama blestemată. Din nefericire, Médoc nu era încă *fini*, nici Votca şi Tzuica încă nu erau *dedans*!"

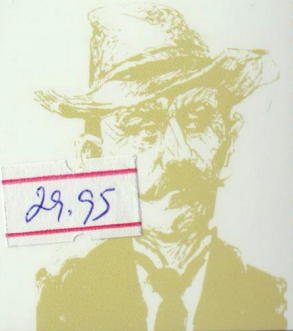

ISBN 978-973-46-7920-1

9 789734 679201

www.polirom.ro

Carte publicată şi în ediţie digitală

29.95